

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ
ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**«Қатерлі топтағы» және мүмкіндігі шектеулі балалардың бос
уақытын қосымша біліммен қамту жүйесін дамыту**

Әдістемелік ұсынымдар

**«Развитие системы занятости дополнительным образованием
детей из "группы риска " и детей с ограниченными
возможностями»**

Методические рекомендации

Астана – 2015

«Қатерлі топтағы» және мүмкіндігі шектеулі балалардың бос уақытын қосымша біліммен қамту жүйесін дамыту» (әдістемелік ұсынымдар) – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы» РМҚК – Астана, 2015, - 142 бет.

«Развитие системы занятости дополнительным образованием детей из "группы риска" и детей с ограниченными возможностями» (методические рекомендации) – РГКП «Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования» Министерства образования и науки Республики Казахстан – Астана, 2015, - 142 стр.

«Қатерлі топтағы» және мүмкіндігі шектеулі балалардың бос уақытын қосымша біліммен қамту жүйесін дамыту» әдістемелік ұсынымдары өмірдің қиын жағдайындағы балалармен жұмыста волонтерлік және жетекшілік жұмысты ұйымдастыру, балалардың сабақтан тыс бос уақытына мониторинг жасау, олардың қызығушылығы мен қажеттіліктері бойынша қосымша білім бірлестіктеріне балаларды жұмылдыру әдістерін ұйымдастыру, «Қатерлі топ» және мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеудегі технологиялар мәселелерін толық ашады.

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектептер мен балаларға қосымша білім беру ұйымдарының басшыларына, педагогтеріне ұйымдастырушы педагогтерге, әдіскерлерге, әлеуметтік педагогтерге, психологтарға, ұсынылады.

Методические рекомендации «Развитие системы занятости дополнительным образованием детей из "группы риска" и детей с ограниченными возможностями» раскрывают вопросы по организации жизненной ситуации, организации мониторинга занятости детей во внеурочное время, методы привлечения детей в объединения дополнительного образования по их интересам и потребностям, технологии социально-педагогического сопровождения детей «группы риска» и детей с ограниченными возможностями.

Методические рекомендации адресованы руководителям, педагогам-организаторам, методистам, социальным педагогам, психологам, педагогам общеобразовательных школ и организаций дополнительного образования детей.

*Рекомендовано к печати Методическим советом
Республиканского учебно-методического центра дополнительного
образования
(Протокол №2 от 21 мая 2015 года)*

© Республикалық қосымша білім беру
оқу-әдістемелік орталығы, 2015

Мазмұны

Кіріспе	5
1. Қосымша білім беру ұйымдарында балалардың бос уақытын қамту - тұрақтылық факторы	7
2. Қосымша білім беру жүйесі - денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту факторы	8
3. Оңалту бос уақыты – қосымша білім беру ұйымдары жағдайында баланың әлеуметтік бейімделу технологиясы	12
4. Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік оңалту бойынша қосымша білім берудің міндеттері	26
5. Заманауи мектепте балаларға қосымша білім беру	28
6. «Қатерлі топ» ұғымы. «Қатерлі топтағы» балалармен жұмыстың ғылыми тәсілдері. «Қатерлі топтағы» балалар: терминологиялық талдау	30
7. Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалар - әлеуметтік әлсіз топ. Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту	44
8. Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беру: шетел тәжірибесі. Қазақстандағы инклюзивтік білім беру	54
9. Өмірлік қиын жағдайларға тап болған балалармен жұмыс барысында жетекшілік пен волонтерлікті ұйымдастыру	60
Қолданылған әдебиеттер	73

Содержание

Введение	74
1. Занятость детей в организациях дополнительного образования как фактор стабильности	76
2. Дополнительное образование как фактор развития творческих способностей детей с ограниченными возможностями здоровья	78
3. Реабилитационный досуг как технология социальной адаптации ребёнка в условиях дополнительного образования	82
4. Задачи дополнительного образования по социальной реабилитации детей с ограниченными возможностями здоровья	97
5. Дополнительное образование детей в современной школе	99
6. Понятие «группы риска». Научные подходы к работе с детьми «группы риска». Дети «группы риска»: терминологический анализ	101
7. Дети с ограниченными возможностями здоровья как социально уязвимая группа. Развитие творческих способностей детей с ограниченными возможностями здоровья	116
8. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья: зарубежный опыт. Инклюзивное образование в Казахстане	126
9. Организация наставничества и волонтерства в работе с детьми, оказавшимися в трудной жизненной ситуации	133
Использованная литература	146

Кіріспе

Соңғы жылдары елімізде орын алған әлеуметтік және экономикалық жағдайлар белсенді, шығармашыл, өзгерістерге сәйкес дереу әрекет жасай алатын, тандау жасай білетін, шешім қабылдай алатын және қалыпты іс-тәжірибенің аясынан тыс шығармашылық қызметке ұмтылатын тұлғаларға қажеттілік тудырды. Сол себепті оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру - олардың табысты болуының кепілі ретінде өте өзекті.

Өзін өзі жетілдіруге, өз бетімен білімін көтеруге және өз-өзіне сенімділікке қабілеттілік бүгінгі таңда тұлғаның маңызды кәсіби шеберлігі ретінде қабылданады (құзыреттілік). Адамның қабілеттілігі – қоғамдық дамудың нәтижесі. Олардың қалыптасуы адамзаттың қоғамдық-тарихи дамуының нәтижесінде қалыптасқан қызмет түрлерін білуін талап етеді. Олар қоғамдық, ғылыми және мәдени өмірде болып жатқан дүниелерді дұрыс қабылдай білуден, үнемі жаңарып отыратын өмір ұсынатын жаңа мүмкіндіктерді пайдалана білуден, орын алған өмірлік жағдайларға көзқарастан, дәстүрлі шешімдерден алшақ болудан, стандартқа сай емес идеяларды ұсынудан, адамның ең басты қажеттіліктерінің бірі - өзін өзі танытуға қажеттіліктен байқалады.

Бүгінде, өкінішке орай, балалардың заманауи өмірдегі қолайсыздығының өршуіне, біріншіден, мемлекеттің әлеуметтік саясатындағы балалардың толыққанды қалыптасуы мен тәрбиесіндегі отбасы мен қоғамның жауапкершілік шекарасының жойылуына мүмкіндік беретін проблемалар ықпал етеді. Бұл әлеуметтік тәрбиенің мүмкіндіктерін, оның ішінде «қатерлі топтағы» балалардың да мүмкіндіктерін азайтады әрі тарылтады.

Мектепте алдын алу кеңесінің жұмысын ұйымдастыру бүгінде жұмыстың ең қажетті әрі насихаттауға тұрарлық түрі болып табылады.

Кеңес ізгілік принциптерінің, демократиялықтың және кәмілетке толмаған балаға моральдік, психологиялық және дене зиянын келтірмеу үшін, алынған ақпараттардың құпиялылығы негізінде жұмыс істейді. Алдын алу кеңесі педагогикалық ұжымның іс-әрекетін балалар және жасөспірімдермен құқық бұзушылықтың алдын алу бағытында жұмыс істейтін басқа субъектілердің қызметімен үйлестіру үшін қажет.

Алдын алу кеңесінің басты мақсаты әлеуметтік оңалуға бейім емес балаларды анықтау болып табылады. Осындай балаларды («қатерлі топтағы» балалар) дер кезінде анықтау маңызды.

Қазіргі таңда «қатерлі топтағы балалар» деген ұғым педагогика мен психологияда көп қолданылады. Қатерлі топтағы балалар – бұл өмірдегі кейбір жағдайларға байланысты басқа топтағы балаларға қарағанда кәмілеттік жасқа толмағандардың оңалуға бейім еместігіне себепкер болатын қоғам мен оның криминалды элементтері тарапынан

кездесетін сыртқы келеңсіз әсерлерге тез берілгіш балалар.

Отбасылық келеңсіздік – балалардың қатерлі топқа ілінуінің басты себебі.

Ол балалардың мінез-құлқында, олардың дамуында, өмір салтында көптеген проблемаларға және құндылықтардың бағытын бұзуға әкеп соғады.

Әлеуметтік қатерлі топтағы баламен жұмыс істеуде педагог-практик үшін девиантология ғылымының заңдылықтары мен жалпы оңтайлы шешімдерді білуден гөрі нақты баланың өмір жағдайында қатерлі топқа ілінуіне ықпал еткен жүйені қалыптастырушы факторларды анықтау мүмкіндігі, оның келеңсіздігінің себептерін талдау және соның негізінде алдын алудың жеке бағдарламасын жасау маңыздырақ.

Нақты баланың проблемаларын және оның «қатерлі топтан» «қалыпты» топқа өтуін шешу үшін «қатерлі топтың» балалары мен олардың отбасыларын жеке алып жүруді ұйымдастыру қажет.

Жеке алып жүру идеясы баланың дамуын шешетін гуманистік және тұлғалық бағдарлауды енгізу тәжірибесі ретінде туған болатын. Ресейде бұл идея 1994 жылдан бері жүзеге асырыла бастады.

Қазіргі уақытта жеке алып жүру идеясы аяғына дейін ойластырылмаған және көптеген сұрақтар тудырады. Бұл ең алдымен жеке алып жүрудің әдістемелік және ұйымдастыру формасы бар технологияларға қатысты.

Қосымша білім беру ұйымдарында балалардың бос уақытын қамту - тұрақтылық факторы

Соңғы жылдары қосымша білім беру ұйымы көбіне балалар мен жасөспірімдердің бос уақыттарын өткізетін орынға айналып барады. Өзінің материалдық ресурстарының шектеулігіне қарамастан білімнің бұл саласы қайта жанданып келеді. Оған бірнеше себептер бар.

Алдымен қоғамның әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық дағдарысының тереңдеуі өз рөлін атқарды. Криминогендік жағдайдың ушығуы, жасөспірімдердің арасындағы нашақорлық, әртүрлі діни ағымдардың белсенділігі ата-аналарды балаларының сабақтан бос уақытының қамтылуын әртүрлі жолдармен шешуге итермелейді.

Қосымша білім жүйесіне көзқарастың өзгеруінің тағы бір себебі бүгінгі өзгерген әлеуметтік жағдайларда көптеген ата-аналардың баланың жеке жан-жақты дамуының қажеттілігін түсінуінде. Үлкендер балалардың табиғи дарындарын ерте бастан анықтап, оларды әртүрлі қызметте байқап көруге тырысады. Көптеген жандар үшін мұндай орта қосымша білім ұйымы болып саналады.

Соңғылардың әлеуметтік статусының артуына олардың түбегейлі қайта құрылуы да септігін тигізді: бұл балаларды ерте жастан дамыту мектептерінің ашылуы, дәстүрлі үйірмелердің студия және клуб бірлестіктері болып қайта құрылуы, ата-аналар мен балаларға кеңес беру мен бейімдеуді қамтамасыз ететін психологиялық-диагностикалық қызметті ұйымдастыру. Ақыр аяғында, білім бағдарламаларын жаңарту, білім мен тәрбиенің инновациялық технологияларын енгізу, ғылыми-әдістемелік және практикалық жұмыстарға жоғары білікті педагогикалық кадрларды тарту маңызды рөл атқарды.

Осылардың барлығы бірлесе келе балалар мен жасөспірімдердің бос уақыттарын тиімді пайдалануды шешуде қосымша білім ұйымдарының мүмкіндіктері туралы қоғамдық пікірді өзгертуге әкеп соқты.

Алайда тәжірибелі педагогтер әрбір бала жаңа ұжымға бірден сіңісіп кетпейтінін жақсы біледі. Мәселе жетекшінің студияда немесе клубта мейірімді ортаны қалыптастыра алу шеберлігінде ғана емес. Бұл жерде баланың таңдап алған салада сабақтарға үнемі қатысуы үшін өзін өзі дайындауы да үлкен рөл ойнайды. Өзін өзі дайындауға шыдамдылық баланың қосымша білім ұйымдарында өзі таңдап алған қызмет түріне қызығушылығын қалыптастыру деңгейіне қатысты. Осы жерде ата-аналар көмектесуге міндетті. Баланың студияға қанша уақыт баратыны, таңдап алған шығармашылық саланың оның өмірінде қандай рөл атқаратыны көп жағдайда соларға байланысты.

Әңгіме балаларда ғана емес, сонымен қатар олардың ата-аналарында да, оның бос уақытында айналысуының негізгі факторы

болып табылатын табысқа деген бағыттың қалыптасуы жайында.

Қосымша білім ұйымдарындағы сабақта осындай жағдайдың қалыптасуы дифференциалды түрде жүргізілуі керек: бір жағынан қызметтің нақты түрінің дағдыларына қатысты, екінші жағынан, баланың жалпы тұлғалық (эстетикалық) дамуына қатысты. Оны ерекше атап өту керек, өйткені ата-аналар арасында өзін мүлде ақтамайтын мынадай стереотип қалыптасқан.

Көпшілігі балада, әсіресе көркем-эстетикалық бағытта (би, музыка, вокал, қолданбалы өнер, т.б.), дағдылардың болуы, оның әсемдікті жақсы түсінуіне, соған ұмтылуына мүмкіндік береді деп ойлайды. Шындығында балалардың нақты бір көркемдік қызметте дағдыларының болуы мен олардың әсемдікті қабылдауы арасында ешқандай байланыс жоқ. Барлығы педагогтің баланы көркем шығармашылықтың негіздеріне ғана емес, сонымен қатар оларды өмірде қоршаған барлық әсемдіктерге, оның ішінде тұлғааралық қарым-қатынасқа баулуына байланысты.

Мысалы, классикалық музыканы қабылдауға қолайлы жағдайды қалыптастыруда, оны түсінбеу комплексін жоюда педагог баланың жалпы эстетикалық дамуына, әсемдіктің табиғатын түсінуіне қолайлы жағдай тудырады.

Баланың музыкалық білімінің бір түрі ретінде вокал шеберлігінде нақты дағдыларға қатысты табысқа деген сенімін қалыптастыру зейінін нақты нәтижелерге қол жеткізуіне ерекше аудару, сонымен қатар вокал өнерінің негіздерін меңгеруде жеке және топтағы жұмыстарын жүзеге асыруды білдіреді.

Балалардың қосымша білім ұйымындағы сабақтарының тұрақтылығының маңызды факторларының тағы бірі балалар ұжымындағы тұлғааралық мәдениет болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыс – қосымша білім педагогтерінің ең басты тәрбиелік міндеттерінің бірі.

Қосымша білім беру жүйесі - денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту факторы

Бүгінгі таңдағы ерекшеліктердің бірі - білім қызметі нарығында өз бетімен білім алатын және соның негізінде жаңа білім тудыратын шығармашыл тұлғалардың қажеттілігі.

Заманауи экономикалық жағдайларда қазіргі жалпы орта білім беретін жүйе осы әлеуметтік тапсырысты орындай алмайды, өйткені нарық мектеп түлектеріне қоятын талаптарын үнемі тек күшейтіп қана қоймайды, сонымен қатар оның түрін өзгертіп отырады. Сол себепті осы проблеманы шешудегі маңызды рөлді қосымша білім жүйесі атқарады, оның қызметінің ерекшелігі оқытындардың шығармашылық қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді.

Қосымша білім жүйесі көптеген қызметтер мен білім саласында баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуға кең мүмкіндік береді. Қосымша білім саласы тәрбие мен білім беруді бір үдерісте біріктіріп дамытады.

Қосымша білімнің шығармашылық қабілеттерді дамытуға қатысты бай әлеуметтік-педагогикалық мүмкіндіктері бар, формалды емес білім беру үдерісінде әр түрлі, көбінде ғажайып тұлғалық мүдделерді қанағаттандыруға мүмкіндік береді, оны жеке дамудың сапалы жаңа деңгейіне көтереді, өзін өзі жетілдіруге және тәрбиелеуге мүмкіндіктер ашады. Ол оқушылардың шығармашылықты түсінуіне деген ынтасын қалыптастыруға, олардың қабілеттерін дамытуға және оны әлеуметке енгізуге көмектеседі.

Қосымша білім баланың өзінің бойында жеке ерекшелікті табуға мүмкіндік береді, өйткені ол оның шығармашылық қабілеті мен мүмкіндіктеріне негізделеді. Ол білім берудің мына түрін көрсетеді: тәрбие, сабақ оқу, білімпаздық қызығушылығын, баланың шығармашылық әлеуетін біріктіреді, әлеуметтік тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Қосымша білімде қатал оқыту стандарттары болмайды, тәрбие саласының жеке басқа қатыстылығы, педагогтің баланың сабақтарға қатысуға деген ынтасы ондағы табысының болу-болмауына қарамастан, болу мүдделілігімен ерекшелендіреді.

Қосымша білім саласының әлеуметтік-педагогикалық қызмет бағытындағы мүмкіндіктері ерекше. Қосымша білім ұйымы баланың қалыптасуында, оның қабілеттерінің ашылуында, шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруда маңызды фактор болып есептеледі.

Қосымша білім жағдайында әр баланың өмір тәжірибесі байытылады, өйткені оған:

білім кеңістігіне кіруде еркіндік беріледі;
қызметті өзінің қалауы бойынша таңдап алуға мүмкіндік беріледі;
құрбылары және үлкендермен диалог құруды қамтамасыз етеді.
Нәтижесінде балалар толық ашылып, олардың шығармашылық
әлеуеті артады.

Солтүстік Қазақстан облысы Петропавл қаласындағы балалар мен жасөспірімдердің облыстық шығармашылық орталығының жұмыс тәжірибесінен

«Әлеуметтік-мәдени қызмет - мүмкіндігі шектеулі баланың тұлғалығын дамыту құралы»

2015 жылғы 1-қаңтардағы мәліметтер бойынша Солтүстік Қазақстан облысында мүмкіндігі шектеулі 4605 бала бар.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытатын 7 мамандандырылған мектеп, 11 психологиялық-педагогикалық бейімдеу кабинеті, жалпы білім беретін мектептерде 5 арнайы сынып жұмыс істейді.

Облыстық балалар мен жасөспірімдер орталығының (Петропавл) жұмысындағы басым бағыттардың бірі мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік оңалуын қамтамасыз ету, оларға дені сау

құрбыларымен қарым-қатынас жасауда кедергісіз ортаны қалыптастыру болып табылады. Интеллектуалды, шығармашылық және көркем потенциал балалар мен жасөспірімдердің игілігі үшін ғана емес, барлық қоғамның адамгершілік бейнесін байыту үшін маңызды.

Орталықтың педагогтері балалар қайырымдылығының «Жүректен жүрекке» атты инновациялық, әлеуметтік-педагогикалық бағдарламасын жасады.

Мақсаты: мүмкіндігі шектеулі балаларды бейімдеу мен оңалтуға, олардың кәсіпті таңдауына, дені сау құрбыларымен бірлескен шығармашылық жағдайын жасау, шығармашылық және интеллектуалды потенциалдарын жүзеге асыру болып табылады.

Жыл сайын «Жүректен жүрекке» балалар қайырымдылығы бағдарламасының аясында ерекше балалардың «Надежда» облыстық фестивалі ұйымдастырылады.

Фестиваль аясында өтетін дәстүрлі шаралар: «Мы можем все!» балалар шығармашылығының көрмесі, «Добрые ручки» шеберханасы (ерекше балалар мен олардың дені сау құрбыларының бірлескен сабақтары) «Сюрприз к празднику», «Дети - детям!» акциялары. «Радость лечит!», «Творцы радости!»

акцияларының шеңберінде орталықтың, облыстық есту қабілеттері бұзылған балаларға арналған мектеп-интернаттың, мамандандырылған (бейімдеу) интернат ұйымдарының шығармашылық ұжымдары бірлескен концерттік бағдарлама ұсынады. Мүгедек балалардың дені сау құрбыларының арасында жүруіне қатысты онды пікірлер қалыптасады. Ал балалар болса шығармашылық процесс кезіндегі бірлескен жағымды кезеңдерді бастарынан кешіреді. Фестивальдің көптеген қатысушылары балалар шығармашылығының фестивальдері мен конкурстарында айтарлықтай табыстарға жетеді.

«Надежда» фестивалін өткізген алғашқы жылдан бастап, оның тұрақты қатысушысы әрі жеңімпазы болып облыстық есту қабілеті бұзылған балаларға арналған мектеп-интернатының «Пульс» би ансамблі табылады.

Бұдан кейін ансамбль балалар шығармашылығының облыстық, республикалық, халықаралық байқауларында жеңістерге жетті: хореографиялық ұжымдардың «Каблучок» облыстық конкурсының Гран-при иегері (2014 г.); «халық биі» аталымында I дәрежелі диплом иегері (2015 г.).

«Эстрадалық би» аталымында 3 сыйлықтың лауреаты, «Петропавловская весна» хореографиялық ұжымдардың халықаралық фестиваль-конкурсында «халық биі» тағлымының I дәрежелі дипломын иеленді (сәуір, 2014);

1 орын - «Жұлдызай» мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған

республикалық фестиваль (Астана, 2014 ж);

«Балтийское созвездие» халықаралық фестивалінің дипломанты (Петербург, сәуір, 2015 ж.).

«Жүректен жүрекке» бағдарламасының шеңберінде өтетін маңызды шаралардың бірі «Шебер» облыстық кәсіби шеберлік конкурсы. Конкурса мамандандырылған бейімдеу интернаттарының тәрбиеленушілерінің қатысуы оған ерекше әлеуметтік-педагогикалық, ізгілік бағыт береді. Осындай конкурстарға қатысқан балалар өздерінің қабілеттерін көрсетумен қатар болашақ мамандықты таңдауға мүмкіндік алады.

Облыстық есту қабілеті бұзылған балалардың мектеп-интернатының, мамандандырылған (бейімдеу) интернаттарының тәрбиеленушілері конкурстың «Столяр», «Слесарь», «Швея», «Кулинар» аталымдарында жеңімпаз атанды.

Өздерінде шығармашылықтың қуанышын ашқан балалар денсаулықтарына қарамастан өздерінің өмірлік қағидаларын, өздеріне деген көзқарастарын өзгертеді.

Фестивальдер, мерекелер мен конкурстар достық қарым-қатынасты орнатуға, балалар мен жасөспірімдер арасында өзара түсіністікті орнатуға, туған өлкенің тарихын, мәдениетін білуге жағдай туғызады.

Облыстық балалар мен жасөспірімдердің шығармашылық орталығы тірек-қозғалыс аппараттары бұзылған мүгедек балаларды бейімдеу және оңалту орталығымен, «Жан достар» Солтүстік Қазақстан балалар ассоциациясымен, Петропавл қаласындағы №13 мектептегі «Рука в руке» балалар ұйымымен және «Поиск молодых и здоровых» үкіметтік емес ұйымымен серіктестік қарым-қатынас орнатқан.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың оларды қоғамға бейімдеу сияқты әлеуметтік проблемаларын шешу тек кешенді түрде жүруі мүмкін, басқару органдары, тұрғындарды әлеуметтік қамсыздандыру, экономика, денсаулық сақтау, мәдениет, білім басқармаларының қатысуымен әлеуметтік оңалтудың бірегей бүтін жүйесі қажет. Әр түрлі мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың өзара кешендік қарым-қатынасы нәтижесінде ерекше балалардың еңбек етіп, еліміздің экономикасына қомақты үлесін қосуына қол жеткізуге болады.

Оңалту бос уақыты – қосымша білім беру ұйымдары жағдайында баланың әлеуметтік бейімделуінің технологиясы

Бос уақыт – жұмыстан тыс кезде әдеттегі шаруалармен айналысуға арналған уақыт. Біздің елдің жасөспірімдері мен балалары әдетте бос уақыттарында спортпен шұғылданады, музыка тыңдайды,

театр, зерттеу және көркем шығармашылықпен айналысады. Ол үшін біздің елде барлық жағдай жасалған. Алайда, жас ұрпақтың көпшілігі бос уақытын көшеде бос сенделумен өткізеді, ішімдік ішеді, бұзақылық жасайды. Мұндай әрекеттерге көбінесе отбасылық қамқорлыққа зәру балалар мен жасөспірімдер душар болып жатады. Балалардың назарын әлеуметтік нашар ортадан пайдалы нәрсеге аудару, өнімді іспен айналысуға көмектесу – бос уақытты бейімдеу қызметінің басты миссиясы. Бір сөзбен айтақанда бос уақытты бейімдеу дегеніміз жай ғана бос уақытты толтыру емес, балалардың психологиялық және әлеуметтік бейімделуін басшылыққа алып, нақты ұйымдастыру. Бейімдеудің мұндай технологиясы балалармен жұмыс істеуде олардың бос уақытын қамтамасыз етіп, әлеуметтік және педагогикалық бейімдеуге бағытталған. Бұл орайда негізгі назар белгілі бір іспен айналысу арқылы баланың өзекті мәселелерін шешуге аударылады.

Әлеуметтік-мәдени демалысқа қарағанда, бос уақытты бейімдеу баланың әлеуметтік бейімделуіне бағытталған, әрі белгіленген әрекеттерге (қадамдарға) негізделеді. Бұл ретте әр баламен жеке жұмыс істеп, оның мәселелерін түсінуге және оларды жеңуге қол ұшын соза білу керек. Міне, сондықтан да педагог топтың толық болуы мен сабақтарға үзбей қатысуларына мүдделі.

Қызмет көрсетудің сапасы оны жүзеге асырушы мамандардың сауаттылығына тікелей байланысты. Бастапқы кезеңдегі негізгі міндет - әдістемелік құралдар және құжаттармен жасақталған, қажетті білім мен технология жөнінде тәжірибесі бар, дәлелді шешімдерге ұмтылатын кәсіби топ құру болатын.

Әлеуметтік-психологиялық бейімделу жеке тұлғаның әлеуметтік қарым-қатынас пен өмірдің кез-келген саласында түрлі әлеуметтік рөлдерге түсуіне мүмкіндік беріп, қалыптасуының жүйелі үдерісі ретінде түсіндіріледі. Бұдан келіп шығатын қорытынды, бос уақытты бейімдеу – әлеуметтік ортаға қосылу үшін жасөспірімнің әлеуметтік дәрежесін, жоғалған немесе қалыптаспаған әлеуметтік дағдысын қалпына келтіру мақсатында оның жеке қасиеттерін белсенді етуге, оның уәждемелері мен құндылықтарын бағалау деңгейін түзетуге бағытталған қызмет. Бос уақытты бейімдеу идеясы тәуекел тобындағы балалар мен жас жеткіншектерді жаңа тәжірибелер арқылы қоғамға бейімдеу. Жат әрекеттердің көп болатындығын, оларды барлық жағдайда анықтау мүмкіндігі тумағандығын, бірақ әрекеттердің қандай болғандығына қарамастан жасөспірімнің өзгеруге, жаңа өмірге қадам басуына мүмкіндігі бар екендігін түсінген жөн. Осы кезеңдерге сәйкес өз қызметтерін атқаратын көптеген алдын-алу органдары бар. Бүкіл әлемдік денсаулық сақтау ұйымының жіктеуіне сәйкес алдын-алу шараларының үш кезеңі бар.

1. Алғашқы алдын-алу

Бұл кезең салауатты өмір салтын ұстану идеясын кіріктіру үшін ұйымдасқан балалар ұжымы және қоғамдық түсінікпен жұмыс істеуге бағытталған. Аталмыш кезеңнің міндеті де ортаны сауықтыру, өмірдің қолайсыз жағдайларында тап болған жасөспірімдерге көмек көрсету және осындай тұлғалардың мінез-құлқына мұндай жағдайлардың теріс әсері тигенге дейін тәрбиелеу болып табылады.

2. Екінші реттегі алдын-алу.

Бұл кезең тікелей тәуекел тобындағы балалармен жұмыс істеуге бағытталған. Осы кезеңде де өмір сүру жағдайын жақсарту мен тәрбиелеу, ортаны оңалту шаралары жүзеге асырылады. Сол арқылы жеткіншектің тікелей өзіне әсер етуге басымдық беріледі. Бос уақытты бейімдеу алдын-алу кезеңіне жатады.

3. Үшінші реттегі алдын-алу.

Бұл кезең жағымсыз қылықтарды қайта болдырмаудың алдын алу мен екінші рет жаза баспау мақсатында түзету мекемесінде жазасын өтеуші кәмелетке толмағандармен, сондай-ақ, ол жерден босап шыққандармен жұмыс істеуге бағытталған.

Көріп отырғанымыздай бос уақытта бейімдеудің алдын алу шаралары кешенінің бір саласы және оның негізгі мақсаты жасөспірімнің жағымсыз әрекеттерінің себебін іздеу және оны жою емес, жеткіншектің өз ресурстарын дамыту арқылы оны қоғамнан аластататын факторларға өзі қарсы тұруына мүмкіндік жасау. Баланың бойындағы жақсы қасиеттерді тауып көрсету оның жан жарасына шипамай жағып, оны емдеумен бірдей. Тұлғаның жағымды әрі мықты жақтарын табу (бет бейнесінен, мінезінен, іс-әрекетінен т.б) – «қиын» баламен жұмыс істеуде онымен бірлесіп әрекет етудің іргетасы (бақытсыздыққа душар балаға көңіл бөлу, қамқорлық таныту).

Тәуекел тобындағы балалардың бос уақытын бейімдеуді ұйымдастыруды өзге алдын алу шараларынан ерекшеленіп тұратын және өткізілетін шаралардан өзгешелейтін келесі принциптері бар.

Өз еркімен істеу. Бұл принцип кәмелетке толмаған жеткіншектен оңалту шараларына қатысуға келісімін алу. Педагог тек онымен жұмыс жасағысы келген жасөспіріммен ғана жұмыс істей алады. Күштеп көмектесу мүмкін емес.

Педагогикалық ұйымдастырылған орта. Баланың әлеуметтік-психологиялық оңалуы, қоғамға жат қылықтары бар жасөспірімнің қоғамдық пайдалы қызметтерге қосылуы арнайы дайындалған жағдайда өтуі тиіс. Бұл орайда көмек көрсетуге психологтар, педагогтер мен әлеуметтік қызметкерлер қосылу тиіс.

Шаралардың позитивті бағытталуы. Бос уақытты оңалту идеясының өзі позитивті бағытталған әрекеттерге негативті бағытталған санкциялар мен жазалаулар алдында басымдық беруге негізделген. Қоғам мен жасөспірім арасында созылмалы сипат алған

жағдайларға қарағанда кәмелетке толмағандарда позитивті тұлғалық бағыт пайда болады. Оған оңалту шараларының бағдарламасын қолдау, ортаға қабылдау, ынталандыру сияқты әрекеттерге құру арқылы қол жеткізіледі. Тұлғалық даму мен өсуді қамтамасыз ететін жағдай орнайды.

Оңалту барысында балалар мен жасөспірімдердің түрлі топтарына олардың мүмкіндігі мен қызығушылықтарын, қалауларын есепке алып, саралы түрде тіл табысуға қадам жасау керек. Балаларды өздерінен алынған мәлімет негізінде оңалу әлеуетін, қызығушылығын, ескеру арқылы бос уақытты ұйымдастырудың бағдарламаларының сараланған түрлерінің болуы қажет.

Өзі үшін маңызды ересек адамды жеткіншек желісіне қосу.

Бұрын-соңды айтылғандай, тәуекел тобындағы балалар көбіне қиын сәттерде арқа сүйейтін, оның көмегі арқылы өз тәртібін тезге сала алатын әлеуметтік-қолдаушы ересек адамға зәру. Балаға көмек қолын созу мен қолдау көрсетуде сенімді әрі достық қарым-қатынас орнату арқылы мұндай адам педагогтің өзі болуы да мүмкін. «Маңызды ересек адам, жасөспірімнің желісіне ену арқылы оның тірегі болады. Ересек адамның әрекеттері арқылы баланың тәртібі өзгереді, өмірлік құндылықтар мен моральдік нормаларды орнату арқылы баланың қалыптасуы мен түзелуі жүзеге асады. Ересек адам мінез-құлқының рөлдік модельдері арқылы бала мінез-құлқының өзгеруі жүреді, өмірлік құнды қағидалар мен моральдық нормаларды көрсету және тәжірибеде қолдану арқылы баланың нормативтілігі қалыптасады және түзіледі. Бұл орайда ересек адам оның өмірі үшін жауапкершілік алады, баланың жетістіктеріне назар аударады, іс-әрекеттерін тұлғалық қасиеттерден бөліп көрсетеді, сол кезде ересек адамға деген сенім арқылы өмірге деген сенімі нығаяды, қалпына келеді.

Жасөспірімнің белсенді және жауапты тәртібі.

Бос уақытты бейімдеу бағдарламасын жүзеге асыру барысында тәрбиеленушілер өз бетінше жауапты шешім қабылдап, оны орындай алатын дәрежеге жетеді. Біртіндеп ересектің рөлі төмендеп, жеткіншектің жауапкершілігі артады.

Оңалту - бос уақытты ұйымдастыру шараларының кезеңдері

Оңалту шараларын жүзеге асыру үдерісі кәмелетке толмаған жастың шынайы жағдайын ескеру мен оның даму көрсеткіштерін есепке алу арқылы кезең-кезеңімен жүзеге асырылады. Оңалу қызметінің келесі кезеңдерін атап өтуге болады: алдын-ала кезең, бейімделу кезеңі, алғашқы оңалту кезеңі, негізгі оңалту кезеңі.

Оңалту қызметінің кезеңдері.

1. Алдын-ала кезең.

Бұл кезеңнің мақсаты – баланы тауып, оны бағдарламаға қатысуға көндіру.

Тәуекел тобындағы балалар жайлы үнемі ақпарат алып тұру үшін ұйым түрлі ұжымдармен әріптестік орнату керек: кәмелетке толмағандар ісі мен олардың құқығын қорғау жөніндегі комиссиямен, денсаулық сақтау, білім беру, халықты әлеуметтік қорғау органдары мен ұйымдары, қорғаушылыққа алу және т.б. ұйымдар.

Балаларды бос уақытты ұйымдастыру мекемелеріне тарту тиімді жүзеге асу үшін арнайы аутрич жұмысшы қызметіне жүгінуге болады, оның негізгі қызметі – ұйымға көшеде қараусыз және ата-ана қамқорлығынсыз қалған балаларды тарту болады. Ескере кететін бір жәйт, тәуекел тобындағы балалардың көбі өздерінің бейәдеп қылықтарын ерсі санамайды, сондықтан бірден өз өмірлерін өзгеруге құлшына қоймайды. Жасөспірімдерді оңалту бағдарламаларына тарту мүмкін емес, олар оны қаламауы және оларға мұның еш керегі болмауы мүмкін, өйткені оларға сол өмірлері ұнайды. Себеп түсінікті – олар жеткіліксіз уәжделген. Олар үшін бәрі қалыпты, емделгілері, сол іске берілгілері келмейді, олар қызық іздейді.

Сонымен, алдын-ала кезеңнің басты міндеті - бос уақытты ұйымдастыру үдерісіне жасөспірімдерді тарту үшін тәсіл ойлап табу. Сондай-ақ, осы кезеңде жасөспірімге қолдау көрсету, жылулыққа бөлеу және оның өміріне қызығушылық танытатындығын білдіру маңызды. Жасөспірімге кінә артпау, оны сол қалпында қабылдау, алдағы уақытта бағдарламаға қатысуына үлкен түрткі болуы мүмкін.

1) Бейімделу кезеңі.

Осы кезеңде жас ерекшеліктері мен қызығушылықтарын саралау арқылы жасөспірімдердің тұрақты топтарын, яғни шағын балалар ұжымын құру жүзеге асырылады. Көптеген жасөспірімдер жаңа ұжымға түскенде алғашында бейімделу үдерісін ауыр өткереді, бейімделу кезеңі оның кейіннен ұйымдағы әрекеті мен жолдастарымен қарым-қатынас орнатуына әсерін тигізеді. «Бейімделу кезеңі бірінші кезекте «қиын» жасөспірім стереотипінің өзгеруін аңғартады, яғни жасөспірімнің өз көз алдында бұған дейін оған ерекше маңызды болып келген көше субмәдениетінің барлық атрибутикасы жоққа шығарылуы тиіс». Жасөспірім бойындағы осы өзгеріс оны қоғамдық қызметке тарту арқылы жалған көше романтикасынан сау ұжымның романтикасына алмаса бастайды. Осы кезеңде топты біріктіре түсетін ойындар мен тренингтер өте маңызды. Алғашқы кезеңде жасөспірімдер сол ортаға сай өзін өзі ұстаудың жаңа тәртібін игеріп, өз қызығушылықтарына сәйкес ортаны тауып, ұйымның талаптарымен таныса бастайды. Талаптар нақты әрі позитивті болуы керек, тыйым салу және сес көрсетуден бас тартқан жөн.

Бос уақытты бейімдеуді мақсат еткен ұйымның басты талабы – психикалық белсенді заттарды қолдануды тоқтату (алкоголь, шылым, наркотикалық заттар т.б.) өйткені бейімдеу ұйымының негізгі мақсаты

стрестік жағдайлар мен мәселелерді шешуде оң көзқарас тудыру, өмірден ләззат алудың дұрыс жолдарын таңдау жасауға үйрету. Педагог жасөспірімнің барлық жағдайда сау жүруін талап ете алмайды, ол жасөспірімнің өз қалауы бойынша іске асуы қажет, алайда педагог бос уақытты ұйымдастыру шараларына сау күйінде қатысуын талап ете алады. Өйтпеген жағдайда жасөспірім өзіне қызықты шараларға қатыса алмайды. Бұл орайда жасөспірімге мұның жазалау емес екендігін, педагогтердің оған қарым-қатынасы өзгермегендігін, ол өзі қалаған уақытта талаптарды сақтай отырып, ортаға оралуы мүмкін екендігін түсіндіру. Осы арқылы жасөспірімнің зиянды заттарды қолданудың зардаптары жайлы ойлануы мен оны қай кезде қолдану қажеттігі жөнінде түсінігі пайда болады.

Бейімдеу кезеңі ұзаққа созылуы және одан барлық жасөспірімдер өте алмауы мүмкін. Соған орай ұйымдастырушының осы кезеңдегі басты міндеті – түсіністік қарым-қатынасына негізделген топтағы балалардың азаюын болдырмау. Сондықтан да бейімделу кезеңінде клубқа мүше болуға итермелеген бейімдеуге, жасөспірімнің толыққанды өмір сүруіне кедергі келтіріп тұрған себептерді онымен жеке жұмыс істеу арқылы анықтау өте маңызды. Сондай-ақ, бірінші күннен бастап қатыспаудың себебін анықтап, бақылауға алу керек. Балаларға қатысуға кедергі келтіретін факторларды жоюда көмек қолын созу қажет.

2) Бастапқы бейімдеу кезеңі

Осы кезеңде кәмелетке толмаған жасты клубтың ұжымдық қызметіне тарту, ұжымдық нормаларды қабылдауға, қоғамға жат қылықтардан бас тартып, оларды әлеумет қолдайтын әрекеттерге алмастыру көзделген. Бұл кезеңде барлық топтан белсенді көшбасшылар анықталып, балалар ашыла бастайды, «қиын» бала бетперде астында жасырған өздерінің тұлғалық қырларын көрсете бастайды. Ең белсенділері ұйымдастырушылық қызметтерді мойындарына алады.

Аталмыш кезеңде әлі де болса әлеуметтік емес ауытқулар рецидиві мүмкін, олар көп жағдайда жасөспірімдерде, сынып ұжымында, мұғалімдерде пайда болған бұрынғы әлеуметтік экспектациялардың инерциялылығынан, стереотипті бағалаулардан, қоғамдық пікір инерциясынан туындайды. Осынау қоғамдық пікірдің айтарлықтай қауіпті инерциясын, педагогтердің стереотипті бағалауларын еңсеруге клубтың мектеппен, отбасымен тығыз байланысы септігін тигізеді. Мұғалімдердің, клуб жетекшілерінің, ата-аналардың педагогикалық тәрбиелік күш-жігерлері бір бағытта жұмсалуы және әрекет етуі тиіс. Сондай-ақ, осы кезеңде ортақ оналту процесіне қосылу қиынға соғатын, тұрақты шынайы бейімдері мен қызығушылықтары жоқ сылбыр жасөспірімдерге жіті назар аудару

керек. Жағдайдан шығудың мүмкін жолы осындай жасөспірімге барынша белсенді және беделді қатысушылар арасынан басшы тағайындау болып табылады.

Бос уақыт бағдарламасына аталмыш кезеңде тренинг-сынақтар қосылады, олар тұлғалық өсуге, Мен-тұжырымдамасының дамуына, өзін-өзі бағалаудың нығаюына бағытталған.

3) Негізгі оңалту кезеңі

Негізгі оңалту кезеңі кезінде әріптестік дағдылар, ортақтасу, араласу дамиды; эмоциялық-еріктік қасиеттері тәрбиеленеді (эмпатиялық қабылдау, өзін-өзі бақылау). Балалардың өзін-өзі бағалауы дәлме-дәл бола бастайды, өзінің сырт бейнесі мен денсаулығына көңіл бөлу ниеті туады, талғам пайда болады. Айналасын танып білуге деген күштарлық оянып, өзін кәсіби және тұлға ретінде анықтау үдерісі жүреді.

Осы кезеңде бұрынғы бұзақылар басты ұйымдастырушылық рөлдерді атқара бастайды, өздері жайлы оқу орнында, жұмыста, сыныптастары мен оқытушылары арасында «қиын» бала деп қалыптасқан пікірді жоққа шығаруға тырысады.

Тәуекел тобындағы балалармен оңалту жұмыстарының тиімділігін бағалаудың бірқатар белгісін атап өтуге болады:

- баланың өз статусын қалыптасқан жағдайдан жақсы жаққа өзгертуге деген ниеті;
- жасөспірімдердің тұрақты ұжымының қалыптасуы;
- бағдарлама сабақтарына топ қатысушыларының ұсынысы бойынша келіп қатысып жүрген балалардың пайда болуы;
- құндылықтар сатысының өзгеруі немесе өзгеруге бет алуы;
- зиянды заттарды қолданудың тиылуы;
- тиімді әрекет ету дағдысының қалыптасуы, кикілжің жағдайларды шешу.

Бос уақытты оңалтудың түрлері.

1. Клуб қызметі арқылы оңалту.

Бос уақытты оңалту бағдарламасы арнайы мекеме базасы – қатерлі топтағы балалармен жұмыс істеу мақсатында құрылып, кешенді оңалту шараларын қамтитын клубқа негізделген. Клуб қызметі арқылы оңалту үш негізге сүйеніп құрылады: психологиялық-педагогикалық қызмет блогі, демалуға арналған қызмет блогі және әлеуметтік-педагогикалық оңалту ортасы.

Психологиялық-педагогикалық қызмет көрсететін алғашқы блок техникалық, көркем және қолөнер шығармашылығымен, сондай-ақ, спорт, туризммен айналысу арқылы жүзеге асады және міндетті түрде әлеуметтік-психологиялық тренингтер жүйесіне негізделеді. Тренинг – бұл өзіңді және айналаңды тану, сенімді әрі бейресми жағдайдағы қарым-қатынас арқылы өзіндік «менді» өзгерту.

Қатерлі топтағы балаларға арналған тренингтің міндеттері:
тұлғалық даму;
ұжымның ұйымшылдығы;
қызметті құрудың және мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін табу;
бірлесіп әрекет етудің жаңа түрлері табу және іс жүзінде қолдану;
өз сезімдерін білдірудің жаңа түрлерін табу мен іс жүзінде қолдану;
өз қызметіне талдау жасау дағдысын қалыптастыру және өз алдына өзгеру талабын қою.

Екінші блок, демалыс қызметі, көңіл көтеру, ойын-сауық, мерекелер, сайыстар, фестиваль сияқты шаралардан тұрады. Оналту ортасы бір жағынан мекемедегі ұжымның қалыптасқан педагогикалық ұстанымдарын өзгеруге ықпал етеді, екінші жағынан топтың табысты әрі өздігінен әрекет ете алуына әсерін тигізеді. Жасөспірімдерді ынталандыру клуб қабырғасында өзіндік «лауазым сатысын» енгізу арқылы жүзеге асады. Мысалы, клуб мүшесіне үміткер – клуб мүшесі – нұсқаушының көмекшісі – нұсқаушы. Жасөспірімдер үшін өмірде дұрыс бағыт табу үшін, міндет қоя біліп, құндылықтарды таңдау үшін дәреже құрылымының бар болғаны дұрыс. Егер педагогтер иерархия енгізбесе, жасөспірімдер оны араларында өздеріне түсінікті құндылықтарға сүйеніп (физикалық күш, материалдық деңгей) анықтай бастайды.

Жасөспірімдер клубы өзінше бір шағын мемлекет, ол жерде балалар жеңіледі, өздерінің болашақ ересек өмірдегі бейнелерін сомдайды. Алайда бұл автономия шартты, клуб ұжымының негізгі ұйытқысы ересек адам – тәрбиеші болып қала береді. Клубта толықтай әріптестік педагогикасы жүзеге асады, ол өз кезегінде психологиялық климатқа оң әсерін тигізеді.

2) Мектептен тыс кезеңде лагерь базасында бос уақытты ұйымдастыру.

Лагерь базасында бос уақытты ұйымдастыру төмендегі мәселелерді шешуге көмектеседі:

кәмелетке толмағандардың позитивті дамуын бағыттау;
оқыту-педагогикалық көмек;
психологиялық-педагогикалық оналту;
медициналық алын-алу және қатысушыларды сауықтыру;
физикалық дайындық және лагерь жағдайында қатысушылардың өмір сүру негіздеріне оқыту.

Қатерлі топтағы балалалар үшін лагерьдің ерекшелігі - ұзақ уақытқа әлеуметтік ортадан алыстауда. Қарым-қатынас психологиясы табиғи жолмен қалыптасады, өйткені топтың қызығушылығы әр баланың қызметіне тікелей қатысты болады. Жасөспірім әрекеттерін

топтың қызығушылығымен өзара салыстыратын дәрежеге жетеді. Абстракциялық ұғымдар нақты әрекеттерге ұласып, қоғамдағы позитивті тәжірибе жинақталады. Әр жасөспірім нақты жағдайларда өзгеріп тұратын қарым-қатынастың қиын жүйесінде болады. Мұның барлығы жауапты шешім қабылдауға үйретеді, өз әрекеттеіне жауап беруге баулиды. Жазғы лагерьде жасөспірімдер қоғамға жат қылықтар көрсете алатын ауладағы топтарды ұмытады. Алайда үйіне, әлеуметтік емес ортаға оралысымен жасөспірімдер қайтадан ауытқу мінез-құлқының рецидивіне барады деген үлкен тәуекел де жоқ емес. Сондықтан да, жасөспірімнің отбасымен жұмысты жалғастырып, қадағалауды үзбеу керек.

3. Бос уақытты бейімдеудің күндізгі түрін кез-келген демалыс ұйымының базасында ұйымдастыру.

Бос уақыты ұйымдастырудың бұл түрі арнайы орта қалыптастыруды талап етпейді, ол тек тікелей тәуекел тобындағы балалар мен жасөспірімдерге бағытталған. Бұл санаттағы балалар демалыс орындарында қатардағы балалармен бірге жұмыс істей алады. Ол спорттық секция, театралды студия, би мектеп т.б. болуы мүмкін. Оңалтудың нәтижесі педагогтің жұмыс істеу әдістері, психологиялық құралдар мен әдістемелерді пайдалану, баланың тұлғалық қасиетіне көңіл аудару, дарынын ашу, табысқа жетуге итермелеуіне байланысты.

Қатерлі топтағы балаларға арналған бос уақытты ұйымдастыруды жүзеге асырудың мәселелері мен болашағы.

Қатерлі топтағы балалардың бос уақытын ұйымдастыру алдын-алу шараларының ішіндегі бертін пайда болған әрі болашағы бар саласы. Оның концепциясында бейәдеп қылықтардың алдыналуға арналған дәстүрлі көзқарастарды қайта қарауға итермелейтін жаңашылдық идеялар бар. Сондай идеялардың ішінде атап өтуге болатындары:

1) әсер етудің репрессивті шараларының болмауы - бос уақытты оңалту «қиын» балаларды күштеп тәрбиелеуге және жазалауға бағытталмаған;

2) жасөспірімінің жағымсыз жақтарын көрсету емес, керісінше жақсы қасиеттеріне иек арту;

3) ең алдымен жасөспірімнің қызығушылығын бағыт ретінде алу. Бос уақытты бейімдеу концепциясы жасөспірімді ойсыз, ол үшін ересектер мен сауатты адамдар шешім қабылдайтын өзіндік пікірі жоқ адам ретінде көрсету емес. Ол көпшілікке бейтарап еруді емес, белсенді, дербес көзқарасты негізге алады.

Кәмелетке толмаған балалардың тәртібін реттеуге арналған мұндай алдын алу концепция дәстүрлі шараларға қарағанда анағұрлым тиімді. Алдын алудың дәстүрлі жүйесін және кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі комиссия, полиция бөлімшесіндегі балалар бөлмесі т.б. деп

білеміз. Олар қолданып отырған жазалау шаралары баланың тәртібін өзгертуге септігін тигізгеннен гөрі қарама-қайшы реакция тудыруы мүмкін. Мұндай ұйымдардың қызметкерлері кәмелетке толмағандармен дөрекі сөйлеседі, оларға кінә тағады, кей кезде ересек адамдарша қабылдайды. Әрине, балалар оларды тыңдамақ түгіл, қасарысып алады, бұл жасөспірімге тән қалыпты реакция.

Бос уақытты бейімдеу концепциясы жасөспірімді өзгертуге бағытталған. Кей кезде жасөспірім алкоголь мен нашасыз өмірдің қаншалықты қызықты әрі көңілді болатынын білмеуі мүмкін – біздің мақсат соны көрсету. Көптеген «қиын» жасөспірімдерде мықты әлеует болады, оларға тек қол ұшын созу керек.

Жоғарыда айтылғандардан бос уақытты бейімдеу бағдарламасына балалар мен жасөспірімдерді неғұрлым кең қамту керектігін көруге болады. Бұл алдын алу шарасының дамуының келешегі зор.

Алайда бұл бағыттың дамуы үшін үкімет тарапынан көптеген қолдаулар қажет.

Жамбыл облысындағы мүгедек және мүмкіндігі шектеулі балаларды оңалту орталығында жүргізілген жұмыс тәжірибесі

Оңалту орталығы – бұл үлкен отбасы. Отбасы – әрқайсымыз үшін өте маңызды. Отбасы дегеніміз біз жақсы көретін, үлгі алатын, қамқорлық көрсететін, тек жақсылық тілейтін жақындарымыз бен туыстуғандарымыз. Тек отбасында ғана біз жақсы көрудің не екенін білеміз, жауапкершілікті, қамқорлық пен сыйластықты сезінеміз.

Орталықтың мақсаты – түрлі ақаулары бар балалардың дамуы мен олардың отбасыларына көмек қолын созу.

2015 жылғы 1 қаңтардағы мәлімет бойынша Орталықта 210 мүмкіндігі шектеулі бала бар.

Орталықта әр түрлі саладағы қызметкерлер жұмыс істейді: дефектологтар – олигофренопедагогтер пен сурдопедагогтер, логопедтер, психологтар, әлеуметтік педагогтер, массажисттер, сауықтыру жөніндегі дене шынықтыру нұсқаушылары, невропатолог-дәрігерлер, психиатр-дәрігерлер.

Орталықтың жағдайы балалардың бейімделуі мен әлеуметтік оңалуына орай үй жағдайына ұқсас жабдықталған.

Орталықта қысқа мерзімдік 16 топ бар, бір сөзбен айтқанда әр бала аптасына 2-3 рет келіп, 3-4 сабаққа қатысады:

- 3 жастан 5 жасқа дейінгі кіші топтар – 6 топ, оның 5 тобы қазақ тілінде, біреуі орыс тілінде оқытады.

- 5 жастан 7 жасқа дейінгі орта топтар – 6 топ, оның 3 тобы қазақ тілінде, үшеуі орыс тілінде оқытады.

- 7 жастан 9 жасқа дейінгі мектеп топтары – 2 топ, оның біреуі қазақ, біреуі орыс тілінде білім береді.

- 10 жастан 13 жасқа дейінгі мектеп топтары – қазақ тілінді оқытатын бір топ.

- 13 жастан 15 жасқа дейінгі мектеп топтары – орыс тілінде оқытатын бір топ.

- 3 жас пен 0 жас аралығындағы балалар мен 18 жасқа дейінгі жасөспірімдермен жеке сабақтар өткізіледі.

Педагогтердің басты мақсаты – балалардың жұмысқа қабілеттілігін, дербестігін қалыптастыру, олардың танымдық мүмкіндіктерін дамыту, қылығын түзету, әлеуметтік маңызды икемге дағдыландыру, яғни қоғамға бірігу.

Тәрбиеленушілердің көпшілігі сырқатына байланысты өзіне өзі қызмет көрсетуде, мәдени-гигиеналық шараларды орындауда

қиындықтар көреді, олардың көбінде есте сақтау, ойлау қабілеттері нашар дамыған, дене кемшіліктері бар.

Сондықтан жұмыстағы бастысы – ол балалармен дара тіл таба білу. Сабақ өткізу барысында педагогтер балалардың хал-жағдайына, олардың сабаққа деген көңіл-күйіне, материалды қабылдауға даярлығына қарай бейімделеді.

Орталықтың педагогтері, логопедтері, сурдопедагогтері, олигофренопедагогтері, психологтері, әлеуметтік педагогтері әр баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін есепке ала отыра жекелей дамыту бағдарламаларын әзірлеуде, жеке, топтық, топшылық сабақтарда жүзеге асырылады.

Орталықтың тәрбиеленушілері түзету-дамыту сабақтарына сүйсіне қатысады. Балалардың дербестігінің жоғары формасы шығармашылық болып табылады. Педагогтер әрдайым балалардың шығармашылық бастамасын қолдап отырады. Арнайы педагогтер оған қызығушылық тудырып, ойын, көркем-бейнелеу қызметтерінде, сөйлеу өнерінде шығармашылық жағдайлар жасайды. Қызықты шығармашылық қызметте балалар ойды, оның әдістері мен жүзеге асыру формаларын өз бетімен анықтауда қиындықтарға тап болады.

Емдік дене шынықтыру сабақтарына медициналық көрсеткіштері бар балалар ғана қатысады, ал спорттық жарыстарға біздің барлық тәрбиеленушілер қатысады.

Балалар педагогтердің әзірлеп, ұйымдастыратын концерттеріне, барлық мерекелік, ойын-сауық және спорттық-сауықтыру іс-шараларына сүйсіне қатысады.

Оңалту орталығындағы тақырыптық мерекелерді балалар да, ересектер де әрдайым

тағатсыздана күтеді. Балалар өздерінің қабілеттіліктерін көрсетеді, ал ата-аналар өз балаларының жасырын таланттарын көре алады.

Оңалту орталығындағы барлық іс-шаралар отбасыға арналған. Бірақ ең көңілді, мейірімді және есте қалатын мейрам өткізілген Халықаралық әйелдер күні болды. Ана – әрқайсымыз үшін өмірдегі ең басты және қымбат адам. Ол біздің жақсы көретін, үлгі алатын, қамқор болатын, жақсылық пен бақыт тілейтін адамымыз.

Осы мерекеде оңалту орталығының жұмысына қорытынды жасалды. Балалар мен ата-аналар костюмдер дайындады, балалар

аналарына сыйлық ретінде өз қолдарымен әдемі гүлдер жасады. Мереке театрлық көрініс түрінде өтті, онда әр бала актер болды. Би – қашанда мерекенің сәні. Биден кейін мерекенің әр қатысушысы анасына өз қолымен жасаған гүлді сыйға тартты.

Музыкалық жетекші қызықты сабақтар өткізеді, оларды жас ерекшелігі бойынша жоспарлайды. Ырғақ сезімін, сөйлеуді (логоритимикалық ойындар мен жаттығулар арқылы), музыканы орындау мен қабылдаудан, ән айтудан, қарапайым хореографиядан алған эмоциялық түйсікті дамытады, коммуникативтік дағдыға әдеттендіреді, серіктестік сезімді тәрбиелейді. Балалардың көбінде қазір сахна мен көпшілік үрейі жоқ.

Олигофренопедагогтер әр баланың кемшіліктерінің сипатына, құрылымына, олардың жас ерекшелігі мен тұлғалық қасиеттерін есепке ала отыра түзету-дамыту жұмыстарын жүргізеді. Дефектолог педагогтердің жұмысының басты бағыты: танымдық әрекетті дамыту.

Балалар өздерінің ойларын қисынды жеткізе алуы үшін, таза сөйлей алуы үшін олармен логопедтер жұмыс жүргізеді. Олар ауызша сөйлеу кемістігін түзету бойынша жеке-топтық сабақтар өткізеді, ата-аналарға консультация береді.

Педагог-психологтар баланың психикалық процестері мен мінез-құлқының ерікті реттеу деңгейін көтеруге көмектесетін, сондай-ақ, баланың социумдағы табысты әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін тиімді түзету іс-шараларын жүзеге асырады. Олар баланың психикалық дамуы, мінез-құлқының ерекшеліктері, эмоциялық ауытқулары және т.б. туралы ата-анаға психологиялық консультация береді.

Оңалту орталығының барлық мамандарының түзету жұмысында міндетті болып табылатын бағыттар:

- сөйлеу қабілетін дамыту;
- танымдық қызметті дамыту;
- жалпы және кіші моториканы дамыту;
- әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлану;
- эмоциялық-еріктік ортаны дамыту;
- өзіне өзі қызмет көрсету;
- ойындық терапия.

Орталықтағы медициналық сауықтыруды мейірбике, массаж жасаушы, емдік дене шынықтыру бойынша нұсқаушы жүзеге асырады. Кешенді оңалтудың медициналық аспектісі мүгедек балалардың жоғалтылған функциясын қалыпқа келтіруге немесе болмаған функциясын өндіруге бағытталған қалпына келтіруші ем болып табылады. Ол массаж және емдік дене шынықтырудан тұрады. Бұл мамандар Оңалту орталығына келуші мүмкіндігі шектеулі балаларды оңалтудың жекелеген бағдарламасын кезең-кезеңмен орындауды қамтамасыз етеді. Психиатр-дәрігер және невропатолог-дәрігер қажет болған жағдайда балаларды тар шеңберде мамандандырылған медициналық көмек алу үшін емдеу мекемелеріне жолдама береді. Балалардың психофизикалық дамуының қарқынын жүйелі түрде бақылап, ата-аналармен консультация өткізеді.

Әлеуметтік педагогтер отбасылармен жұмыс істейді, азаматтардың әлеуметтік қызмет көрсетуге құқықтарына және олардың мүдделерін қорғауға байланысты сұрақтар бойынша консультация береді, мәселелермен күресуге көмектеседі, өз міндеттерін орындамайтын ата-аналарды бақылайды. Мамандар Орталық пен отбасының арасындағы дәнекер болып табылады. Қолайсыз отбасылар мен жұмыс атқарылады. Олар әлеуметтік, коммуникативтік дағдыны дамыту, өзіне өзі қызмет көрсету, қол еңбегі, қоршаған ортамен таныстыру, әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлану бойынша түзету жұмыстарын жүргізеді.

Орталықта ата-аналарға арналған жиналыстарда кәмелетке толмаған балаларды күту, тәрбиелеу бойынша міндеттерді орындауға қатысты ата-

Қаланың шалғай аудандарындағы БЦС (балалардың церебралды сал ауруы) ауыратын балалардың аналарымен түсіндіру және тәрбие жұмыстары жүргізіледі, машинамен алып келеді және сабақтан кейін үйлеріне таратады. Сонымен қатар, балалар машинамен балалар жасөспірімдер орталығындағы концерттерге, саябақтарға, аттракциондарға және т.б. барады. Бұл біздің тәрбиеленушілерге өздерін сенімді сезінуге, өзінің ортақ іске қатысынын аңғаруға, өзін қоғамның тең құқылы мүшесі ретінде сезініп, бір бірімен қатынастан рақаттануға септігін тигізеді.

Тәрбиеленушілердің сүйікті демалыс орындарының бірі – сенсорлық бөлме. Сенсорлық бөлме – бұл шағын жұмақ, онда барлығы сылдырлап, құлпырып, өзіне тартып, үрейден арылып, тыныштанады. Сенсорлық бөлмеде орнатылған арнайы құрылғы баланың барлық сезім органдарына әсер етеді. Баяу сырғитын жарық атмосферадағы «құрғақ бассейнде» немесе жұмсақ пуфиктерге жатып, тыныштандыратын музыкамен емдік шөптердің жұпар иісімен дем алып, бала өзін ертегіде жүргендей сезінеді. Мұндай бөлмеде толық қауіпсіздік, жайлылық,

жұмбақ әсер пайда болады, бұл бала мен маманның арасында байсалды, сенімді қарым-қатынас орнатуға жақсы көмектеседі, ал ол мүмкіндігі шектеулі балалармен оңалту жұмысы кезінде айрықша маңызды.

Орталықтың жұмыс тәжірибесі дамуында ауытқулары бар әр баланың хал-жағдайы тұрақты білікті көмек барысында міндетті түрде жақсара түсетінін көрсетеді.

Біз әр түрліміз, бірақ Орталық балаларды да, ересектерді де біріктіреді. Орталықтың педагогтері – балаларға Алладан берілген дарынды ашуға көмектесетін жетекшілер ғана. Орталық мамандарының ұжымы әрдайым шығармашылық ізденісте жүреді.

Бүгінгі таңда оңалту орталығы балалар үшін жайлы, мейірімге толы үй, онда оларды күтеді, олардың проблемаларына кәсіби және адамгершілік зейінмен қарайды, ал бастысы – туғанындай жақсы көреді.

Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі (ДМШ) балаларды әлеуметтік оңалту бойынша қосымша білім берудің міндеттері

Балалықтың көптеген проблемаларының ішінде мүгедек балалардың проблемалары ерекше өзектілікке ие, олар арнайы даярлықсыз өздеріне қолжетімді әлемнің шекарасын кеңейте алмайды, өркениеттің заманға сай жетістіктеріне қосыла алмайды, алдағы ересек өмірде өздерін таба алмайды. ДМШ балалардың мәдени-ағартушы орталықтардың шалғайлығы, ата-аналардың жұмысбастылығы, көліктік инфрақұрылым, социум проблемалары салдарынан бос уақытқа арналған білім беру мекемелеріне баруға мүмкіндігі жоқ. Осыған байланысты, балалардың бұл санаты көркем, музыкалық мектептерде, техникалық шығармашылық станцияларында, экология және туризм орталықтарында қосымша білім ала алмайды, кәсіпті оқуға мүмкіндік жоқ.

Денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті оқыту қажеттілігін ұсынатын бірқатар сұрақтар бар, әсіресе ауылдық шағын жинақталған мектептердің жағдайында. Алайда, бірқатар білім беру және қоғамдық мекемелердің жұмыс тәжірибесі денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалар драмалық, би үйірмелеріне және спорттық секцияларға баруға, сайыстар мен олимпиадаларға қатысуға, сурет және музыкада дарынын көрсете алуға қабілетті екенін дәлелдейді. Мұндай жағдайда денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларда кемшілік, психологиялық жайсыздық сезімі азая түседі, нәтижесінде қоғамға жеңіл бірігеді. Осылайша, денсаулығының мүмкіндігі шектеулі

балалармен жұмыс істеуге қосымша білім берудің мемлекеттік жүйесін бағдарлау қажеттілігі туындайды.

«Қосымша білім беру мектептегі білім берудің шектеулігін бос уақытқа арналған және жекелеген білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру жолымен орнын толтырады, әр балаға өзінің жеке танымдық, эстетикалық және шығармашылық сұраныстарын қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Қосымша білім беру оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктері мен шығармашылық әлеуеті туралы білімін кеңейтумен қатар, таңдап алынған қызмет саласында табыс мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Сол арқылы кез келген қызмет саласында маңызды болып табылатын жеке бас қасиеттерін дамытуға көмектеседі, ортақ қызығушылықтар мен құндылықтар негізіндегі қатынас аясының мүмкіндігін құрайды».

Денсаулығының мүмкіндігі шектеулі баланың тұлғасы, оның қажеттіліктері мен қызығушылықтары тәрбие және білім беру процесінің ортасында болуы керек, ал оның мәні жекелеген функцияларды түзетуде емес, балаға деген жалпы тәсілдемені жүзеге асыруда, оның өзіндік және толыққанды өмірге қажетті физикалық және психикалық әлеуетті мүмкіндіктерін дамытуда.

Мақсатты белгілеу баланың, оның ата-анасының қажеттіліктерімен анықталады, сондықтан қосымша білім берудің нақты тәжірибелік мақсаттары сан алуан, өзгермелі, уақытқа қарай құбылмалы, мән-жағдайға және болжалды нәтижелерге тәуелді.

Қосымша білім беру ұйымдарының жұмысына, отбасы, мектеп және басқа да әлеуметтік институттардың әлеуметтік әрекеттесу қарқынына, баланың тұлғасын дамыту бойынша әр түрлі білім беру мекемелерінің практикалық қызметінің тәжірибесіне талдау жасау шешілмеген мәселелер қатарының болуын белгілеуге мүмкіндік береді.

Қосымша білім беру мекемелерінің ДМШ (денсаулығының мүмкіндігі шектелген) балаларды түзетудегі рөлі анықталмаған; балаларға қосымша білім беру жағдайындағы ДМШ баланы түзету-дамыту үдерісіне қатысушылардың педагогикалық ынтымақтастығының тұжырымдамалық үлгісі жоқ.

Жаңа әлеуметтік жағдайларда қалыптасқан және тиімді әрі жылдам шешілуді талап ететін қайшылықтар жиынтығы да мәселенің өзектілігі арта түседі:

қазіргі әлеуметтік жағдайдың денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларға және оның дәстүрлі оқу жүйесінен тыс өзін көрсете алатын мүмкіндіктеріне қоятын талаптарының арасында;

ДМШ баланы тәрбиелеп отырған отбасының қажеттіліктерінің арасында, түзету-дамыту көмегінде және бұл жұмыстың арнайы білім беру жүйесінен тыс түзету процессінің басқа да субъектілерімен баланың әрекеттесуін қамтитын апробацияланған жүйенің болмауында (отбасының, қосымша білім беру мекемелерінің, қоғамдық ұйымдардың және т.б.);

өнердің әлеуметтік-педагогикалық мүмкіндіктері мен оны мектеп қызметінен тыс ДМШ балалармен түзету жұмысында нашар пайдалануының арасында. Инклюзивті білім беру қағидаттарын жүзеге асырудағы қосымша білім берудің мүмкіндіктері шексіз. Балаларға қосымша білім беру бағдарламалары баланың тұлғасы мен шығармашылық әлеуетін дамытуға, кейде балалардың дарындарының алуан түрлілігі арқылы қол жеткізілетін ұжымдық нәтижеге бағдарланған.

Заманауи мектепте балаларға қосымша білім беру

Қазіргі педагогика мемлекеттік жалпы білім беру стандарттарының шегінен тыс барлық білім беру саласын «қосымша білім беру» терминімен сипаттайды.

Балаларға қосымша білім беру өзінің құрамы бойынша жалпылама болып табылады. Бізді қоршаған болмыста, ол тірі немесе өлі табиғат болса да, қоғамдық қарым-қатынастардың жүйесі, сана-сезім өрісі болса да, қосымша білім берудің пәні болып табылмайтын ештеңе жоқ. Сондықтан ол тұлғаның сан түрлі қызығушылықтарын қанағаттандыра алады.

Қазіргі уақытта балаларға қосымша білім берудің көптеген бағыттары бар. Олардың ішінде негізгісі болып саналатындары мыналар:

- көркемдік-эстетикалық;
- ғылыми-техникалық;
- спорттық-техникалық;
- экологиялық-биологиялық;
- дене шынықтыру-сауықтырулық;
- туристік-өлкетанулық;
- әскери-патриоттық;
- әлеуметтік-педагогикалық;

- мәдениеттанушылық;
- экономикалық-құқықтық.

Бұл тізім ашық болып табылады және балалар мен олардың ата-анасының сұранысына сәйкес толықтырылуы мүмкін. Ал жұмысты ұйымдастыру мектептің педагогтері мен әкімшілігіне байланысты болады.

Қосымша білім берудің міндеттерін жүзеге асыра отыра, мектеп қажеттіліктер арасындағы бар қайшылықтарды шешуге тырысады, бір жағынан, оқу стандарттарын игереді, екінші жағынан – тұлғаның еркін дамуына жағдай жасайды, ал бұл білім беру реформасының маңызды қағидаты деп жарияланған білім беруді ізгілендірудің негізі болып табылады.

Гуманистік педагогика баланы тұлға және дара адам ретінде қабылдауға, оның өзін дамытуға және өзін анықтауға құқығын қорғауға бағыттылығымен ерекшеленеді. Қосымша білім беру осы өлшемдерге толық жауап беретіні белгілі болып отыр. Ол өзінің мәні бойынша базалық білім беруге қарағанда тұлғалық бағдарланған болып табылады және мектептік стандарттарды игеруге бағытталған пәндік бағдарланған болып қала беруде. Мектеп қабырғасында білім берудің екі түрінің де тығыз байланысуы ғана жеке баланың да, балық білім беру мекемесінің де дамуына көмектесе алады. Мұны түсіну – мектеп педагогтерінің қосымша білім беруді негізгімен тең дәрежеде қабылдау жолындағы психологиялық кедергіні еңсерудің негізі. Бұл өте қиын! Ең алдымен, мектеп мұғалімдеріне қиын, олар негізгі білім берудің құрамын өзінің сабақтан тыс қызметінде ескеруге тырысады (бұл бірыңғай білім кеңістігін құру үшін маңызды), алайда соның өзінде көп жағдайда ғибратты әрекет етіп, бұл жұмысты сыныптық-сабақтық қағидат бойынша жүргізеді. Қосымша білім беруді жүзеге асырудың әдісін өзгерту әрдайым олардың қолынан келе бермейді. Бірақ оған таң қалуға болмайды. Оған үйрету керек! Әзірше педагогикалық оқу орындарында, институттарда мұғалімдерді осыған даярлауда, **ал оған дейін мектеп мұғалімдері мен қосымша білім беру педагогтерінің ортақ әдістемелік бірлестіктерін құру қажет.** Мұндай тәжірибе, мысал үшін, оқу-тәрбие кешендерінде жинақталған; ал ол пән мұғалімдеріне де, сынып жетекшілеріне де, ұйымдастырушы-педагогтерге де, мектеп психологтарына да пайдалы болуы мүмкін.

«Қатерлі топ» ұғымының мазмұны. «Қатерлі топтағы» балалармен жұмыс барысындағы ғылыми тәсілдер. «Қатерлі топтағы» балалар: терминологиялық талдау

Балаларға қосымша білім берудің дамуын талдау бүгінгі таңда жалпы білім беретін мектептерде оны ұйымдастырудың төрт негізгі үлгісі бар екенін көрсетеді.

Бірінші үлгі үйірмелердің, секциялардың, клубтардың кездейсоқ жиынтығымен сипатталады, ал олардың жұмыстары әрдайым бір-бірімен байланыса бермейді. Мектептің барлық сыныптан тыс және сабақтан тыс қызметі толығымен бар кадрлық және материалдық мүмкіндіктерге байланысты; қосымша білім беруді дамытудың стратегиялық дамуы талқыланбаған. Өкінішке орай, әзірше бұл ең таралған үлгі. Алайда, мектептегі қосымша білім берудің мұндай нұсқасы да белгілі бір мағынаға ие, өйткені балалардың бос уақытын жұмыспен қамтуға және олардың сабақтан тыс қызығушылықтарының спектрін анықтауға септігін тигізеді.

Екінші үлгі мектептегі қосымша білім берудің әр құрылымының ішкі ұйымдастырушылығымен ерекшеленеді, бірақ бірыңғай жүйе ретінде әлі жұмыс істемейді. Дегенмен, мұндай үлгілерде балаларды да, балалар мен ересектерді біріктіретін жұмыстың айрықша формалары кездеседі (ассоциациялар, шығармашылық зертханалар, «экспедициялар», хобби-орталықтар, т.с.с). Мұндай мектептерде қосымша білім беру саласы жиі негізгі білім беру құрамын жанарту процесіндегі ізденістің ашық зонасына, оның өзіндік резерві мен зертханасына айналады. Нәтижесінде қосымша білім беру бағдарламаларының асында оқытылған оқу салалары кейін мектептердің базистік оқу жоспарына кіреді.

Қосымша білім беруді ұйымдастырудың **үшінші үлгісі** жалпы білім беретін мектептердің бір немесе бірнеше балаларға қосымша білім беру мекемесімен немесе мәдениет мекемелері – балалар шығармашылық орталығы, мекен-жайы бойынша клубтар, спорттық және музыкалық мектептермен, кітапханалармен, театрлармен, мұражайлармен және т.б. тығыз әрекеттесуінің негізінде құрылады. Мұндай ынтымақтастық тұрақты негізде жүзеге асырылады. Мектеп және мамандандырылған мекеме ортақ қызмет бағдарламасын әзірлейді, ол көп жағдайда осы мектептегі қосымша білім беру құрамын белгілейді. Сонымен бірге, қосымша білім беру бағдарламаларын іс-тәжірибеде жүзеге асыруда осы мекемелердің мамандарының рөлі айтарлықтай өседі. Тәжірибе көрсеткендей, балаларды жаңа қосымша білім беру бағдарламалары бойынша оқыту негізгі мектептің гуманитарлық пәндеріне оқушылардың қызығушылықтарының өсуіне оң әсерін тигізеді, ал ең бастысы – жоғары сынып оқушыларын көркем-қолданбалы бағыттар қатары бойынша кәсіпалды даярлықтың негізін құрайды.

Қазіргі мектептегі қосымша білім беруді ұйымдастырудың **төртінші үлгісі** оқу-тәрбие кешендерінде (ОТК) бар. Бүгінгі таңда үлгі балаларға негізгі және қосымша білім беруді біріктіру көзқарасы бойынша ең тиімді болып табылады, себебі онда білім берудің екі түрі де тығыз байланысады. ОТК-де мектептен тыс қосымша білім берудің көрнекті инфрақұрылымы құрылады, оның негізінде баланың түрлі қажеттіліктері мен оның өзі өзі тануын қанағаттандыру үшін жағдай туады.

Көбінесе ОТК негізгі және қосымша білім беру мекемелерінің бірыңғай ұйымдық құрылымға стационарлық бірігуі түрінде болады. Мысалы, мектептің өзінде қосымша білім берудің бейінді мекемесі жұмыс істеуі мүмкін – көркем, музыка, спорт мектептері, оқушылардың техникалық шығармашылығы орталықтары және т.с.с. Сондай-ақ, мектепте үйірмелер, студиялар, секциялар, клубтардан тұратын көпбейінді балалар шығармашылығы орталығы тұтас бірігуі мүмкін. Жалпы білім беретін мектеп одан да күрделі бірлестіктердің құрамына кіруі мүмкін, мысалы: мектеп – қосымша білім беру мекемесі – жоо.

Оқу-тәрбие кешендерін ұйымдастыру аудан орталықтарынан шалғай орналасқан қазіргі ірі мегаполистер, сондай-ақ, ОТК халықтың айтарлықтай маңызды бөлігі үшін мәдени орталықтардың рлің атқаратын шағын қалалар үшін әсіресе тиімді.

Білім берудің әр түрін біріктіру балалар үшін де, педагогтер үшін де, жалпы социум үшін де бірқатар басымдықтар тудырады. Осылайша, балалар мен жасөспірімдерде Сарай мен клубтар ұсынатын қосымша білім берудің түрлі бағыттарына тұрақты қызығушылық пайда болады. Балалардың қызығушылығын арттыру Сарайдың шығармашылық ұжымының құрамын тұрақтандырады, әсіресе жоғарғы жас тобында. Осының барлығы балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтік-педагогикалық кешеннің тәрбиелік кеңесінің аясында тұрақты ұстауға және бұл кеңістікті тұрақты түрде кеңейтуге мүмкіндік береді.

Оқу-тәрбие кешендерінде негізгі білім беру мен көпбейінді қосымша білім берудің тығыз байланысуы білім берудің жаңа типі – гуманистік әлеуметтік-педагогикалық ортаны құруға негіз тудырады, ал ол әр баланың жеке басының жан-жақты дамуына, өзін-өзі тану жолын іздеуге, жекелеген балалар ұжымдарында да, жалпы мектептік ұжым деңгейінде де жайлы әлеуметтік-психологиялық климаттың пайда болуына септігін тигізеді.

ОТК-де бірыңғай жоспар бойынша үлкен педагогикалық ұжымдар жұмыс істейді, онда мектеп мұғалімдерінен басқа балаларға қосымша білім беру бойынша мамандар, мәдениет қызметкерлері бар. Мұнда көбінесе білім беруді сабақтан тыс қызметке қарай емес,

керісінше құрады. Және де бұл әсер түрлі жоспарлы. Біріншіден, қосымша білім беру мектептің оқу *процесіне* әсерін тигізеді. Қосымша білім беру бағдарламалары:

- негізгі және факультативті пәндер бойынша оқушылардың білімін тереңдетеді және кеңейтеді;
- мектеп оқуын оқушылардың көпшілігі үшін маңызды етеді;
- оқушылардың оқу-зерттеу белсенділігін ынталандырады;
- жалпы білім беру курстары бойынша оқуға деген уәждемесін арттырады.

Екіншіден, мектептегі қосымша білім беру оқушыларға айтарлықтай тәрбиелік ықпал етеді: ол баланың өзін дамытуға қажеттілігін тудыруға, оның шығармашылық қызметке даярлығы мен әдеттенуін қалыптастырады, оның өзін өзі бағалауын, құрдастарының, педагогтердің, ата-анасының алдында мәртебесін көтереді. Оқушылардың оқудан тыс уақытта жұмыспен қамтылуы олардың өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі ұйымдастыру мен өзін-өзі бақылауын нығайтуға, бос уақытты мазмұнды өткізуге дағдының пайда болуына көмектеседі, балалардың салауатты өмір салтына деген тәжірибелік дағдыны қалыптастыруға, қоршаған ортаның жағымсыз ықпалына қарсы тұруға мүмкіндік береді. Балалардың жаппай бос уақыттық бағдарламаларға қатысуы мектептік ұжымның ұйымдасуына, мектептің дәстүрлерін нығайтуға, онда жағымды әлеуметтік-психологиялық климаттың бекітілуіне септігін тигізеді.

Қосымша білім берудің тәрбиелік мүмкіндіктерін педагогтер жеткіліксіз шамада түсінуі өкінішті. ОТК мен қосымша білім беру жүйесі дамыған басқа мектептердің тәжірибесі көрсеткендей, баалалардың сабақтан тыс қызметі оқу жетістіктеріне оң әсерін тигізе бастағанда ғана мектеп мұғалімдері оны бағалай бастайды. Сол кезде педагогтер біртіндеп оқушылардың бұл қызметін көркем немесе техникалық шығармашылық, спорт немесе туризм, пәндік оқуға және баланың жеке басының дамуына көмектесетін фактор ретінде қабылдай бастайды.

Мұғалімдердің көбі мектепте берілетін білім мен оқушылардың өміріне қажетті білімнің арасында әзірше үлкен алшақтық бар екенін түсінеді. Бұл пікірмен оқушылардың өзі де келіседі, қазіргі таңда олар денсаулықты, өзіне деген сенімділікті, махаббатты, яғни жеке-психологиялық тұрғыдағы құндылықтарды көбірек бағалайды. Одан кейінгілер: қызықты жұмыс, материалды ауқаттылық, тату отбасы, үй жайлылығы. Бір қызығы, оқушылар демалыс пен көңіл көтеруді өмірлік құндылық ретінде саралауда төменгі орындардың біріне қояды.

Жастар білім беруге немқұрайлы қарамайды, бірақ оның өмірлік және тұлғалық бағдарлы болғанын қалайды. Жалғыз базалық білімнің бұл мәселені шеше алмайтыны анық. Сондықтан қосымша білімнің зор

мүмкіндіктерін пайдалана білу маңызды, соның арқасында оқушы қызмет түрін өз бетімен таңдауға, өзіндік оқу жолын белгілеуге мүмкіндік алады.

Осылайша, мектептегі қосымша білім беру мектептің өмірін ізгілендіруге бағытталған бүтін бір міндеттер кешенін шешуге қабілетті:

- баланың жеке басы дамуының бастапқы мүмкіндіктерін түзеуге;
- оның жеке оқу жолын таңдауға көмектесуге;
- әр оқушыға «табыс жағдайын» қамтамасыз етуге;
- бала мен педагогтің жеке басының өзін өзі тануға көмектесуге.

Әрине, бүгінде барлық мектептер бұл міндеттерді шешуге қабілетті емес. Алайда тек оқу үрдісіне ғана сенуге болмайтын уақыттың келгені айдан анық. Оның білім берудегі заманауи сапасын қамтамасыз етудегі тиімділігі, әсіресе, сыныптық-сабақтық жүйе аясында шексіз емес. **Қосымша білім беруді екінші дәрежедегі ретінде қабылдау стереотипінен арылып, оның расында да баланы оқыту, тәрбиелеу және дамытуын бірыңғай үрдіске біріктіретін мүмкіндігінің бар екенін түсінетін уақыт келді.**

Қорытындылай келе, жалпы білім беретін мектептегі балаларға қосымша білім беруді ұйымдастыру бойынша бірнеше тәжірибелік ұсыныстар келтіреміз.

Өз мектебіңізде қосымша білім беру формаларын енгізе отырып, келесі бағыттар бойынша талдау жүргізіңіз:

- өз мектебіңіздің мақсаттары мен міндеттерін мұқият талдаңыз;
- балалар мен ата-аналардың қосымша білім беру қызметіне деген сұранысын анықтап алыңыз (сауалнама арқылы);
- балаларға арналған қолданыстағы факультативті курстар мен үйірмелерді жазып алыңыз;
- мұғалімдердің, ата-аналардың, жоғары сынып оқушыларының шығармашылық әлеуетіне талдау жасаңыз;
- мектептің материалдық-техникалық мүмкіндіктеріне талдау жасаңыз;
- жақын орналасқан қосымша білім беру мекемелері ұсынатын қосымша оқыту қызметтерін зерттеп біліңіз, олармен бірлескен мүмкін жұмыс нұсқаларын ойластырыңыз;
- ұйымдастырушы педагогтің және қосымша білім беру педагогінің лауазымдық міндеттерін зерттеп біліңіз;
- балаларға қосымша білім беруді ұйымдастыру бойынша негізгі нормативтік құжаттарды зерттеп біліңіз (заңдар, қаулылар, бұйрықтар, нұсқаулар).

Қосымша білім беруге әлеуметтік тапсырыс беру және мектептің нақты мүмкіндіктері туралы түсінік қалыптастырып, **сіздің мектебіңіздегі қосымша білім берудің жалпы схемасын құруға тырысыңыз.**

Ол үшін келесі сұрақтарға жауап беру керек.

1. Қосымша білім берудің қандай түрлерін және бағыттарын сіздің мектебіңіздің негізінде кіші буыннан үлкен буынға дейін үздіксіз жүзеге асыруға болады?

2. Қосымша білім берудің қандай бағыттарын маманданған ұйымдардың негізіне шығаруға болады?

3. Қосымша білім берудің қаншалықты таңдаулы формалары мен бағыттары мектептің мақсаттары мен міндеттерінің іске асуына әсер етеді?

4. Төменгі сынып оқушыларына қосымша білімнің формалары мен бағыттарын еркін тануды қалай үйретуге болады?

5. Үйренушілердің сұраныстарына сәйкес қандай мамандануға дейінгі дайындықты ұсынуға болады?

6. Қосымша білім берудің қандай бағыттарын мұғалімдер, арнайы шақырылған мамандар, ата-аналар, жоғары сынып оқушыларының көмегімен іске асыруға болады?

7. Мектептің бастапқы материалдық-техникалық базасы қандай? Оны балаларға қосымша білім беру саласында қалайша пайдалануға болады? Не арқылы оны дамытып, жетілдіруге болады?

Осы сұрақтарға жауап берген соң, **қосымша білім берудің жұмыс кестесін жасаңыз** және оны негізгі сабақтардың кестесімен сәйкестендіріңіз. Ұсынылған әрекеттер мектептегі қосымша білім берудің біртұтас жүйесін құруға бірінші қадам болып табылады. Бастысы – оны орындау. Кейінгісі сіздің қалауыңыз, табандылығыңыз және бүгінгі күнгі мектептерде біздің балаларымыздың қандай білім алып жатқандығын шын жүрекпен ойлайтындарды соңыңыздан ерте алу қабілетіңізге байланысты.

«Қатерлі топ» ұғымының мазмұны.

«Қатерлі топтағы» балалармен жұмыс барысындағы ғылыми тәсілдер. «Қатерлі топтағы» балалар: терминологиялық талдау

«Қатерлі топ» түсінігі бастапқыда медицинада қолданылған. ХХ ғасырдың 60-жылдарының соңында олар психологияға ауыстырылып, қайта ойланылып, біртіндеп патология талдауынан норма аясындағы баланың психикалық даму мәселесіне таралды, мысалы, мінез-құлқындағы, оқуындағы және тұлғаның қалыптасуындағы қиындықтар. Кеңес кезеңінде, қоғамдық мүдде басымдылығының мәнмәтінінде, «қатерлі топ» түсінігі айналадағы адамдар мен жалпы қоғамға әлеуетті

қауіп-қатер келтіретін мінез-құлықты балалар санатын белгілейтін, өйткені бұл жалпыға бірдей қабылданған әлеуметті нормалар мен ережелерге қайшы келетін. Соңғы жылдары балалардың бұл санатын мамандар өздері қоғамда қандай тәуекелге душар болса, сол тәуекел тұрғысында қарастырады: өмірінен, денсаулығынан, даму үшін қалыпты жағдайдан айырылу.

Педагогика ғылымдарының докторы Л.Я. Олиференко өзінің қатерлі топтағы балалармен жұмыстың әдістемесін зерттеуге арналған жұмыстарында «қатерлі топтағы балалар» түсінігінің өзі түрлі түсіндірмелерге ие және нақтылау мен дамытуды қажет етеді деп санайды. Өзінің «қатерлі топтағы балаларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау» жұмысында ол былай деп жазады: «қатерлі сөзі қағида бойынша, болуы немесе болмауы мүмкін негативті, керексіз мүмкін, ықтимал бірдемені білдіреді. Сондықтан тәуекел топтағы балалар туралы сөз қозғалғанда, бұл балалардың іске қосылатын немесе қосылмайтын жағымсыз факторлардың ықпалында жүрген деген мағынамен айтылады.

Мұнда қатердің екі жағы туралы айтылып тұр.

Бір жағынан, бұл осы санаттағы балалардың қоғамға келтіретін қауіп-қатері. «қатерлі топ» түсінігі кеңес кезеңінде қоғамдық мүдде басымдылығының мәнмәтінінде пайда болғанын айта кету керек. Бұл түсінік әрекеттері айналадағы адамдар мен жалпы қоғамға белгілі бір қауіп төндіретін адамдардың, отбасылардың санаттарын ажыратып алуға мүмкіндік беретін, өйткені ондай әрекет жалпыға ортақ қабылданған нормалар мен ережелерге қайшы келеді.

Бірақ соңғы жылдары балалардың бұл санатын мамандар өздері қоғамда қандай қатерге душар болса, сол қатер тұрғысында қарастырады: өмірінен, денсаулығынан, даму үшін қалыпты жағдайдан айырылу».

Түрлі ғалымдар балалар мен жасөспірімдерді осы санатқа жатқызатын әр түрлі факторлар тобын бөледі. Е.И. Казакованың пікірінше, қатер факторларының үш негізгі тобын атап айтуға болады, олар балаға ықтимал қауіп төндіреді: психофизикалық, әлеуметтік, педагогикалық.

Осы пікірге В.Е. Летунованың тәсілдемесі жақын, ол қатер факторларының келесі топтарын бөледі:

- медико-биологиялық (денсаулық топтары, тұқым қуалайтын себептер, психикалық және физикалық дамудағы ауытқулар, баланың туу жағдайы, анасының аурулары және оның өмір салты, жатыр ішінде дамыған зақымдар және т.б.);

- әлеуметтік-экономикалық (көпбалалы және толық емес отбасылар, кәмелетке толмаған ата-аналар, жұмыссыз отбасылар, бейморальды өмір салтын ұстанатын отбасылар; қоғамдағы өмірге

бейімсіздік; қашу, қаңғырушылық, іссіздік, ұрлық, алаяқтық, төбелес, кісі өлтіру, өзіне өзі қол жұмсауға талпыну, агрессиялық мінез-құлық, спирттік ішімдіктер, есірткі қолдану);

- психологиялық (әлеуметтік ортаны жатсыну, өзін қабылдамау, невротикалық реакция, айналадағы адамдармен қарым-қатынастың бұзылуы, эмоциялық тұрақсыздық, қызметтегі табыссыздық, әлеуметтік бейімделудегі табыссыздық, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынастағы, әрекеттесудегі қиындықтар);

- педагогикалық (білім беру мекемелері бағдарламаларының мазмұны мен балаларды олардың психофизикалық ерекшеліктеріне үйрету жағдайларының, балалардың психикалық даму қарқыны мен оқу қарқыны арасындағы сәйкессіздік, теріс бағалардың басымдылығы, қызметтегі сенімсіздік, оқуға деген қызығушылықтың болмауы, оң тәжірибеге жабық болу, оқушы үлгісіне сәйкессіздік).

Сонымен, жұмыста «қатерлі топты» белгілеуге негізгі тәсілдемелер көрсетілген. Тәуекел тобындағы балалар түрлі тәсілдемелердің көзқарасымен зерттеліп келе жатқан көпмағыналы түсінік болып табылады.

Ғылыми әдебиетте «қатерлі топтағы балалар» ұғымы синонимдік анықтамалар қатарына ие: «қиын өмірлік жағдайдағы балалар», «аса қиын өмірлік жағдайдағы балалар», «ата-анасының қарауынсыз қалған балалар», «әлеуметтік қауіпті жағдайдағы балалар», «қоғамдық тәрбиені қажет ететін балалар», «мемлекеттің көмегін қажет ететін балалар». Зерттеушілердің жұмыстарын зерттеп білген соң, «қатерлі топтағы балаларды» анықтайтын екі тәсілдеме бар деген қорытындыға келуге болады.

Құқықтық тәсілдемеге сәйкес, «қатерлі топтағы балалар» ұғымы заңнамада қабылданған «қиын өмірлік жағдайға душар болған балалар» түсінігіне теңестіріледі. Бұл жағдайда тәуекелді мұндай балалардың қоғамға қауіп ретінде түсінуге болады. Панасыз, қараусыз, жетім балалар және т.б. өмірлік қиындықтарға төзе алмағанның салдарынан, мемлекетпен қорғалмаған, қоғаммен байланыстан қол үзген олар толыққанды қоғам меншігіне айналып, өзін өзі танытып, осы қоғамға қажет адам бола алмайды. Олар мемлекеттің көмегі мен қолдауын қажет етеді.

Қиын өмірлік жағдайдағы балалардың санаты:

- экстремалдық жағдайға душар болған балалар;
- психикалық немесе физикалық дамуында кемістіктері бар балалар;
- мүгедек балалар;
- зорлық-зомбылықтың құрбаны болған балалар;
- аз қамтылған отбасында тұратын балалар;
- қарулы және ұлтаралық кикілжіңдердің, экологиялық және

техногенді апаттардың, табиғи апаттардың құрбаны болған балалар;

- арнайы оқу-тәрбиелік мекемелердегі балалар;

- жағдайларға байланысты тіршілік әрекеті бұзылған және бұл жағдайларға өз бетімен немесе отбасының көмегімен төтеп бере алмайтын балалар;

- тәрбиелік колонияларда бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеп жүрген балалар;

- ата-анасының қарауынсыз қалған балалар;

Әлеуметтік қауіпті күйге қатысты екі жағдайды қарастыру ұсынылады:

1) әлеуметтік қауіпті күйге душар болған отбасы;

2) әлеуметтік қауіпті күйге душар болған кәмелет жасқа толмаған бала.

Үшінші жағдай келесіні білдіреді.

Ата-анасы немесе кәмелетке толмаған баланың заңды өкілдері:

а) балаларды тәрбиелеу, оқыту және күту бойынша өзінің міндеттерін атқармайтын отбасы;

б) балалардың мінез-құлқына теріс ықпал ететін немесе оларға қатыгездік көрсететін отбасы.

Әлеуметтік қауіпті күйге душар болған баласы бар отбасы.

Үшінші жағдай келесіні білдіреді.

18 жасқа дейінгі қараусыздық немесе панасыздықтың салдарынан:

а) оның тәрбиесі мен күтімінің талаптарына сай келмейтін жағдайға душар болған тұлға;

б) оның өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін жағдайға душар болған тұлға.

Құқық бұзушылық немесе қоғамға қарсы әрекет жасайтын тұлға.

Жоғарыда жазылғандарды қорыта келгенде, баланың әлеуметтік қауіпті күйі қараусыздықпен панасыздыққа байланысты деген тұжырым жасауға болады. Мына екі аса маңызды түсінікті анықтау қажет:

Қараусыз – ата-анасы немесе заңды өкілдері, немесе лауазымды тұлғалардың тарапынан тәрбиелеу, оқыту және күту бойынша міндеттердің орындалмауының салдарынан іс-әрекетіне бақылау жасалмайтын кәмелетке толмаған бала.

Панасыз – мекендеу орны мен тұратын жері жоқ қараусыз қалған бала.

Жетім балалар және әлеуметтік жетімдік.

Бүгінгі таңда ресми құжаттарда «жетім балалар» және «ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар» деген ұғымдар қолданылады:

- жетім балалар – ата-анасының екеуі де немесе біреуі қайтыс

болған 18 жасқа дейінгі тұлғалар;

- ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар – ата-анасының болмауына немесе ата-аналық құқықтан айрылуына, ата-аналық құқығының шектелуіне, ата-анасының хабарсыз жоғалып кетуіне, ата-анасының қабілетсіз (қабілеті шектеулі) болуына, емдеу мекемелерінде жатуына, өлі деп жариялануына, бас бостандығынан айыру түріндегі жаза өтейтін мекемелерде жазасын өтеп жүруіне, қамауда отыруына, қылмыс жасауға күдікті немесе қылмыс жасағаны үшін айыпталуына, ата-анасының балаларын тәрбиелеуден және оның құқығы мен мүддесін қорғаудан бас тартуына, ата-анасының тәрбие, емдеу, халықты әлеуметтік қорғау және басқа да ұқсас мекемелерден алып кетуден бас тартуына байланысты, және баланың бекітілген заңнамалық тәртіпте ата-анасының қарауынсыз қалды деп танылуына байланысты басқа да жағдайларда, бір немесе екі ата-анасының да қарауынсыз қалған 18 жасқа дейінгі тұлғалар.

«Номиналды» ата-анасы бар және олардың тарапынан тиісті қамқорлық пен назардан айырылған балалар да қараусыз және панасыз балалардың қатарын толықтыруда. Олардың санын анықтауға қатысты қиындықтар «көше» және «панасыз» балалар ұғымдарының жылжымалдығына байланысты. «Көше балалары» ұғымы өзінің мағынасы бойынша кең және өзінің құрамына түрлі балалар санатын кіргізеді, оларды екі белгіге сәйкес жіктеуге болады:

1. баланың көше өміріне елігу деңгейі;
2. балалардың «қалыпты» әлеуметтік институттармен (отбасы, мектеп, балалар ұйымдары) әлеуметті байланыстың сақталу деңгейі.

Осы белгілерге сәйкес балаларды келесі топтарға бөлеміз:

1-топ – дала жағдайларында үздіксіз тұрақтау ұзақтығы 6 айдан кем емес жасөспірім балалар;

2-топ – күндізгі уақытты далада өткізетін жасөспірім балалар. Даладағы тұрақты өмір сүруі ұзақ емес;

3-топ – даладағы үздіксіз тұрақтауы тәуліктерден бір айға дейін созылатын үлкен жасөспірімдер және кәмелетке толған балалар

Балаларды осылай әрқайсысы әлеуметтік жұмыстың өзіндік ерекше технологиялары бар топтарға жіктеу олармен нәтижелі жұмыс жүргізу үшін қажет. Осылайша әртүрлі белгілерге негізделетін типологизациялар пайда болады. Мысалы, «дала балаларының» жіктелуінде «амандық көрсеткіші», яғни баланың позитивті дамушы салаларға қатысуы қолданылады.

Бала құқықтары туралы конвенцияға сүйене отырып, осы зерттеу шегінде әлеуметтік жетімдер категориясына «уақытша немесе тұрақты отбасылық ортадан айырылған немесе өз қызығушылықтарында ондай ортада қала алмайтын» балаларды жатқызуға болады.

Заңдар ата-ананың қарауынсыз қалған балаларды мемлекеттік

қамтамасыз ету жүйесінің негізін қалайды. Бұл жүйеге мыналар жатады: балалардың құқықтары мен заңды қызығушылықтарын сақтауға кепіл беретін нормалар жиынтығы; жетімдер мен ата-ана қарауынсыз қалған балаларды қамсыздандырудың әртүрлі формаларын қамтамасыз ететін нормалар жиынтығы.

Қолданыстағы заңнама Бала құқықтары туралы конвенцияға сәйкес қараусыз қалған балаларды қамсыздандырудың әр түрлі формаларын қарастырады: асырап алу, қамқорлыққа алу, асырап алушы отбасының қарауына беру, балалардың осы категориясына арналған ұйымдарға тапсыру және басқасы. Заңнама сонымен қатар ата-ана қарауынсыз қалған балалардың құқықтарын қорғаумен айналысатын ерекше құрылымдарды жасауды қарастырады. Олар – қамқоршылық органдары, сонымен қатар тәрбиелік, емдеу және басқа ата-ана қарауынсыз қалған балаларға арналған ұйымдар. Қамқоршылық органдары ата-ана қарауынсыз қалған балаларды анықтап, сондай балалардың санағын жүргізеді, оларды қамсыздандыру формаларын таңдайды, балаларды кейінгі асырау, тәрбиелеу және білім беру жағдайларын бақылайды. Қамқоршылық органдары жергілікті өзін-өзі басқару органдарының бір бөлігі болып табылады.

Зерттеліп отырған балалардың категориясын анықтаудың басқа да жолы бар. Тәуекел тобы балалары мүгедек, жетім, заң бұзушы балалармен қатар әлеуметтік-педагогикалық қызметтің объектілері ретінде қарастырылады.

Осылайша, психологиялық ғылымдар докторы Шульга Т.И. тәуекел тобы балаларына келесі балалар категорияларын жатқызады:

- анық көрінетін клинико-патологиялық сипаттамалары жоқ даму мәселелері бар балалар;
- әртүрлі жағдайларға байланысты ата-ана қарауынсыз қалған балалар;
- нашар және асоциалды отбасыларынан шыққан балалар;
- әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-психологиялық көмек және қолдауды қажет ететін отбасыларынан шыққан балалар;
- әлеуметтік және психологиялық-патологиялық дезадаптация белгілері бар балалар

Өз кезегінде зерттеуші А.Л. Лихтарников балалардың бұл категориясын педагогика көзқарасы бойынша «қиын» деп қарастырған. «Тәуекел тобы» балалары – педагогтар, тәрбиешілер және басқа мамандардың ерекше назарын қажет ететін балалар категориясы.

Оларға жататындар:

- аффективті саладағы ауытқулары бар балалар;
- педагогикалық қараусыз қалған балалар;
- психикалық дамуы кідіріске ұшыраған балалар;
- даму мәселелері бар балалар (олигофрендер);

- мінез-құлқында психикалық ауытқулары бар балалар және басқалары.

Дефектология және психология бойынша әдебиеттерді зерттей келе, бұл категорияға солақай балаларды және эмоциялық күйінің ауытқулары байқалатын балаларды да жатқызуға болатындығы анықталды. Соңғы кездері қиын мектеп оқушылары туралы аз айтылып жүрген жоқ. Қағида бойынша, бұлай нашар оқитын, тәртібі жаман мектеп оқушыларын, дезорганизаторларды атайды. «Қиын» жасөспірім, «қиын» мектеп оқушысы танымал сөздерге айналды. Көпшілік кәмелетке толмаған заң бұзушылар өткенде қиын оқушы болған деп саналады.

Қиын балалар туралы айтқанда, көбінесе педагогикалық қиындықты ескереді. Сонымен бірге көпшілік жағдайларда негізге құбылыстың тек бір жағы алынады – осы балалармен жұмыс жасаудың қиындығы және екіншісі – осы балалардың өмірлік қиындықтары, ата-аналарымен, мұғалімдерімен, достарымен, замандастарымен, үлкендермен қарым-қатынастарындағы қиындықтары – қарастырылмайды.

Қиын балалар көбінесе жақсы оқуды және өздерін дұрыс ұстауды қаламайды және бұл олардың қолдарынан келмейді.

Қиын балалардың құрамы біртекті емес және осы қиындықтың себептері бірдей бола алмайды. Оқушылардың қиындығы үш негізгі факторға сүйенеді:

- педагогикалық қараусыз қалу;
- әлеуметтік қараусыз қалу;
- денсаулығындағы ауытқулар.

Міне-құлқы, үйренуі, қарым-қатынастарында тәуекелі бар бала көп жағдайларда қиын деп аталатындықтан, зерттеуші А.Л. Лихтарников «қиын» деген сөзді қалай түсіну керектігін анықтау үшін білім беруші ұйымдардың 200 мұғаліміне сауалнама жүргізді. Әңгіме көп жағдайларда өз пікірін дәлелдеп, педагогпен дауласып, бүлік шығарып, өзінің дұрыстығын ештеңеге қарамастан дәлелдеуіне қарамастан, өзінің сөздері үшін де, әрекеттері үшін де жауапкершілік сезінбейтіндіктен сабақ үстінде бірлесіп әрекет ету мүмкін емес бала туралы болып шықты. Яғни, бала, онымен үлкендер тіл табыса алмағанда, «қиын» болады.

Қорытындыласақ, мүгедек балалар, жетім балалар, заң бұзушы балалар сияқты балалардың категорияларының жағдайы мемлекетпен заңды және нормативті түрде реттеледі және сондай балаларды анықтап, олардың статусын орнататын арнайы органдар және ведомстволар (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғаныс, ішкі істер салалары), сонымен қатар арнайы ұйымдар бар. Соңғы анықталған топ – нашар отбасылардан шыққан, үгерімі төмен,

девиантты мінез-құлықтың әртүрлі формалары байқалатын тәуекел тобы балалары туралы айтсақ, бұл категория «ресми емес» категория ретінде қарастырылады. Осы позициядан тәуекел тобы балаларының ерекшелігі олардың заң жүзінде ерекше қарым-қатынасты талап етпейтін балалар болып саналғанымен, іс жүзінде бұл балалар олардың БҰҰ бала құқықтары туралы конвенциясы және басқа да заң актілерімен негізгі құқықтары – олардың толыққанды дамуы үшін қажет өмір сүру деңгейі құқығы және білім алу құқығы толық жүзеге аспайтын оқиғаларға тап болып отыр.

«Қиын топтағы» балалармен жұмыс.

Әлеуметтік қызметкердің «қиын топтағы» балалармен жұмысына көптеген бағыттар кіреді. Бұл баламен жеке де, оның қоршаған ортасымен – достарымен, мектептегі құрдастарымен де жұмыс. Әлеуметтік қызметкердің «қиын топтағы» балалармен жүргізетін жұмысына баланың педагогтерімен бірлескен жұмысы да жатады. Педагогтер баланың танымдық белсенділігі және оның оқу барысындағы үлгерімі туралы құнды ақпарат бере алады. Әлеуметтік қызметкердің «қиын топтағы» балалармен жұмысына баланың отбасымен жұмыс та кіруі керек.

«Қиын топтағы» балалармен әлеуметтік жұмыс кешенді сипатта жүргізіліп, әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық көмектің барлық формаларында жүзеге асуы керек.

«Қиын топтағы» балалармен жұмысқа келесілер жатады:

- білім алушылар мен олардың отбасыларының әлеуметтік-педагогикалық диагностикасы, «әлеуметтік диагноз» қою;
- топтың барлық проблемалық жасөспірімдерін анықтау, жасөспірімнің отбасындағы жағдайын зерттеу;
- білім алушының қызығушылықтары, бейімділіктері, икемділіктерін зерттеу, оны сабақтан тыс үйірмелік әрекеттерге тарту мүмкіндігі.

«Қиын топтағы» жасөспірімінің отбасына көмек көрсету бойынша іс-шараларды кәсіби этика нормаларына сәйкес әлеуметтік педагог және (немесе) педагог-психолог өткізеді.

«Қиын топтағы» жасөспірімінің отбасына көмек көрсету бойынша жоспарланған іс-шаралардан басқа отбасына жедел (жоспардан тыс) көмек қажет болатын оқиғалар да мүмкін.

Өз құзіретінің шегінде маман ондай көмекті өз бетінше көрсете алады және қажет болғанда, мамандарды **«қиын топтағы» балаларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау технологиялары.**

«Қиын топтағы» балалар, қағидаға сәйкес, дамуға қажет қалыпты жағдайлардан айырылған, және бұл психологиялық және әлеуметтік сипаттағы негативті салдарға алып келеді. Ондай балаға бір жағынан –

ол тап болған қиын өмірлік немесе әлеуметтік қауіпті жағдайды өзгертуге, ал екінші жағынан – оның әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық мәселелері мен қиыншылықтарын кезеңдік минимизациялауға бағытталған көмек қажет.

Балалардың осы категориясымен жұмыстағы дәл сондай кешенді әлеуметтік-педагогикалық әдіс олармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс технологиясының негізіне бағытталуы керек. Сонымен бірге «Тәуекел тобы» балаларымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың екі негізгі құрағышы бар екендігін ескеру қажет:

- балалардың осы категориясын балалар ортасында анықтау және олармен жұмысты ұйымдастыру;

- балалармен тікелей жеке немесе топтық жұмыс.

«Тәуекел тобы» балаларымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс барысында шешілуді қажет ететін мәселелердің кешенділігі осы әрекетке әртүрлі мамандардың қатысуын талап етеді. Алайда басты рөл әлеуметтік педагогке, ең әуелі жалпы білім беретін ұйымның әлеуметтік педагогіне тиесілі. Бұл жалпы білім беретін ұйымдардың көз аясында дерлік барлық балалар болатындығына негізделеді, себебі олар мектепке баруға міндетті. Бала мектепке бармаса да, мектеп өзі қызмет көрсететін микроауданда өмір сүріп жатқан сондай балаларды анықтауға күзіретті. Сондықтан да тек мектеп әлеуметтік қауіпті жағдайға тап болған балаларды анықтауды толығырақ қамтамасыз ете алады.

Әлеуметтік педагогтің жұмысының әрбір анықталған құрағышы өздерінің әлеуметтік-педагогикалық технологияларымен қамтамасыз етілуі керек. Оларды екі топқа бөле аламыз:

- ұйымдастырушылық әлеуметтік-педагогикалық технологиялар;
- жеке жұмыстың әлеуметтік-педагогикалық технологиялары.

Ұйымдастырушылық әлеуметтік-педагогикалық технологиялар. Жалпы олар «Қиын топтағы» балаларды анықтау, олардың мәселелерінің диагностикасы, жеке және топтық жұмыс бағдарламаларын жасау және оларды жүзеге асыру шарттарын қамтамасыз етуге бағытталған. Әлеуметтік педагогтің жұмысының осы функционалдық бағыттары әлеуметтік-педагогикалық технологияның қажет кезеңдері мен құрағыштарын қамтамасыз етеді.

1. «Қиын топтағы» балалар мен жасөспірімдердің деректер банкіні құру. Бұл функция әлеуметтік педагогтің қызметінде басты қызмет болып табылады, себебі ол кәмелетке толмағандардың мәселелерін шешуші әртүрлі құрылымдардың өзара әрекеттестігін ұйымдастыруға көмектеседі. Біртұтас деректер банкіні құру бастамасы әлеуметтік педагогке тиесілі болып, және кәмелетке толмағандардың құқықтарын бұзушылықтың алдын алу бөлімдерінің инспекторлары, ішкі істер органдарының учаскелік инспекторлары, қамқоршылық, әлеуметтік

қорғау, денсаулық сақтау органдарының өкілдері мен кәмелетке толмағандардың істері бойынша комиссиямен бірлесе жүзеге асырылуы керек. Біртұтас деректер банкіне білім беруші ұйымның микроауданында өмір сүріп жатқан (онда оқитын да, оқымайтын да) балалар мен жасөспірімдер туралы ақпарат енгізіледі:

- әлеуметтік қауіпті жағдайдағы отбасылардан шыққандар;
- қараусыз немесе панасыз қалғандар;
- қаңғыбастық немесе қайыр тілеушілікпен айналысатындар;
- кәмелетке толмағандарға арналған әлеуметтік қайта оналту орталықтарында; әлеуметтік баспаналарда; ата-ана қарауынсыз қалған балаларға көмек орталықтарында; арнайы оқу-тәрбиелік және басқа да әлеуметтік көмек және қайта оңалтуды қажет ететін кәмелетке толмағандарға арналған ұйымдарда тұрақтағандар;
- дәрігердің кеңесінсіз есірткелік немесе психотропты заттар, не болмаса есеңгірететін заттар қабылдайтындар;
- әкімшілік жазалау шараларын қолдануға алып келетін құқық бұзушылық жасағандар;
- әкімшілік жауапкершілік күшіне енетін жасқа дейін құқық бұзушылық жасағандар;
- рақымшылық актісінің салдарынан немесе жағдайдың өзгеруіне байланысты, сонымен қатар кәмелетке толмағанды түзету тәрбиелік бағыттағы мәжбүрлі шараларды қолдану арқылы жүзеге асырыла алатындығы мойындатылған кездерде қылмыстық жауапкершіліктен босатылғандар;
- қылмыстық жауапкершілікке тартылу жасына жетпеуіне байланысты немесе психикалық ауытқуларға байланысты емес психикалық дамуындағы артта қалушылық салдарынан қылмыстық жауапкершілікке тартылмайтындар;
- түрмеге жабуға қатысы жоқ алдын алу шаралары қолданылған қылмыстарға кінәлі немесе күмәнділер;
- жазасын өтеуді кейінге қалдырған немесе үкімнің орындалуын кейінге қалдырғандар;
- кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу шаралары бөлімінде тіркеуде тұрғандар;
- мектепішілік тіркеуде тұрғандар;
- кәмелетке толмағандар ісі бойынша комиссияның тіркеуінде тұрғандар.

Деректер банкін құруда келесі позициялар анықталады:

- тіркеуге тұрғызудың негіздемелері қандай;
- жасөспіріммен қандай құрылымдар жұмыс жасайды;
- мәселені шешу үшін қандай жұмыс жүргізілуде;
- осы мәселені шешу үшін тағы қандай шаралар қолдануға болады;

- негіздемелері бар, бірақ тіркеуге тұрғызылмаған балалар жоқ па.

Жұмыстың осы кезеңінде әлеуметтік педагог балаларға көмек көрсететін әртүрлі ұйымдардың лауазымдық, кейде формалды өзара әрекеттестігінің зерттеушісі және ұйымдастырушысы ролін атқарады. Деректер банкін құра отырып, маман баланың құпиялық қағидағтарын сақтайды, ақпаратты қызметтік мақсатта ғана пайдаланады. Деректерді жинай отырып, әлеуметтік педагог балалар мен жастар мәселесін, олар тап болған оқиғаларды дифференциациялап, кәсіби адаптацияның қажетті элементін – балалар мәселелерін эмоционалды қабылдау және уайымдауды игереді.

2. Әлеуметтік педагогтің жұмыс саласына кіретін балалар мен жасөспірімдердің жеке және әлеуметтік мәселелерінің диагностикасы. Бұл функция деректер банкіне мағлұматы келіп түскен әр баланың әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін айқындау үшін қажет. Ол үшін әлеуметтік педагог бала өмір сүріп жатқан жағдайды анықтау мақсатымен баламен, сынып жетекшісімен, мұғалімдермен, ата-анамен жұмыс жасайды.

Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалар - әлеуметтік әлсіз топ. Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту

Мүмкіндігі шектеулі балалар – физикалық және (немесе) психикалық кемшіліктері бар, туа біткен, тұқым қуалаушылық, қалыптасқан аурулардан немесе бекітілген тәртіпте анықталған жарақаттар салдарынан өмір әрекеті шектеулі балалар.

«Дамуында ауытқулары бар балалар» терминіне физикалық және психикалық ауытқушылығы жалпы дамуының бұзылуына әкеп соғатын балалар жатады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиетте арнайы білім беру жүйесіне жататын балалар санатына қатысты бірнеше ұғым қолданылады.

Дамуында ауытқулары бар балалар – орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымы салдарынан және түрлі анализаторлардың (есту, көру, қозғалу, сөйлеу) бұзылуы салдарынан физикалық және психикалық дамуда қалып қалған балалар. Дамуында ауытқулары бар балалар – жоғарыда аталған ауытқушылықтары бар балалар, бірақ олардың көрініс беру деңгейі олардың мүмкіндігін дамуында бұзушылығы бар балалардікінен қарағанда аз дәрежелде шектейді.

Денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалар – дамуындағы ауытқулары оларға әлеуметтік жеңілдіктер мен жәрдемақыларды қолдану мүмкіндігін ұсынатын балалар. Мұндай балаларды үнемі

мүгедек балалар деп атайтын. Қазір психологиялық-педагогикалық әдебиетте, сондай-ақ «проблемалы балалар» термині жиі қолданылады.

Мұндай ауытқулардың педагогикалық классификациясының негізінде бұзушылығы бар балалардың дамуға деген ерекше білім беру қажеттілігінің сипаттамасы және ауытқу деңгейі жатыр.

Бұл ретте дамуында ауытқулары бар балалардың келесі санаттары ажыратылады:

- 1) есту бұзушылығы бар балалар (саңырау, әлсіз еститін, кеш кереңденген);
- 2) көру бұзушылығы бар балалар (соқыр, әлсіз көретін);
- 3) сөйлеу бұзушылығы бар балалар;
- 4) ақыл-ой бұзушылығы бар балалар (ақыл-есі кем балалар);
- 5) психикалық-сөйлеу дамуында (ПСД) кедергісі бар балалар;
- 6) тірек-қимыл аппаратында бұзушылықтары бар балалар;
- 7) эмоционалды-ерік саласында бұзушылықтары бар балалар;
- 8) көптеген бұзушылықтары бар балалар (2 немесе 3 бұзушылықтың болуы).

Мүмкіндігі шектеулі тұлғалар аурудың, дамудағы ауытқушылықтың немесе кемшіліктің, денсаулық жағдайының, сырт келбетінің нәтижесінде, сыртқы ортаның олардың ерекше қажеттіліктеріне бейімделмеуі, қоғамның мүгедектерге қатысты сыңаржақ көзқарастары салдарынан функционалдық қиындықтарға ие.

Адамдарда мүмкіндіктердің шектелуіне қатысты қазіргі көзқарастар патологиялық жағдай ретіндегі ұғымға емес, дене бітімінің, ағза функцияларының бұзушылықтары немесе қоршаған орта жағдайлары адамның белсенділігін төмендететін және оның әлеуметтік іс-әрекетін қиындататын процесс ретіндегі ұғымға негізделеді. Шектелген мүмкіндіктердің себептері нақты балаға, жасөспірімге немесе ересек адамға қажет білім беру бағдарламаларының, медициналық және әлеуметтік қызметтердің кемшілігі немесе жетілмеушілігі болуы мүмкін.

Өмір әрекеті мүмкіндіктері шектелген дамуға қатысты қоғамдық санадағы модельдер.

Адамзат өркениетінің даму тарихында қоғамның өмір әрекетінің мүмкіндігі шектеулі адамдарға қарым-қатынасы олармен қарым-қатынас жасау түрінде, мәнерінде көрініс тапты.

«Ауру адам» аталмыш модельге сәйкес мүмкіндігі шектеулі тұлғалар – ауру адамдар. Бұл адам емдеу нысаны ретінде қарастырылады дегенді білдіреді.

Бұл адамдарға медициналық қызмет көрсетудің маңызын жоққа шығармай, білім беру өрісі контекстінде шектеулі мүмкіндіктер табиғаты оқытудағы және әлеуметтенудегі қиындықтармен байланысты екенін көрген жөн.

Сондықтан мұндай тұлғаларға арналған білім беру бағдарламалары тек күту мен емдеуді ғана емес, сондай-ақ оқыту мен дамытуды да қарастыруы қажет.

«Адам емес» моделі. Бұл модельде дамуында ауытқушылығы бар адам өз деңгейінде жануарға жақындайтын толық емес жан ретінде қарастырылады. Мұның салдары өмірдің гуманды емес жағдайларын жасау және мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қатысты гуманды емес қарым-қатынасты қолдану болды.

«Қоғамға қауіп» моделі. Дамуында ауытқушылығы бар тұлғалардың кейбір санаттары (ақыл-есі кемдер, саңыраулар, психикалық аурулары бар тұлғалар) қоғамға қауіп төндіреді деп есептелді. Надандық бұл адамдар ауру көзі ғана емес, сондай-ақ «көз тигізуі», «бақытсыздық әкелуі», материалды және моральды шығын келтіруі мүмкін деген пікірлерді туғызды. Осының салдарынан қоғам өзін осы әлеуетті «қатерден» қорғау үшін іс-шаралар қабылдады, көп жағдайда қоғамдық орындардан жырақта, кейде күтіп-ұстау режимі қатаң интернаттар, жабық ұйымдар құрды. Бұл жағдайда оқыту не болмады, не жеткіліксіз болды.

«Мүсіркеу нысаны» моделі. Бұл модель адам тұлғасының дамуына, оның өзін өзі іске асыруға деген талпынысына бұзушылық әсер етеді. Бұл модель аясында мүмкіндігі шектеулі адамға өспейтін, өмір бақи бала күйінде қалатын кішкентай балаға қарағандай қарайды. Мұндай модельдегі басты міндет мүмкіндігі шектеулі адамды білім беру мен дамытуда көмекпен қамту арқылы емес, оны қоғамнан алыстату, жайлы өмір сүру ортасын жасау арқылы «жаман» қоршаған әлемнен қорғау түрінде көрінеді.

«Ауыртпалықты қайырымдылық нысаны» моделі. Бірқатар әлем елдеріндегі қиын экономикалық жағдайлар мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қатысты жағымды экономикалық саясатты өзгертпей ұстап тұруға мүмкіндік бермейді. Оларды күтіп-ұстауға кететін шығындар экономикалық ауыртпалық ретінде қарастырылады, ол ауыртпалықты көрсетілетін көмек көлемін қысқарту арқылы азайтуға талпынады.

«Даму» моделі. Бұл модель мүмкіндігі шектеулі тұлғаларда білім алуға және дамуға қабілеттердің бар екенін шамалайды. Бұл модельге сәйкес қоғам мүмкіндігі шектеулі баланың барынша толық дамуына жауапты; қоғамға мұндай балаларды дамыту және оларға коррекциялық-педагогикалық көмек көрсету үшін жағымды жағдай жасау міндеті қойылады. Мүмкіндігі шектеулі адам аталмыш модельге сәйкес қоғамның қалған барлық мүшелерінде бар құқықтар мен артықшылықтарға ие: өмір сүру, оқу, өз жерінде еңбек ету, өз үйінде тұру, дос таңдау және олармен дос болу құқығы, қоғамның қалаулы мүшесі болу құқығы.

Арнайы білім берудің дамуына жасалған талдау XX ғасырдың 90-

шы жылдары денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктірілген оқыту идеясы басым бағыт ретінде ұсынылатынын көрсетеді.

Білім беру жүйесінде интеграция денсаулығының мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін минимальды шектеуші балама (яғни, таңдау) мүмкіндігін білдіреді: арнайы (коррекциялық) білім беру ұйымында білім алу немесе тең мүмкіндікте, білім беру ұйымында. Интеграция тұжырымдамасы денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларға бұқаралық жалпыға білім беретін мектептер жағдайларында оқу мүмкіндігін берді.

Инклюзивті (қосылған) білім беру – денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларға жалпы білім беретін мектептерде оқыту процесін сипаттау үшін қолданылатын термин.

Инклюзивті білім беру (фр. *Inclusif* – өзіне қосатын, лат. *Include* – түйіндеймін, қосамын) – білім берудің баршаға қолжетімділігіне, барлық балалардың түрлі сұраныстарына икемделуіне негізделген жалпы білім берудің даму процесі, ол ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білімге қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Оның негізіне оқушылардың кез келген кемсітушілігін жоққа шығаратын, бірақ сол ретте ерекше білім сұраныстары бар балаларға ерекше жағдайлар жасайтын идеология жатқызылған. Бұл теория барлық балалар толыққанды оқи алады, ал олардың айырықша ерекшеліктері құрметке лайық дегенді мойындайды.

Л.С. Выготский денсаулығының мүмкіндігі шектеулі баланың дамуы қалыпты балалар қоғамынан ерекшеленбейтін оқыту жүйесін құру қажеттілігі туралы атап көрсеткен болатын. Ол дамуында бұзушылықтары бар баланы тәрбиелеудегі міндеттер оны әлеумет өміріне қосу және оның кемшілігін қандай да бір басқа жолмен өтеуді іске асыру болып табылады деп санады.

Инклюзивті білім беру балаларға бағытталған және барлық балалар оқытуда түрлі сұраныстары бар жеке тұлғалар екенін мойындайтын әдістемені дамытуға талпынады.

Инклюзивті білім беру оқытуда түрлі қажеттіліктерді қанағаттандыруға барынша икемді болатын оқытудың амал-тәсілін әзірлеуге талпынады. Егер оқыту мен білім беру инклюзивті білім беру енгізетін өзгерістер нәтижесінде барынша тиімді болса, онда барлық балалар ұтады (ерекше сұраныстары бар балалар ғана емес).

Инклюзивті білім берудің сегіз принципі:

адамның құндылығы оның қабілеті мен жетістігіне байланысты емес;

кез келген адам сезінуге және ойлауға қабілетті;

кез келген адамның қарым-қатынас жасауға және тыңдалуға құқығы бар;

барлық адамдар бір-біріне мұқтаж;
шынайы білім беру тек нақты өзара қарым-қатынас контекстінде
іске асырылуы мүмкін;

барлық адамдар тетелестерінің қолдауына және достығына зәру;
барлық оқушылар үшін прогреске жету олардың жасай
алмайтындарынан емес, жасай алатындарынан көрінеді;
әртүрлілік адам өмірінің барлық қырын күшейтеді.

Осылайша, инклюзия – бұл қолжетімді білім беру ұйымдарында
әркім үшін барынша қолжетімді білім берудің даму процесі, барлық
оқушылардың адекватты мақсаттарын қою арқылы оқыту процестерін
қалыптастыру, әр оқушыны барынша қолдау және оның әлеуетін
барынша ашу үшін түрлі кедергілерді жою процесі.

Ел дамуының қазіргі кезеңінде қоғамдық сана денсаулық
мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қатысты біртіндеп радикалды
өзгерістерді басынан кешіруде.

Көбінесе «мүмкіндігі шектеулі адамдар» деп ғылыми әдебиетте
күнделікті өмір әрекетінде физикалық, психикалық немесе сенсорлық
ақаулармен байланысты қандай да бір шектеулері бар адамдарды ұғыну
қалыптасқан.

Әлеуметтік жұмыс бойынша сөздікте мүмкіндігі шектеулі адам
«ерекше физикалық немесе психикалық жағдай немесе кемшілік
салдарынан белгілі бір міндеттерді немесе функцияларды орындауға
қауқарсыз адам. Мұндай жағдай уақытша немесе созылмалы, жалпы
немесе жекелей болуы мүмкін» деп анықталады.

Қазіргі уақытта Жер шары тұрғындарының әрбір оныншысы,
яғни **500 млн. астам адам** физикалық, психикалық немесе
сенсорлық ақауларға байланысты күнделікті өмір әрекетінде қандай да
бір шектеулерге ие. Олардың ішінде **150 млн. астамы балалар**. Әрбір
төртінші отбасы қалай да болса мүгедектік мәселесімен тап келеді.

Әлемнің көптеген елдерінде мүгедектіктің өсімі өндірістік
процестердің қиындауымен, көлік ағынының ұлғаюымен, әскери
жанжалдармен, экологиялық жағдайдың нашарлауымен, зиянды
әдеттердің (темекі тарту, алкоголь, есірткі, уытты заттар қолдану)
айтарлықтай таралуымен және басқа себептермен байланысты.

Дамыған өркениетті елдер мүмкіндігі шектеулі тұлғалар санының
өсуіне байланысты әлеуметтік мәселелерді ғылыми амал-тәсіл негізінде
шешуге тырысады, материалдық-техникалық құралдарды, түбегейлі
әзірленген заңгерлік тегершіктерді, жалпыұлттық және қоғамдық
бағдарламаларды, мамандарды кәсіби дайындаудың жоғары деңгейін
қолданады.

Дей тұрғанмен, қолға алынып жатқан шараларға және
медицинаның айтарлықтай прогресіне қарамастан, мүмкіндігі шектеулі
тұлғалардың саны ақырындап, бірақ тұрақты өсіп барады. Айталық,

арнайы оқытуға мұқтаж балалар жыл сайын **3-5%-ға** көбейеді.

Дамуында ерекшеліктері бар балалар іс-әрекеттің сан алуан түрінде көптеген шектеулерге ие. Олар дербес емес және үнемі ересек адамның сүйемелдеуіне мұқтаж. Олар кең байланыстардан, кәдімгі балада бар өзге құрдастарынан тәжірибе алу мүмкіндігінен айырылған. Олардың іс-әрекеттің сан алуан түрлеріне деген уәждемелері және дағдылану мүмкіндіктері қатты шектелген. Қоршаған әлемді игерудегі қиындықтар мұндай балаларда эмоционалды мәселелердің (қорқыныш, үрей және т.б.) тууына әкеп соғады. Көп жағдайда әлем оларға үрейлі және қауіпті болып көрінеді. Мысалы, ойын кезіндегі кәдімгі балаларда болатын өз сезімдерін көрсетудің мүмкін еместігі эмоциялық күйзелістің ұлғаюына әкеп соғады, оның салдарынан жүріс-тұрыс мәселелері туындайды. Бұл баланың дамуында күрделі кедергіге айналады. Сондай-ақ, баланың танымдық белсенділік деңгейіне байланысты екенін атап көрсеткен жөн, ал даму ерекшеліктері бар балада жеке белсенділігі төмен. Оған билер, жаттығулар, шаңғы серуендері, жаяу серуендер және физикалық жүктеменің басқа түрлері қажет, міне осылар бала белсенділігінің жалпы деңгейін көтереді, ағза тонусына оң әсер етеді, шығармашылық белсенділікті ширатады.

Шығармашылық – бұл өзін қазіргі әлемде, түрлі өмірлік жағдайларда көрсетуге мүмкіндік беретін тұлғаның өзін өзі табысты іске асыруының міндетті шарты. Балаларды шығармашылық іс-әрекетке тарту қажет, неғұрлым ерте болса, соғұрлым жақсы. Өзін шығармашылық іс-әрекетке итере отырып, адам өзгереді, жетіледі. Шығармашылық іс-әрекетке деген қабілет табысқа жетелейді, ол өз кезегінде шығармашылық процеске қызығушылықты қолдайды.

Денсаулының мүмкіндігі шектеулі (ДМШ) балаларда шығармашылық қабілеттерді дамыту норма болып табылады және оның дамуындағы деформацияға (физикалық кемшіліктер, ақыл-естің кемдігі) байланысты емес.

Дамуында ерекшелігі бар баланы көркем шығармашылық құралдарымен әлеуметтендіру баланы қоршаған әлемді образды қабылдау және түсіну саласына тарту және үйрету процесі ретінде ұғындырылады. Баланы қоршаған әлемді образды қабылдау және түсіну саласына тарту деңгейі оның әлеуметтенуінің басты бір факторы болып табылады, оның процесі кезінде тиісті образды әсер ету арқылы бала санасының даму фактісі маңызды мәнге ие болады.

Шығармашылық іс-әрекетке қатыса отырып бала қызығушылықтан, нақты дағдылар алу арқылы, ксіби өзін-өзі анықтауға дейінгі жолды жүруі мүмкін. ДМШ балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, олардың әлеуметке табысты бейімделуі үшін жағдайлар жасаймыз.

Мұндай санаттағы балалармен жұмыста педагог-психологтардың ұсыныстарын ескерген өте маңызды (У. Глассер, Р. Кэмпбелл, М. Максимов, В. Сатир және басқалар).

1. Әңгімені мақтаудан бастау.
2. Қателіктерге тек жанама түрде назар аудару.
3. Сынамау және қателіктер туралы еске ала отырып ескертулер жасамау.
4. Балаларға басқалардың көзінше бедел сақтауға мүмкіндік беру.
5. Бұйырмау, тек сұрақтар қою.
6. Әрбір сәттілікке орай қолдау білдіру.
7. Балаларға жақсы абырой жасау.
8. Балаларды ұдайы ынталандыру, кез келген қателікті оңай түзетілетіндей ету.
9. Бала сіз оған ұсынған әрекетті қуана жасайтындай болуға талпыну.

Қабілеттерді дамытудың басты шарты қандай? Міндетті, басты шарт ретінде – ақыл-ой әрекетінен қанағат алу, жарқын көрініс тапқан оң эмоциялар болуы тиіс. Бала ақыл-ой іс-әрекетінің өзінен қуаныш, қанағат алуы тиіс. Егер бұл болмаса, және бала ақыл-ой іс-әрекетін кез келген басқа уәжбен жасаса, мысалы, мойынсұнудан, мақтау алу тілегінен, жазадан қорқудан, онда бала мұндай жолмен, әрине, білім алады, бірақ қабілетке бұның ешқандай қатысы болмайды.

Балалар шығармашылығының өзіндік ерекшелігі бар. Көп жағдайда ол бағдарлы-зерттеу іс-әрекетінің нәтижесі болып табылады. Онда баланың қоршаған әлемге деген өзінің қарым-қатынасын, өзінің әлемді сезінуін сөзбен айтуға, суреттің, әңгіменің, конструкцияның және басқалардың мазмұнында өз әсерлерін, сезімдерін, көзқарасын және т.б. беруге талпынысы көрініс табады.

Балалар шығармашылығы ойынмен тығыз байланысты және олардың арасындағы шекара әрдайым анық емес, мақсатқа байланысты – шығармашылықта жаңаны іздеу және түйсіну көбінесе мақсат секілді саналы, ойында әу бастан мұны қарастырмайды.

Осыған байланысты қосымша білім беру ұйымдарының сабақтарында шығармашылық тапсырмаларды бала түрлі рольдерді – конструктордың, суретшінің рольдерін атқаратын ойынның бөлшегі

ретінде қолдану керек.

Бала шығармашылық іс-әрекетке қатыса отырып, қызығушылықтан нақты дағдылар алу арқылы кәсіби өзін-өзі анықтауға дейінгі жолды жүруі мүмкін, бұл да табысты әлеуметтену үшін маңызды. Денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, қосымша білім беру әлеуметтік ортаға сәтті бейімделу үшін жағдайлар жасайды.

Батыс Қазақстан облысы Орал қаласының Мектептен тыс жұмыс орталығы тәжірибесінен

Денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалардың шығармашылық мәдени-әлеуметтік іс-әрекеті

2010 жылдан бері Орал қаласының Мектептен тыс жұмыс орталығы ДМШ балалар үшін кедергісіз орта құру режимінде жұмыс істейді. Соңғы бес жыл ішінде Орталық ерекше қажеттілігі бар 100-ден астам балаға және олардың ата-аналарына қызмет көрсетті.

ДМШ балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту бойынша қызмет келесі формаларда жүреді:

үйірме жұмысы;

ертегі терапиясы;

«Сенім көпірі» психологиялық тренингтері;

«Өмір – кемпірқосақ» психологтың топтық сабақтары;

психологтың, әлеуметтік педагогтің жеке, топтық консультациялары;

дойбы, шахмат, тоғызқұмалақ бойынша спорттық турнирлер;

бос уақыт іс-шараларына қатысу: акциялар, сәндік-қолданбалы, бейнелеу шығармашылығы көрмелері, балалар шығармашылығының, «Мөлдір бұлақтан...», «Әкем, анам, мен – тату отбасы» отбасы шығармашылығының фестивалі;

балалардың республикалық «Жұлдызай» конкурсының қалалық және облыстық кезеңдеріне қатысуы.

Балалардың осы санатымен тікелей жұмыс істейтін мамандар үшін (әлеуметтік еңбеккерлер, педагогтер, психологтар, логопедтер, дефектологтар) ай сайын оқыту семинар-практикумдары жүргізіледі.

Инклюзивті білім беру кеңістігіне денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаларды қосу Орталыққа «Достық алаңы» балалар және жастар қоғамдық бірлестігімен (БЖҚБ) бірге «Сорос Қазақстан» «Бота» ОФ-ның қаржылық қолдауымен «На пути к мечте!», «Первые шаги к инклюзивной школе» әлеуметтік жобаларын іске асыруға қатысуға мүмкіндік берді.

«Достық алаңы» БЖҚБ 2011 жылы Мектептен тыс жұмыс базасында құрылған болатын, оның құрамына Мектептен тыс жұмыс орталығының «Орал қаласы балалар бірлестіктері көшбасшылар мектебінің» педагогтері, тәрбиеленушілері енді.

Жастар ұйымы ДМШ балалар үшін кедергісіз ортаны құру және дамыту үшін гранттық қаржыларды тарту мақсатында құрылған.

Жобаның идеясы: аталмыш санаттағы балалар үшін оқытудың вариативті формаларын ұсыну арқылы инклюзивті білім беру кеңістігін құру.

Жоба бойынша іс-әрекет

Әлеуметтік жобалар аясында 6 пандус орнатылды, үйірмелік сабақтарды өткізу үшін көркемдік материал сатып алынды.

2011-2013 жылдары ДМШ балаларды үйірмелер сабақтарына, секцияларға және бұқаралық іс-шараларға тасымалдау үшін көлік жалға алынды.

Орталықтың инклюзивті ортада ерекше балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту бойынша қызметі 2014-2015 жылдары жалғасты. Халықаралық балаларды қорғау күні қарсаңында 2014 жылғы 15 мамырдан 30 мамырға дейін Мектептен тыс жұмыс орталығында «Тілек ағашы» қайырымдылық акциясы өткізілді.

Біздің тәрбиеленушілер, «На пути к инклюзивной школе» жобасының қатысушылары өздерінің асыл армандары туралы хаттар жазып, хаттары бар конверттерді ағашқа іліп қойды. Ерекше балалардың тілектерін орындауға жеке кәсіпкерлер, Орал қаласының бизнесмендері көмектесті. Сал ауруы диагнозы бар Дамир Ананьин (9 жаста) сыйлыққа спорттық костюм және ортопедиялық аяқ киім алды, «Айя» сән үйі тәрбиеленушілерге стильденген концерт көйлектерін сыйлады. Саша Осинковаға (7 жаста) «Талап» ЖШС мүгедек балаға арналған серуен арбасын сыйлады. «Тілек ағашы» акциясына қатысқан барлық

балалардың тілектері орындалды.

Орталықтың еріктілері мен педагогтері 2015 жылғы 25 сәуірде «Кітап – ерекше қажеттілігі бар балаларға сыйлық» қайырымдылық акциясын өткізу бойынша дайындық жұмыстары жүргізілуде.

Бүгінде тірек-қимыл аппаратының бұзушылықтары бар 70-тен астам бала және олардың ата-аналары дені сау құрдастарымен тең дәрежеде «Моншақ тоқу», «Бейнелеу өнері», «Сәндік-қолданбалы шығармашылық», «Вокал», «Хореография», «Компьютерлік сауат», «Жас ақын мектебі» үйірмелеріне, «Көшбасшылар мектебі» клубтары, дойбы, шахмат, тоғызқұмалақ бойынша секцияларға барады. Балалар Орталықтың барлық іс-шараларына, қалалық және облыстық деңгейлердегі фестивальдарға және конкурстарға белсенді қатысады. Балалармен және олардың ата-аналарымен жұмыстың аталған формалары Орталықтың педагогикалық ұжымына мүгедек балалар мәселесіне деген бар әлеуметтік және педагогикалық тапшылықты толтыруға және оларды тәрбиелеу мен оқытуды айтарлықтай оңтайландыруға мүмкіндік берді. Орталық жұмысы тәжірибесінен мүгедектігі бар балалар кәдімгі балалар сияқты қабілетті және дарынды екені анық болды.

Орал қаласының Мектептен тыс жұмыс орталығы өз тәрбиеленшілеріне шығармашылық әлемінің қақпасын ашты. Ерекше роль педагогтердің балалардың отбасыларымен, ата-аналарымен серіктестігіне тиесілі, сондықтан Орталық қызметінің маңызды бағыты әлеуметтік педагогтердің ата-аналармен жұмысы болып табылады. Ата-аналарда ерекше балаларды тәрбиелеу және оқыту ерекшеліктері туралы нақты түсінік болуы тиіс, бұл баланың шектелген мүмкіндіктерінің ықтимал теріс әлеуметтік және педагогикалық салдарларының алдын алу немесе азайту үшін керек. Ата-аналар тек емдеудің ғана емес, сондай-ақ оқытудың да қажеттілігін неғұрлым ерте түйсінсе, соғұрлым олар үлкен табысқа жетеді. Орталық бос уақыт және жеке білім беру бағдарламаларын іске асыру арқылы ДМШ балалардың танымдық және эстетикалық сұраныстарын қанағаттандыруға мүмкіндік берді, баланың шығармашылық қабілеттері туралы танымды кеңейтті, таңдалған қызмет саласындағы ары қарайғы

табысты қамтамасыз етті, жаңа қарым-қатынас шеңберін қалыптастырды, шығармашылық іс-әрекетке тек баланы ғана емес, сондай-ақ оның жақын айналасын тартуға септесті.

Денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беру: шетел тәжірибесі. Қазақстандағы инклюзивтік білім беру

Денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру жүйесіндегі тең құқығын іске асырудың бастамашысы Біріккен Ұлттар Ұйымы болып табылады, аталмыш ұйым мемлекеттер мен үкіметтердің жіті назарын балалардың аталмыш санатының сапалы және қолжетімді білім алуға деген құқықтарын қамтамасыз ету мәселелеріне аударып келеді.

1948 жылдан бері білімге деген жалпыға бірдей қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін нормативтік база болып табылатын бірқатар халықаралық заңнамалық құжаттар қабылданды. Алайда, денсаулығының мүмкіндігі шектеулі баланың білімге деген құқығы жарияланған бұрынғы бастамаларда олардың қажеттіліктерін, мүмкіндіктерін қанағаттандыру және дамыту мәселесі тұтас алғанда символикалық принцип ретінде қарастырылды.

Әлемнің бірқатар елдерінде шамамен 1970 жылдардан бастап мүгедектердің білім алу мүмкіндіктерін кеңейтуге септесетін нормативтік актілер пакетін әзірлеу және енгізу жүргізілді. АҚШ пен Еуропаның қазіргі білім беру саясатында бірнеше амал-тәсіл дамыды, оның ішінде: білімге қолжетімділікті кеңейту {widening participation), мейнстриминг {mainstreaming), интеграция, инклюзия, яғни қосу (inclusion). Мейнстриминг мүгедек оқушылар өз құрдастарымен мерекелерде, түрлі бос уақыт бағдарламаларында араласатынын көздейді; егер олар бұқаралық мектеп сыныптарына қосылса да, білім беру мақсаттарына жету үшін емес, ең алдымен әлеуметтік байланыстар мүмкіндіктерін кеңейту үшін қосылады. Интеграция психикалық және физикалық бұзушылықтары бар балалар қажеттіліктерін жалпы өзгеріссіз, олар үшін бейімделмеген түрде қалатын білім беру жүйесіне сәйкес келтіру дегенді білдіреді; мүгедектігі бар балалар бұқаралық мектепке барады, бірақ міндетті түрде қалған балалар сияқты сол сыныптарда оқымайды. «Қосу» немесе «инклюзия» – төмендегіше түсіндірілетін барынша дәл келетін термин: бұл мектептерді реформалау және оқу орынжайларын барлық балалардың қажеттіліктері мен сұраныстарына жауап беретіндей етіп қайта жоспарлау.

Мүгедек балалар, жастар мен ересектер үшін бастауыш, негізгі,

орта және жоғары білім саласындағы тең мүмкіндіктерді анықтаудағы маңызды құқықтық құжат 1993 жылғы 20 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымы қабылдаған «Мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің стандартты ережелері» болып табылады. 6-шы ереже мемлекеттерді «арнайы оқу орындары жүйесін біртіндеп жалпы білім беру жүйесіне интеграциялауға талпынуға» шақырады.

1994 жылы Испанияда (Саламанка қ.) өткен Ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға білім беру бойынша дүнижүзілік конференция әлемдік педагогикалық қауымдастық үшін жарқын оқиға болды. 92 үкіметтің және 25 халықаралық ұйымның өкілдері қабылдаған «Ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға білім беру саласындағы принциптер, саясат және практикалық іс-әрекет туралы Саламанка декларациясы» негізгі халықаралық құжаттардың бірі болып табылады. Педагогикаға «инклюзия» термині енгізілді және инклюзивті білім берудің принципі жарияланды. Аталмыш құжаттың құндылығы сол, онда инклюзивті білім беру саласындағы заңнамалық бастамаларды ұсыну және жалғастыру принциптері жазылған. Инклюзивті білім беру денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалардың кәдімгі білім беру мекемесіне белсенді қосылуын және қатысуын ғана қарастырмайды, сондай-ақ барлық санаттағы балалардың білім қажеттіліктерін іске асыру үшін жағдайлар жасау мақсатында бұқаралық білім беру жүйесін және оқу-тәрбие процесін қайта құруды көздейді.

Кейін Дакар шекті іс-әрекет тұжырымдамасының (Dakar Framework for Action), Білім берудегі мыңжылдық даму мақсаттарының (Millennium Development Goals on Education) қабылдануы 2015 жылға дейін баршаны білім берумен қамтуды көздеген барынша толық әрі заманауи амал-тәсілдерді қарастырады.

Зерттеулер көрсеткендей, денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивті білім беру процесі әлемнің түрлі елдерінде олардың мәдени-әлеуметтік және саяси ерекшеліктерін есепке ала отырып іске асырылады. Барлық елдер үшін тарихи даму процесінде денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балаларға білім беру жүйесі балалардың аталмыш санатын «жалпыға ортақ дегенерация қаупі» ретінде қабылдау және оқшаулау позициясынан инклюзия позициясына дейінгі жолды жүріп өтті деген ереже ортақ болып табылады. Және бірінші кезекте бұл денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі адамдарға, әсіресе, балаларға қатысты қоғам идеологиясының қайта өзгеруіне байланысты, оның құжаттық куәсі ХҮІІІ ғасырдан бастап-ақ балалардың аталмыш санатының білім алуға деген құқығын қамтамасыз ететін бірқатар заңнамалық актілердің қабылдануы болып табылады.

Қазіргі кезеңде арнайы мектептер мен интернаттар сегрегациялық

болып танылады. Осыған орай ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған «жалпы ағынға қосу» немесе интеграция типі бойынша білім беру жүйесі дамып келеді. ЮНЕСКО сарапшылары арнайы білім беру бойынша кеңесте (1980) былай дейді: «бастысы – мүгедектердің қоғамға барынша интеграциялануына септесу. Олай болмаған жағдайда қажетсіз құбылыстар және психологиялық кедергілер туындайды». Мүгедектер үшін кедергісіз әлем туралы, мәселелері бар балалар жалпы білім беретін мекемелерге интеграциясы туралы идеялармен қанаттанған қоғам арнайы мектептер санын қысқартуды және оқушылардың айтарлықтай бөлігін жалпы білім беру ортасына ауыстыруды, бұрын оқытылмайтын ақыл-есі барынша кем балаларға арналған сыныптар ашуды қалайды.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білімге деген тең құқықтарын іске асыру және олардың әлеуметтік бейімделулері үшін балалардың ерекше қажеттіліктерін есепке ала отырып жағдайлар жасалуда, арнайы білім берумен қатар инклюзивті білім беру саясаты іске асырылып жатыр.

Инклюзия идеяларын іске асыру бүкіл әлемдегі заманауи мемлекеттік білім беру саясатының стратегиялық міндеті болып табылады.

«Бала құқықтары туралы» конвенция (1989) ақыл-ой немесе физикалық тұрғыда кемтар баланың ерекше қамқорлыққа, білімге қолжетімділікпен қамтылуға, еңбек іс-әрекетіне кәсіби дайындалуға, медициналық қызмет алуға, денсаулығын қалпына келтіруге және т.б. құқықтарын анықтайды.

Ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға білім беру саласындағы принциптер, саясат және практикалық іс-әрекет туралы Саламанка декларациясына сәйкес (Саламанка, Испания, 7-10 маусым, 1994 ж.):

әрбір бала білім алуға негізгі құқыққа ие, лайықты білім деңгейін алу және ұстап тұру мүмкіндігіне ие болуы тиіс;

әрбір бала бірегей ерекшеліктерге, қызығушылықтарға, қабілеттерге және оқу қажеттіліктеріне ие;

білім беру жүйелерін әзірлеп, білім беру бағдарламаларын осы ерекшеліктер мен қажеттіліктердің кең әртүрлілігін қаперге ала отырып орындау қажет;

білім беру саласында ерекше қажеттіліктерге ие тұлғалар кәдімгі метептерде оқуға деген рұқсатқа ие болуы тиіс;

кәдімгі мектептер ең алдымен балаларға олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында бағытталған педагогикалық әдістер негізінде оларға жағдай жасаулары тиіс.

Осылайша, осындай инклюзивті бағдары бар кәдімгі мектептер дискриминациялық көзқарастармен күрестің, жағымды атмосфера жасаудың, инклюзивті қоғам құрудың және барлығын білім берумен

қамтудың барынша тиімді құралы болып табылады; мұнымен қоса, олар балалардың көпшілігін нақты білім берумен қамтиды.

Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды бірлесе оқыту және тәрбиелеу, оқушылардың басқа санаттарының тиісті білім беру оқу бағдарламаларына деген тең қолжетімділігін, арнайы жағдайларды қамтамасыз ету арқылы коррекциялық-педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік қолдауды қарастырады (Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (14.01.2014 жылғы жағдай бойынша өзгерістермен және толқтырулармен).

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес 2004 жылы денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балаларға әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдау көрсету жүйесін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен әлеуметтік бейімделу және кәсіби оңалту республикалық ғылыми-тәжірибелік орталығы Коррекциялық педагогиканың ұлттық ғылыми-зерттеу орталығы болып қайта құрылды, онда арнайы білім беруді дамыту және инклюзивті білім беруге көшу, арнайы оқу бағдарламаларын, оқулықтарды және оқу-әдістемелік кешендерді әзірлеу бойынша ғылыми-зерттеу жұмысы жүргізіледі.

Инклюзивті білім беру жүйесін дамыту – 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы мемлекеттік білім беруді дамыту бағдарламасының басым бағыттарының бірі. Мүмкіндігі шектеулі балалардың сапалы білімге тең құқық алу құқығы Қазақстан Республикасының заңнамасымен бекітілген. Елімізде мектеп жасына дейінгі 15 мыңнан астам бала тәрбие алатын 39 арнайы балалар бақшасы және 315 арнайы топ, шамамен 25 мың мектеп оқушысы оқитын 106 арнайы мектеп және жалпы білім беретін мектептер жанынан 1219 арнайы сынып жұмыс істейді. Қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі балаларға коррекциялық-педагогикалық қолдауды 17 оңалту орталығы, 133 психологиялық-педагогикалық коррекция кабинеті, 558 мектеп жанындағы логопедтік бекеттер көрсетеді.

Республикада 18 жасқа дейінгі мүмкіндігі шектеулі 138 513 бала бар, бұл жалпы балалар санының 2,8%-ын құрайды. Оның ішінде мектеп жасындағы балалар – 93 740, мектепке дейінгі жастағы балалар – 44 773 бала. Арнайы оқу бағдарламалары бойынша 62 мыңнан астам оқушы, арнайы мектепке дейінгі бағдарламалар бойынша 27 мыңнан астам бала оқиды. Мұнымен қоса, ТжКББ жүйесінде мүмкіндігі шектеулі тұлғалар қатарынан маман дайындауды 178 колледж жүргізеді. Студенттердің аталмыш санатының контингенті шамамен 3 мың адамды құрайды.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білімге қолжетімділігін электронды оқыту жүйесі, қашықтықтан оқыту да қамтамасыз етеді.

2011 жылдан бастап мемлекеттік бағдарлама аясында үйде білім алатын балалар қажетті бағдарламалық-техникалық құралдар алуда. Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар үшін жеке қозғалу құралдары, арнайы пернетақталар және манипуляторлар, естуі бұзылған балалар үшін – есту аппараттары, микрофоны бар дыбыс күшейткіш жүйесі, тифлотехникалық құралдар сатылып алынған. Оқуға қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін ақпараттық қамту құралдары маңызды, оның ішінде принтерлер мен Брайль дисплейлері, оқу машиналары және ұлғайтушы құралдар, электронды ұлғайтқыш әйнектер, дыбысы бар экранды үлкейтудің мобильді құрылғылары және басқалар. Республикалық бюджет есебінен компьютерлік техникамен және құрал-жабдықтармен үйде оқитын 6 мыңнан астам мүгедек бала қамтылған.

Қазіргі кезде республикадағы арнайы білім беру ұйымдарының жартысы дерлік мүмкіндігі шектеулі балалардың танымдық дамуын ынталандыратын мультимедиялық білім беру жүйелерімен қамтылған. Арнайы мектептердің 20 пайызында интербелсенді тақталар орнатылған. Интернетке шамамен арнайы мектептердің 95 пайызы қосылған. Арнайы білім беру ұйымдарының 41 пайызы логопедиялық тренажерлармен, 37 пайызы есту-сөйлеу тренажерларымен жарақталған.

Астанада инклюзивті білім беру №65 мектеп-гимназиясында іске асырылады. Бұл – Коррекциялық педагогика ұлттық ғылыми-тәжірибелік орталығының тәжірибе алаңы. Мұнда 11 инклюзивті сынып (екеуі мемлекеттік тілде білім береді және 9-ы орыс тілінде білім береді) жұмыс істейді, оларда есту қабілеті, көру қабілеті бұзылған және сал ауруына шалдыққан 20 мектеп оқушысы оқиды. Оларды оқыту үшін тиісті жағдайлар жасалған: «кедергісіз орта», оқу кабинеттерінің материалдық-техникалық жабдықталуы, коррекциялық және оңалту іс-шаралары. Балаларға медициналық көмек көрсету үшін мектептің медициналық пунктінде арнайы құрал-жабдықтар (массажға арналған төсек, УФО-терапияға арналған «Солнышко» аппараты, ультрадыбыстық ингалятор және басқалар) және маусымдық дәрумендеу үшін дәрі-дәрмектер бар. Оқу кабинеттері арнайы парталармен және орындықтармен, вертикализаторлармен жабдықталған.

Инклюзивті сыныптарда оқу үрдісін ұйымдастыру кезінде мүмкіндігі шектеулі балалардың ерекшеліктері есепке алынады және осы негізде кәдімгі балалармен оқытуды үйлестірудің стратегиясы әзірленген. №65 мектептің сабақ кестесі жалпы білім беру нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес келеді. Инклюзивті сыныптарда сабақ беретін мұғалімдер күнтізбелік-тақырыптық жоспарлаумен айналысады, оның аясында мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс бөлек жоспарланады және белгілі бір оқушыларға олардың үлгерімдері

мен қабілеттеріне сәйкес кететін уақыт ескеріледі. Дамуында ауытқушылық бар балаларға кішкене көбірек уақыт бөлінеді, бұл олардың материалды қабылдау ерекшеліктеріне байланысты. Бірақ жалпы білім беру үрдісіне және басқа балалардың үлгеріміне бұл әсер етпейді.

Физикалық денсаулығының бұзылушылығы бар балалардың инклюзиясы жалпы білім беру сыныптарында бұл балаларды қосымша тьюторлық және педагогикалық сүйемелдеуді талап етеді. Мектепте оқушының қажеттілігіне байланысты екідеңгейлі сүйемелдеу моделі қолданылады. Оқушы тьютормен сүйемелденеді, оның басты мақсаты – балаға физикалық қолдау көрсету, оған орын аусытыруға, сыныпта және мектепте өзін-өзі сенімді ұстауға көмектесу. Мұнымен қоса, даму ерекшеліктері бар кейбір балаларға арнайы коррекциялық педагогика ерекшеліктерін меңгерген тьютор қажет. Мысалы есту қабілеті бұзылған оқушылар үшін мектепте сурдоаудамашының штаттық бірлігі қарастырылған.

Тірек-қимал аппараты бұзылған балалар мектепке инватаксимен жеткізіледі және қайтарылады.

Мұнымен қоса, есту қабілеті бұзылған балаларды әлеуметтік бейімдеу мақсатында №65 мектеп-гимназиясында бастауыш кәсібиге дейінгі әзірлік жүргізіледі – жоғары сынып оқушылары үшін шаштараз өнері және маникюр бойынша, сондай-ақ ағаш өңдеу, сәндік-қолданбалы өнер бейіндері бойынша семинар-тренингтер және шеберлік сыныптары жүргізіледі. Сонымен қатар, мектепте ым-ишара (пантомима) театры жұмыс істейді.

Республиканың 27 жалпы білім беру мектептерінде (26 – мемлекеттік мектеп, 1 – жекеменшік мектеп) кәдімгі сыныптарда дамуы қалыпты балалармен бірге 96 дамуында бұзылушылық бар бала оқиды.

Облыстық психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар (ПМПК) мәліметтері бойынша, елімізде мүмкіндігі шектеулі **138 513** бала тіркелген, бұл елдегі жалпы балалар санының **2,8%-ын** құрайды. Білім беру саласында, арнайы жалпы білім беретін оқу бағдарламалары бойынша **62130** (66,2%) мектеп жасына дейінгі бала білім алады. Үйде оқитындар **8387** (8,9%) бала.

Осы саладағы жұмыстың бір бағыты республика мектептерінде инклюзивті білім беру жүйесін енгізу процесінің басталуы болып табылады. 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2020 жылға таман инклюзивті білім беру үшін жағдайлар жасаған мектептердің үлесін 70 пайызға ұлғайту көзделуде.

Елдегі білім беру жүйесін ізгілендіру қажеттіліктері **қосымша білім беру жүйесінде** де алдыңғы қатарлы педагогикалық іс-тәжірибе

ізденістерін өзектілендіре түседі.

Мектеп оқушыларының өз өздерін өмірлік және кәсіби анықтауға септетігін тигізетін шығармашылық белсенділіктерін дамыту үшін жағдайлар жасау балаларға қосымша білім беру жүйесінің маңызды қызмет бағыты болып табылады.

Балаларға қосымша білім беру саласы әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет, көпқырлы тұлғаны дамыту және тәрбиелеу, оның қажеттіліктерін, қызығушылықтарын, шығармашылыққа талпыныстарын қанағаттандыру тұрғысында бірегей мүмкіндіктерге ие, бала тұлғасын, оның өз шығармашылық әлеуетін ашу, іске асыру мүмкіндігін қалыптастырудың маңызды факторы болып табылады.

Білім беру қызметтерінің кең түрі, іс-әрекеттің қатаң реттілігінің жоқтығы, білім беру процесі қатысушыларының гуманистік өзара іс-әрекеттері балаларға қосымша білім беру ұйымдарының басты артықшылықтары болып табылады. Бұл, өз кезегінде, оқушының да, өз жұмысында педагогикалық ғылымның ең жаңа жетістіктерін қолданып көре алатын педагогтың өзінің де шығармашылық белсенділігінің көрінуіне және дамуына барынша жайлы атмосфера туғызады.

Қосымша білім беруде түрлі құралдар арқылы рухани мәдениетті қалыптастыруға, музыкалық-эстетикалық талғамды тәрбиелеуге, балалардың шығармашылық дамуын ширатуға арналған балалар мен жасөспірімдер шығармашылығы орталықтары, үйірмелер, студиялар белгілі бір орын алады.

Өмірлік қиын жағдайларға тап болған балалармен жұмыс барысында жетекшілік пен волонтерлікті ұйымдастыру

Түбегейлі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер кезеңінде адамгершілік мәселелері қоғамдық сананы қалыптастыру үшін шешуші маңызға ие. Моральдық-адамгершілік құндылықтардың мәні ерекше маңыз алады, өйткені олар жасөспірім тұлғасының қалыптасуында үлкен мәнге ие.

Қазіргі жағдайларда еліміздің білім беру және тәрбие беру жүйесінде оқу-тәрбие процесіне оқушылармен жұмыс істеудің түрлі инновациялық формалардың интеграциясының қажеттілігі арта түседі, ол формалар құнды дүниетанымдық көзқарастарды дамытуға және белсенді, жауапты және білікті азаматтарды қалыптастыруға бағытталған.

Оқушыларда әлеуметтік тәжірибені және адамгершілік тәрбиені, моральдық-адамгершілік құндылықтарды қалыптастырудың барынша тиімді және мақсатты құралдарының бірі мектеп оқушыларын оқытуда

және тәрбиелеуде инновациялық тәрбие амал-тәсілі ретінде тәлімгерлік және волонтерлық болып табылады.

Қиын өмірлік жағдайда қалған балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтенуі үшін жағдайлардың жоқтығы олардың қылмыстық ортаға тартылу, алкоголь тұтыну қаупінің жоғары деңгейін қалыптастырады, әлеуметтік емес жүріс-тұрысқа әкеп соғады.

Осыған орай білім беру ұйымдарында волонтерлық қызметтің дамуы, қиын өмірлік жағдайға тап болған балалармен және жасөспірімдермен тәлімгерлікті ұйымдастыру оларда әлеуметтік тәжірибенің, адамгершілік тәрбиенің, маральдық-адамгершілік құндылықтардың қалыптасуының барынша тиімді құралы болып саналады.

Жасөспірімнің адамгершілік әлеуетін қалыптастыра отырып, жоғары адами құндылықтар туралы түсінік беріп қана қоймай, өз өмірінде осы құндылықтарды саналы ұғынуға, солармен сәйкес өмір сүруге деген талпынысын оятуға, іс-әрекетке және қадамдарға уәждемені қамтамасыз ететін рухани қажеттіліктерді қалыптастыруға көмектесу қажет.

«Тәлімгермен жарты жылда онсыз бүкіл өмір бойы үйренетінінен де көп нәрсені үйренуге болады! Және табысқа жету үшін қажетті нәрселерге үренуге болады...».

Тәлімгерлік, бапкерлік сияқты жекеше дамудың керемет мықты формасы, ол нақты нәтижелерге әкеле алады. Тәлімгерлік / бапкерлік түрлі адамдармен түрлі мақсаттарда қолданылады.

Тәлімгерлік – түсінуге, қабылдауға және көмектесуге әзір әлеуметтік белсенді адамдар қызметінің волонтерлық түрі. Тәлімгерлікті тәуекел тобы жасөспірімдерін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу әдісі ретінде қарастыруға болады. Тәлімгерлік әдісі – адамға (жасөспірімге) тікелей және тікелей емес жеке әсер етудің тәсілі. Еріктілік басқалар туралы және қоғам мәселелері туралы алаңдайтын адамдар бар барлық жерден табылады. Тәлімгерлік ерікті (волонтерлік) қызметтің күрделі процесі және мынадай тәсіл ретінде қарастырылуы мүмкін:

- әлеуметтік қарым-қатынастар құру;
- тәжірибеде өз моральдық және діни принциптерін қолдану;
- жаңа дағдылар алу;
- достар арасынан қолдау табу;
- өзін-өзі бірдеңе жасауға қабілетті деп сезіну.

Тәлімгерлік волонтерлік (ерікті) қызмет түрі ретінде мынаған келіп саяды:

- бұл жеке адамның, қоғамның және қоршаған ортаның күрделі мәселелерін шешудің тиімді тәсілі. Нақ осы тәлімгерлердің еріктілігі

аркасында көптеген тығырықты жағдайлар өз ауыр шешімдерін тауып жатады;

- бұл тетік, оның көмегімен адамдар өз мәселелерін оларды шеше алатындарға тікелей бағыттай алады;

- бұл өз өміріне үлкен әсер етуге қол жеткізуді мақсат еткен қозғалыс. Басқаларға көмектесе отырып, тәлімгерлер - еріктілер өз қабілеттеріне деген сенімділік алады, жаңа дағдыларға үйренеді, жаңа әдеуметтік байланыстардың негізін қалайды;

- бұл өзін өзі табу және өз өміріне адамға салауатты, өнімді, толымды өмір сүруге көмектесетін құндылықтар мен әдеттерді енгізу мүмкіндігі.

Тәлімгерліктің негізгі ұстанымдары:

- жасөспірімге жекеше амал-тәсіл қолдану, ол сүю, түсіну, қабылдау, өзгемен бірге күйзелу, көмектесу формуласы бойынша іске асырылады;

- жүйелілік – жасөспірімнің әлеуметтік дезадаптациясы мәселесін жан-жақты талдаудың және анықталған мәселеге адекватты іс-шаралар жүйесін қолданудың қажеттілігі;

- оптимистік гипотеза – жасөспірімге сену, оның оң қасиеттеріне сүйену, «өзінді өзін тұлға қыл» іс-әрекетті амал-тәсілді қалыптастыру;

- жасөспірімге амал-тәсілдің объективтілігі – мектеп ұжымының және әрбір тұлғаның өмір әрекетінің көптүрлі аспектілерін білу, қасақана емес ұсыныстарды әзірлеу, тұлғаның жас ерекшеліктерін есепке алу (жеке қырларын, бейімдерін, адамгершілік ұстанымдарын);

- коммуникативтілік – жылдам әрі жедел қарым-қатынас жасауға, балаға әлеуметтік-педагогикалық және басқа да көмек құралдарын тез табу үшін барлық әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуші нысандармен (мектеп әкімшілігімен, педагогтармен, ата-аналармен, дәрігерлермен, әлеуметтік педагогтармен, психологтармен, заңгерлермен, жергілікті органлармен және басқа санаттармен) байланыстар мен үйлесімділік орнатуға қабілеттілік;

- бала және оның отбасы туралы ақпаратты жарияламау;

- барлық халықтардың мәдениеті мен абыройын құрметтеу;

- өзара көмек көрсету, серіктестік және бауырластық рухында жеке, немесе ұйымдасқан түрде ақысыз қызмет көрсету;

- тәлімгерлікті жеке жетілу, жаңа білімдер мен дағдыларды алу, қабілеттерді анықтау элементіне айналдыру, осы үшін адамдардың бастамасы мен шығармашылықтарын ынталандыру, әркімге пайдаланушы емес, жасаушы болу мүмкіндігін беру;

- жауапкершілік сезімін ынталандыру **болып табылады.**

Тәлімгердің қиын өмірлік жағдайға тап болған балалармен қызметінің ерекшеліктері

Тәлімгер – бұл көмек пен қолдауға мұқтаж, қиын өмірлік жағдайда қалған кез келген адамды сүйемелдейтін волонтер. Волонтерлер (ағылшын тілінен аударғанда Volunteer – ерікті) – бұл бірдеңені мәжбүрмен емес, өз еркімен, келісіммен жасайтын адамдар. Олар немесе формальды емес әрекет етуі, медициналық, білім беру немесе әлеуметтік қамту салаларындағы мемлекеттік те, жекеменшік те ұйымдарда тегін жұмыс істеуі, не болмаса ерікті ұйымдардың мүшелері болып табылуы мүмкін. Волонтерлық – идея үшін ерікті еңбек ету.

«Тәлімгер – бұл ең алдымен мәселелі баланы өзінің мәнімен және әдемілігімен баурап, адамгершілік құндылықтарға және таңдауларға тартатын әлеуметтік қарым-қатынастарды жетілдіре алатын, құрай алатын әлеуметтік аниматор».

Тәлімгер – қоғамның барлық институттары арасындағы байланыстарды іске асыруға, жасөспірімге кеңесімен және ісімен көмектесуге, оның өмірлік құрылымының (тұрмыстық, еңбек) мәселелерін шешуге септесуге қабілетті қадірменді және беделді адам.

Ерікті қызметті ұйымдастыру кезінде жаңадан қосылған еріктілерде қазіргі қоғамдағы еріктіліктің ролі мен орны туралы түсінік қалыптастыруға жеткілікті уақыт бөлу, волонтерлықтың идеологиясын анықтау керек. Мұндай жұмысты «ерікті (волонтер) тәлімгер» ұғымының өзін анықтаудан бастауға болады.

Ерікті (немесе волонтер) – бұл жүрек қалауымен тегін әлеуметтік маңызды қызметпен айналысатын және қоғам үшін өзінің мәнін түсінетін альтруист.

Ерікті – өзінің бос уақытында басқалар үшін пайдалы іс істейтін, бұдан өзіне ешқандай пайда таппайтын адам.

Ерікті – ерікті үшін қандай да бір кәсіби дағдылары жоқ, белгілі бір ақпаратты беруге қабілетті, қазіргі әлемге табысты бейімделу үшін қажет әлеуметтік өмірлік дағдыларға ие, өзінің тәжірибесімен бөлісуге және мұқтаж жандарға көмек көрсетуге қабілетті адам.

Ерікті – орнына ештеңені талап етпей, «беруге» қабілетті адам.

Ерікті негізде (немесе жұмыс істей, университетте оқи жүріп) балалармен және тәуекел тобындағы жасөспірімдермен жұмыс істейтін тәлімгерлер сөзсіз уәждеделген. Олардың уәждемелері қандай? Өйткені олар айтарлықтай қиын, ақы төленбейтін, күш салуды қажет ететін, көп сағатты, эмоциялы және физикалық ауыр рөлді атқарады ғой.

Тәлімгер жұмысының мақсаты қиын өмірлік жағдайға тап болған балаларға әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық көмек және қолдау көрсету болып табылады.

Қиын өмірлік жағдайда қалған балалар, – оларда белгілі бір жағдаяттар әсерінен пайда болған өмірлік мәселелерді өздігінен шеше алмайтын балалар.

Алайда әрбір бала өз өмірінің түрлі кезеңінде, сондай-ақ ол өзіне қатысты емес себептермен тап болуы мүмкін әлеуметтік жағдайларға байланысты қиын өмірлік жағдайда қалуы мүмкін, және тиісінше түрлі деңгейде көмекке және қорғанышқа мұқтаж болады. Осыған орай балалардың қиын өмірлік жағдайлары төмендегіше классификацияланады:

- ата-ана қамқорлығынсыз қалған балалар;
- аз қамтылған отбасыларда тұратын балалар;
- қарулы және ұлтаралық қақтығыстардан зардап шеккен балалар;
- босқындар және мүжбүрлі қоныс аударушылар отбасыларының балалары;
- тосын жағдайларда қалған балалар;
- экологиялық және техногендік апаттардан зардап шеккен балалар;
- табиғи апаттардан зардап шеккен балалар;
- мүгедек балалар;
- психикалық және (немесе) физикалық дамуында кемшіліктері бар балалар;
- мінез-құлқында ауытқушылығы бар балалар;
- қалыптасқан жағдаяттар салдарынан өмірлік қабілеттері объективті бұзылған балалар;
- зорлық-зомбылықтан зардап шеккен балалар;
- тәрбие колонияларында бостандығынан айыру түрінде жазасын өтеп жатқан балалар;
- арнайы оқу-тәрбие ұйымдарындағы балалар.

Ұсынылған классификация толыққанды емес екенін атап өткен орынды – аралас типтерді бөліп алуға немесе бөленген топтарды барынша жеке дифференциялауға болады.

Тәлімгердің міндеттері:

- жасөспіріммен және басқа мамандармен байланыс орнату;
- тәуекел тобындағы жасөспірімді қоғамда бейімделу үшін қажет әлеуметтік және тәжірибелік дағдыларға оқыту;
- жасөспірім тұрмысы туралы қамқорлық;
- әлеуметтік байланыстарды бақылау;
- жақын ортаны қыптастыру;
- білім алуға көмектесу;
- дүниетанымды дамыту;
- құқықтық қолдау;
- бос уақытты ұйымдастыруға көмектесу;

- тәрбиелік әсер етудің күштік шараларының сақталуын бақылау (көшеде болу уақытын шектеу, оқуға міндеттеу);
- жасөспірімге азаматтық, тұлғалық, кәсіби анықталуға көмектесу;
- мектептегі, жұмыстағы даулы жағдайларда көмектесу.

Тәлімгер бола алады:

- туыстар және көршілер;
- еңбек ұжымдарының өкілдері;
- педагогтар;
- ардагерлер;
- студенттер;
- жергілікті органдардың басшылары және лауазымды тұлғалары (медициналық қызметкерлер, мамандар және т.б.).

Тәлімгерлер жасөспірімді мыналарға үйретуі мүмкін:

- мәселені көруге және түсінуге;
- оны қабылдауға;
- оны шешуге;
- немесе оны өздігінен шешуге қауқарсыздығын түсінуге және сонда көмек сұрауға.

Тәлімгерлер ұраны: «Мен БІЛЕТІНДІ біз БІРГЕ ашамыз».

Тәлімгердің міндеті: «Жасөспірімді тура «жүруге» үйрету және осы ретте оған «туннель түбіндегі жарықты» көрсету. Басқаша айтқанда жасөспірім табысты әлеуметтік-психологиялық бейімделу және интеграциялану үшін әлеуметтік өмірлік дағдыларды игеруі тиіс. Қиын өмірлік жағдайға тап болған жасөспірімде маңызды адамнан көмек сұрау мүмкіндігі болуы тиіс, ондай адамдар көп жағдайда құрдас немесе құрдастардың референтті тобы болып табылады, ата-аналар мен мұғалімдер осы сындарлы кезеңде тәуекел тобындағы жасөспірім үшін беделді тұлға болып табылмайды. Ал егер құрдас – девиант немесе құрдастардың референтті тобы әлеуметтік емес болса ше? «Әлеуметтік аниматор» қажет, ол – тәлімгер. Жасөспірім үшін «маңызды» ересек болуға қабілетті, амал-тәсілді табуға, оның мүмкіндіктері мен қызығушылықтарын ашуға қабілетті тәлімгер әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық көмек және қолдау көрсете алады. Жасөспірім мен тәлімгердің өзара қарым-қатынасындағы міндетті шарт сенім болып табылады. Сенімді қарым-қатынастар негізінде ынтымақтастық қдамдарына сүйене отырып «жолды бірге жүріп өтуге» болады.

Ынтымақтастық қадамдары

1. Тәлімгер жасөспірімге өзінің өмірлік жағдайының жеке әсерін түсіндіреді: оған өз өмірінде не ұнайды, не ұнамайды, нені өзгерткісі келеді.

2. Тәлімгер жасөспірімнің болашақ жоспарларына қызығушылық танытады: кім болғысы келеді, оның қандай армандары бар, ол өзін 5-10 жылдан кейін қалай елестетеді.

3. Тәлімгер жасөспірімге тілегіне жетуге өз көмегін ұсынады. Тәуекел тобындағы жасөспірімнің әлем картинасы көп жағдайда қарама-қайшы, осы қарама-қайшылықтарға мән берген жөн. Тәлімгер жасөспірімнің жақын мақсаттарына бағыт алады.

4. Жасөспірімнің қызығушылықтарына сүйене отырып, тәлімгер кейде өзіне жақын болашақтың түрлі нұсқаларын ұсынуына тура келеді.

5. Тәлімгер өзі іс-шаралар ұйымдастыра алады: киноға, мұражайға, театрға, циркке баруды, орманға баруды және т.б. ұйымдастырады. Мұндай іс-шаралар өзара қарым-қатынасты нығайтып, жасөспірімнің дүниетанымын кеңейтеді.

6. Жасөспірімде үйірмеге, секцияға, клубқа бару әзірлігі пайда болған кезде тәлімгер оған осы тілегін іске асыруға көмектеседі, басшымен сөйлеседі, бейімделуге көмектеседі.

7. Тәлімгер жасөспірім мен қоғам арасында делдал бола алады.

8. Тәлімгер отбасымен байланысқа тек жасөспірімнің келісімі бойынша ғана енеді. Көп жағдайда жасөспірімдер тәлімгер мен атананың байланысы жазалауға әкеледі, олардың ашуын туғызады деп ойлауы мүмкін.

9. Тәлімгер жасөспірімді мерекелер, акциялар, спорттық іс-шаралар ұйымдастыруға тартуы мүмкін. Мұның барлығы дүниетанымды кеңейтеді, өзін өзі бағалауды арттырады, тәлімгерге деген қарым-қатынасты жақсартады.

Тәлімгерлер қызметінің формалары және әдістері

Кәмелетке толмағандармен өзара іс-әрекет процесінде тәлімгер жұмыстың барынша тиімді формаларын таңдады, олар кәмелетке толмағандармен жеке, топтық және аралас жұмыс формалары болуы мүмкін.

Тәлімгерлік қызмет келесі бағыттардан тұрады:

- кәсіби бағдарлау жұмысы;
- жасөспірім отбасымен жұмыс;
- педагогикалық ұжыммен жұмыс;
- құрдастармен, сыныптастармен жұмыс;

- келесі ұйымдармен жұмыс: жұмыспен қамту қызметі, спорттық мектептер, тұрғылықты орын бойынша клубтар және басқалар.

Тәлімгердің қиын өмірлік жағдайға тап болған жасөспірімдермен жұмыстың әдістері:

- бақылау;

- жетекшілік ету – тәлімгер мен жасөспірім байланысын сақтау және ұстап тұру, тәлімгер тарапынан жағдайды бақылау тәсілі;

- интервенция – өзгергіш жағдайларда тұлғаның жағымсыз бейімделуін минимализациялау (жою) үшін және оң бейімделуін ынтландыру үшін жеке кеңістікке «енудің» спецификалық тәсілі;

- коррекция – қандай да бір бұзылған функцияларды түзету процесі;

- психологиялық-педагогикалық қолдау – педагогтың (тәлімгердің) және ата-аналардың (ерсектердің) жасөспірімдерге уақытында оң әсер етуі, мұндағы мақсат оларда адекватты өзін-өзі бағалауды, қоршаған ортаның жағымсыз әсеріне, эмоционалдық бопсаға, рәкетке қарсы тұру қабілетін қалыптастыру және осы проблемаларды шешуде психологиялық көмек көрсету;

- психологиялық көмек – бұл тәуекел тобындағы жасөспірімде тікелей өзара іс-әрекет кезінде туындайтын өмірлік маңызды міндеттерді шешу процесінде іске асырылатын тәлімгердің ерекше қызметі;

- оңалту – бұл белгілі бір түрде ұйымдастырылған, тұлғаның өмірін оның қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес оңтайландыратын психикалық функцияларды қалыпқа келтіру бойынша іс-шаралар жүйесі;

- әлеуметтік-психологиялық алдын алу – бұл жасөспірімдерді оқыту және дамыту үшін қажетсіз мінез-құлықтың ықтимал теріс әсерінің алдын алу;

- әлеуметтік-психологиялық сүйемелдеу – өзгерудің әлеуметтік-психологиялық жағдайларын жасаудың уақыт аралығында өтетін процесі;

- кеңес беру – қажетсіз қиындықтардың дамуын алдын алатын нақты, ескерту көмегі;

- тренинг – адамның кәсіби және тұлғалық болмысын үйлестіру мақсатында адамның, топтың және ұйымның психологиялық феноменінің қасақана өзгерістерінің көпфункционалды әдісі.

Тәлімгердің функционалдық міндеттеріне мыналарды енгізуге болады: тәуекел тобы жасөспірімі, мектеп, отбасы және тұрғылықты жер арасындағы байланыстарды құру және қолдау, оны жеке өмірге интеграцияға дайындау және түлеп шыққан соң жасөспірімге өмір құруға қолдау көрсету. Тәлімгер жасөспірімді сүйемелдеу қызметі басшысының қызметін атқара алады, психологиялық сүйемелдеуді іске

асыра алады, шаруашылық-тұрмыстық мәселелерде бағдарлануға көмек көрсете алады, жасөспірімге барлық қызметтермен тиімді өзара әрекет ету біліктілігін бере алады (әлеуметтік қызметтер, мектептер, арнайы оқу орындары және т.б.).

Тәлімгер қызметінің түрлері:

- тәлімгердің аналитикалық қызметі. Тәлімгерлер үнемі аналитикалық қызмет процесінде жүреді. Күнделікті толтыру кезінде әрбір тәлімгер қоластындағы тәуекел тобы жасөспірімінің жағдайын талдайды;

- оңалту қызметі тәуекел тобы жасөспірімін кәдімгі (оқу, еңбек) қызметке, бұрынғы өз міндеттеріне қайтаруға, дезадаптацияны еңсеруге бағытталған;

- алдын алу қызметі мінез-құлықтың девиантты формаларын алдын алуға бағытталған. Психопрофилактиканың бірінші формасы – әлеуметтік ортаны оның девиацияны қалыптастыруға детерминациялық әсері туралы түсінік негізінде ұйымдастыру. Екінші форма – ақпараттандыру, тұлғаның когнитивті процестеріне әсер ету талпыныстарынан тұрады, ондағы мақсат сындарлы шешімдер қабылдау қабілеттерін арттыру. Әлеуметтік-психологиялық алдын алудың үшінші формасы – әлеуметтік маңызды дағдыларға белсенді үйрету (топтық тренингтер арқылы);

- тәлімгердің ақпараттық қызметі жасөспірім дүниетанымын кеңейтуге, оның жалпы мәліметтенушілігін дамытуға, сондай-ақ тиісті білім алуына саяды;

- тәлімгердің әлеуметтік қызметі қиын топтағы жасөспірімді түрлі әлеуметтік институттарға тартуға, жасөспірімді қызметтің әлеуметтік мақұлданатын формаларына тартуға бағытталған.

Тәлімгерлік үшін педагогтерді үйлестіру және іріктеу

Тәлімгерлер қызметтерін үйлестіру – бұл процеске тартылған барлық тәлімгерлер ортақ мақсатқа жету үшін еңбек ететін функция, мәселелер мен жағдайлардың жүйелі талдауын, тиісті ақпаратты іздеуді және жасөспіріммен жұмыстың барынша тиімді формаларын таңдай үшін ақпараттандыруды іске асырады. Бір жағынан аға тәлімгер (куратор) тәлімгердің жұмысын үйлестіреді, екінші жағынан тәлімгер өз жұмысын мектептегі сүйемелдеу мамандарымен үйлестіреді.

Мектепте мамандарды үйлестіру жүйесі тәуекел тобы жасөспірімдерін сүйемелдеуші мамандардың тығыз ынтымақтастығын және өзара іс-әрекетін білдіреді: ОТЖ жөніндегі мұғалімдер меңгерушісі, мектеп психологы, әлеуметтік педагог, сынып жетекшісі, пән мұғалімі.

Осы жүйеге тәлімгерді қоса отырып, біз оның жасөспірімді жекелей әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасын диагностикалау және жоспарлау кезеңінде психологпен, әлеуметтік педагогпен және сынып жетекшісімен тығыз өзара қарым-қатынасын болжаймыз.

Сүйемелдеу бағдарламасын іске асыру кезеңінде тәлімгер қиын топтағы жасөспірімнің сынып жетекшісімен және ата-анасымен (мүмкіндігінше) ынтымақтасады. Аға тәлімгер ОТЖ жөніндегі мұғалімдер меңгерушісімен тікелей өзара әрекет етеді. Тәлімгер бірлескен сүйемелдеу бағдарламасын іске асыратын маңызды, көп жағдайда жасөспірімді байланыстырушы бөлшек болып табылады.

Тәлімгерлерді іріктеудің негізгі критерийлері волонтерлік қызметке уәждеме болып табылады. Тәлімгер болуға талпынған адамдар волонтерлық (тәлімгерлік) қызметтің түрлі уәждемесіне ие болуы мүмкін:

- альтруизм, яғни «қайтарымызсыз жақсылық жасау» тілегі (бірақ көп жағдайда адамның бұл ретте өзінің жеке мүддесі де болады);
- тәлімгердің жеке өмірінде бірдененің жоқтығын өтеу үшін;
- өзінің жеке тәжірибесін алу және түйсіну үшін;
- адамда бос уақыт көп болғанда өмірде мақсатқа және қоғамда рольге ие болу қажеттілігі туындайды;
- өзін өзі ұлықтау үшін;
- жасөспірімдермен жұмыста тәжірибелік дағды алу үшін.

Қиын топтағы балалар және жасөспірімдер үшін тәлімгер болғандардың ешқайсысы оны тек альтруистік тілектен жасамайды. Тәлімгерлер не жеке деңгейде, не барынша кең мағынада – олардың қауымдастығында немесе елде танылу үшін айырбасқа бірдеңе алулары тиіс. Егер біз оларды түсінсек, уәждемелердің қандай болатыны маңызды емес. Өте сирек жағдайларда басқа адамдарды жеке мақсатта пайдалану үшін волонтер-тәлімгер болып жтады. Онда мұндай уәждемелері бар адамдарды уақытында аңғарып, шығару керек. Волонтерлік, тәлімгерлік уәждемелері көп жағдайда альтруистік және «жеке мақсатты» мүдделердің қоспасы болып табылады, оларға тәлімгерлердің жеке қажеттіліктері, сондай-ақ олардың отбасыларының, достарының және көршілерінің қажеттіліктері ретінде қарайды.

Тәлімгер студенттер өз уәждемелерін бос уақыттың болуымен емес, жасөспірімге көмектесу ниетімен, жаңа дағдыларды игеріп, бірдеңеге үйрену ниетімен түсіндіреді. Тәлімгерге қажет қасиеттерді студенттер балалармен жұмыс істейтін мамандарға қажет қасиеттер тізімінен таңдады. Студенттер үшін ең маңызды қасиеттер бөлініп алынды. Олар сүйемелдеу бағдарламасының табысты іске асуы үшін тәлімгер икемді және сындарлы ойлау қабілетіне, коммуникативтік

және ұйымдастырушылық қабілеттеріне ие болу керек; толерантты және эмпатиялық тұлға болуы керек; дамыған интуициясы және рефлексиясы болуы керек, эмоционалды тұрақты тұлға болуы керек деп санайды.

Ойлану икемділігі – бұл жағдайды тез бағалау, қажетті шешімдерді тез ойлау және қабылдау, іс-әрекеттің бір тәсілінен екінші тәсіліне жеңіл ауысу іскерлігі.

Ойлау сындарлығы басқа бірінші келген ойды дұрыс деп санамау іскерлігімен сипатталады, өзгелердің ұсыныстары мен пайымдарын сындарлы қарастыру, қажетті шешімді тек барлық «иә» мен «жоқты» салмақтай отырып қабылдау қабілеті.

Коммуникативтік қабілеттерді біз жасөспірімге күрделі құбылыстар туралы қарапайым түсінікті тілде сөйлеу іскерлігі, қарым-қатынас кезінде ашық әрі шынайы болу, әңгімелесушіні тыңдай алу ретінде қарастырамыз.

Толеранттылық – өзінікінен бөлек, тіпті тәлімгер үшін өрескел пікірлерге, көзқарастарға және жүріс-тұрысқа төзімді болу.

Эмпатиялық – өзгелердің күйінішіне эмоционалды жауап қайту, мүсіркеушілік қабілеті. Тәлімгер эмпатияның жоғары деңгейіне ие болмауы тиіс, өйткені шамадан тыс эмоционалдық ашықтық эгоистік тәрбиеленген тәрбиеленушілермен пайдаланылуы мүмкін, олар оның мейірімін өз мақсаттарын іске асыру үшін пайдалануы мүмкін. Тәлімгер психологиялық-педагогикалық пәндер бойынша арнайы дайындыққа ие болуы тиіс.

Интуиция – ойлаудың өзіндік типі, бұл ретте ойлау процесінің жекелеген бөлшектері санасыз жүреді.

Рефлексивтілік – өз іс-әрекеттерін саналы түрде түйсіну қабілеті.

Эмоционалдық тұрақтылық – стрессорлар, фрустраторлар әсері жағдайларында психиканың функционалдық белсенділікті сақтау қабілеті, бұл оларға бейімделудің немесе эмоционалдық-ерікті өзін-өзі реттеудің жоғары деңгейінің нәтижесі болуы мүмкін.

Әлеуметтік педагогика, психология, бастауыш сыныптар, әлеуметтік жұмыс және т.б. факультеттерде оқитын 3-5 курс студенттері тәлімгер бола алады. Жұмыс тәжірибесінен біз үшінші курс студенттерінен тәлімгерлерді іріктеу кезінде оларға сынақ мерзіміне аға тәлімгерді бекіту қажет деген қорытынды шығардық. Үшінші курс студенттері тәуекел тобы жасөспірімін сүйемелдеуде қиындықтарды басынын кешіреді және бұл балалармен және жасөспірімдермен жұмыс кезіндегі жеткіліксіз тәжірибемен түсіндіріледі. Үшінші курс студенттерінде әлі жазғы лагерьде жұмыс істеу тәжірибесі болмайды және іс-тәжірибе көбінесе тнысушылық сипатта болады.

Тәлімгерлерді дайындау және оқыту.

Тәлімгерліктің маңызды міндеттерінің бірі деп біз тәлімгерлердің – «әлеуметтік педагог» мамандығын игеріп жатқан студенттердің кәсіби сана-сезімін дамытуды, оларда кәсіби маңызды тәжірибелік білімді, дағдылар мен іскерліктерді дамытуды санаймыз. Біздің көзқарасымызша, бұл олардың өз кәсіби қызметтерін тиімді ұйымдастырудан, яғни өз ісінің мақстын, процесін және нәтижесін жүйелі көруден, нақты кәсіби ұстанымынан, өз мақсаттарын, міндеттерін іске асыру үшін энергетикалық шығындардың оңтайлы деңгейін таңдаудан, олардың жағдайға адекваттылығынан байқалуы тиіс. Проблемалық жағдайларда тәлімгер – болашақ әлеуметтік педагог өз эмоцияларын басқара алуы, өз қызметін ретей алуы, жауапкершіліктен қашпауы, келешекті жағдайдың мәніне қарай анықтауы, қажеттілік бойынша жағдаятқа әсер етуі тиіс.

Кәсіби шеберліктің мұндай деңгейін, біздің көзқарасымызша, жеке және топтық рефлексия, өзін-өзі бағдарлау, топтық интербелсенді және проблемалық семинарлар дамыта алады. Шығушы мәліметтерге (студенттерде жазғы сауықтыру лагерьлердегі іс-тәжірибеден басқа педагогикалық жұмыс тәжірибесінің жоқтығы, олардың алдағы қызмет туралы түсініктерінің теориялық деңгейі) жасалған талдау сабақтарды өткізудің бірреттік амал-тәсілі тек ситуативті проблемаларды ғана шеше алатынын көрсетті, онда да жартылай.

Тәлімгерлердің кәсіби дамуына бұл түбегейлі, тұрақты өзгерістер жасамайды. Бірнеше кезең мен бағыттағы сабақтар жүйесін әзірлеу қажеттілігі анық болды, олардың негізі – тәлімгерлердің ағымдағы, нақты мәселелері бойынша проблемалық семинарлардың жұмысы.

Ескеретін маңызды жайт, тәлімгерлердің студенттік аудиториясының ерешелігі сол, олар кәсіби қызметтің практикалық стереотиптеріне шалдықпаған, кез келген тәжірибеге, оны шығармашылық қайта түйсінуге және игеруге ашық. Бұл олардың жаңа материалды қабылдаудағы оқшауланушылық, агрессивтілік және сындарлылық мәселелерін алып тастайды. Бірақ, сонымен қатар, біз дамушы кәсіби субъективті бірегейлікпен істес болып отырмыз. Бұл топта сабақ кезінде жетекшіге, оның тәжірибесіне және біліміне деген сенім басым, агрессивтілік жоқ, қатысушылар жағдайды басқарудың тимді тәсілдерін іздестіруге жоғары қызығушылық және белсенділік танытады. Бұл ұйымдастырушылардан ерекше жауапкершілікті, топтық және жеке рефлексияны дұрыс ұйымдастыру іскерлігін талап етеді, ондағы мақсат – жас маманға өзінің және өзгенің тәжірибесіндегі «жаман мен жақсыны» айыруға көмектесу.

Волонтерлік ([латынша](#): voluntarius – ерікті) – бұл өзара және өздігінен көмектесудің дәстүрлі формаларынан, ерікті түрде қоғам игілігі үшін ақшалай сыйақысыз іске асырылатын ресми қызмет

көрсетуден және азаматтық қатысудың басқа формаларынан тұратын қызметтің кең ауқымы.

Белсенді волонтерлік қозғалыс Астанада 7-ші қысқы Азия ойындарынан ресми түрде бастау алады. Бүгінде Астанада 2010 жылы волонтерлік мәдениетті қалыптастыру және қолдау мақсатында құрылған Ұлттық Волонтерлер Желісі бар. Бес жыл уақыт ішінде ҰВЖ волонтерлерді оқыту бойынша үлкен жұмыс атқарды. 2010 жылы ҰВЖ ЭСКАТО елдерінің конференциясы үшін тренингтер өткізді, 2011 жылы 7-ші Қысқы Азия ойындарына 200-ден астам волонтерді, топ көшбасшыларын оқытты, сондай-ақ ЕҚЫҰ форумы үшін еріктілер дайындады, 2012 жылы Қазақстан халқы Ассамблеясы кезекті сессиясының және басқа көптеген іс-шаралардың волонтерлері үшін іріктеулер және тренингтер ұйымдастырды. Бұдан бөлек тұрақты негізде Волонтерлер мектебі өткізіледі.

Ұйымдастыру волонтерлігімен қатар әлеуметтік волонтерлік те бар. "BestForKids" (<http://www.bestforkids.kz/>) қоғамдық қоры балалар үйлерінің балаларын әлеуметтендіру үшін құрылған. Қор волонтерлері екі балалар үйінің – Астана қаласынан 120-140 шақырым жерде орналасқан Ақкөл және Жолымбет балалар үйлерінің балалары үшін шеберлік сыныптарын, тренингтерді, спорттық және мәдени іс-шараларды өткізеді. Волонтер болу үшін көмектесуге немесе қоғам игілігі үшін іс атқаруға деген құлшыныс болуы қажет.

Қолданылған әдебиеттер

1. 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік даму бағдарламасы// ҚР БҒМ, Астана, 2011.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан Халқына жолдауы. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ.
3. А. Акатов «Денсаулығында мүмкіндігі шектеулі баланың әлеуметтік оңалту». Владос баспасы.2003.
4. Дементьева Н. Ф., Багаева Г. Н., Исаева Т. А. «Мүмкіндігі шектеулі баланың жанұясымен жұмыс», Әлеуметтік жұмыс институты, М., 1996.
5. Қосымша білім беру: тәжірибе мен даму перспективалары / С.В. Сальцеваның ғыл. Ред.. - М., 1997.
6. Евладова Е. Б, Логинова Л. Г., Михайлова Н. Н. Балаларға қосымша білім беру. М.: ВЛАДОС, 2002.
7. Жалпы білім беретін ұйымда қосымша білім беруді дамыту. Е.Б. Евладова, Л.А. Николаева.- М.: РФ, Жалпы білім беру институты,1996.
8. Инклюзивті мектепке дейінгі білім ұйымындағы бала, Мәскеу, 2010.
9. Староверова М.С. Әдістемелік нұсқау. Инклюзивті білім. Мүмкіндігі шектеулі баламен жұмыс атқаратын педагогтің үстел кітабы Владос, 2012.
10. Теплов Б.М. Таңдаулы еңбектер. - М., Педагогика, 1985 (тт.1-2).
11. Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік оңалтудың негізгі түсініктердің сөздігі (Гуслякова Л.Г. ред.). Барнаул, 1997.
12. Аверин, А.Н. Әлеуметтік қорғау: оқу құрал/А.Н. Аверин. - М.: РАГС, 2009 - 116 с.
13. Балаларға қосымша білім беру. Сөздік-анықтама./ Авт.-құр. Д.Е. Яковлев.- М.: Академия, 2002.
14. Яковлев Д.Е. Әлеуметтік кеңістікте мектептен тыс (қосымша) білім // Ғылыми жазбахат МГПИ. М., 2003.
15. Яковлев Д. Әлеуметтік педагог пен қосымша білім беру педагогінің әрекеттестігі // Әлеуметтік педагогика.- 2005.- №2.- с. 48.

Введение

Изменившиеся в последние годы социальные и экономические условия в стране вызвали потребность в деятельных, инициативных, творческих личностях, способных реагировать на изменение ситуации, осуществлять выбор, принимать решения, стремиться к творческой преобразующей деятельности и выходу за пределы стандартного опыта. Поэтому проблема развития творческой активности школьников как залог их успешности является чрезвычайно актуальной.

Способность к самообразованию, саморазвитию и самоутверждению сегодня рассматривается как профессионально важные качества личности (компетенции). Способности человека – продукт общественного развития. Их формирование предполагает усвоение определенных форм деятельности, выработанных человечеством в процессе общественно-исторического развития. Они проявляются в умении адекватно реагировать на происходящее в общественной, научной и культурной жизни, готовности использовать новые возможности, предоставляемые постоянно обновляющейся жизнью, отношении к возникающим жизненным ситуациям, стремлении избежать традиционных решений, выдвижении нестандартных идей; удовлетворении одной из основных человеческих потребностей – потребности в самореализации.

Сегодня, развитие детского неблагополучия в современной жизни, к сожалению, стимулируется, в первую очередь, проблемами в социальной политике государства, способствующих размыванию границ ответственности между семьей и обществом в воспитании и полноценном становлении детей. Это сужает и минимизирует возможности социального воспитания, в том числе детей «группы риска».

Организация работы Совета профилактики в школе на сегодняшний день одна из наиболее востребованных и пропагандируемых форм работы.

Совет действует на основе принципов гуманности, демократичности и конфиденциальности полученной информации, разглашение которой могло бы причинить моральный, психологический или физический вред несовершеннолетнему. Совет профилактики призван координировать действие педагогического коллектива с работой других субъектов профилактики правонарушений, работающих с детьми и подростками.

Главной целью совета профилактики является сопровождение детей, склонных к социальной дезадаптации. Важно своевременное выявление таких детей (детей «группы риска»).

В настоящее время понятие «Дети группы риска» употребляется

довольно часто в педагогике и психологии. Дети группы риска – это категория детей, которая в силу определенных обстоятельств своей жизни более других категорий подвержена негативным внешним воздействиям со стороны общества и его криминальных элементов, ставшим причиной дезадаптации несовершеннолетних.

Семейное неблагополучие – главная причина попадания детей в группу риска. Оно порождает массу проблем в поведении детей, их развитии, образе жизни и приводит к нарушению ценностных ориентаций.

Вместе с тем, в работе с ребёнком группы социального риска для педагога-практика актуальным становится не столько знание общих подходов и закономерностей девиантологии как науки, сколько возможность выявления системообразующих факторов риска конкретного ребёнка в контексте жизненной ситуации, анализ причин его неблагополучия и выстраивание на этой основе индивидуальных программ профилактики.

Для решения проблемы конкретного ребенка и перевода его из «группы риска» в группу «норма», необходима организация индивидуального сопровождения семей и детей «группы риска».

Идея индивидуального сопровождения возникла как практическое воплощение гуманистического и личностно-ориентированного подхода к развитию ребенка. В России эта идея стала реализовываться с 1994 года.

В настоящее время идея индивидуального сопровождения недостаточно осмыслена и вызывает много вопросов. Прежде всего, это касается технологии сопровождения, которая имеет свою методологическую и организационную форму.

Занятость детей в организациях дополнительного образования как фактор стабильности

В последние годы организация дополнительного образования в большей мере становится местом пребывания детей и подростков в их свободное время. Несмотря на всю ограниченность своих материальных ресурсов, это сфера образования переживает своего рода период возрождения. Происходит это в силу ряда обстоятельств.

Прежде всего сыграло свою роль углубление социально-экономического и духовного кризиса общества. Ухудшение криминогенной обстановки, ставшая реальной угрозой наркотизации подростков, активизация всевозможных религиозных сект вынуждают родителей решать тем или иным образом проблему занятости своих детей в свободное от учебы время.

Другим значимым обстоятельством, обусловившим изменение отношения к системе дополнительного образования, стало осознание многими родителями необходимости разностороннего индивидуального развития детей в изменившихся социальных условиях. Взрослые стараются уже в раннем возрасте выявить природные склонности ребенка, «попробовать» его в разных видах деятельности, включив в ту или иную развивающую среду. Для многих такой средой становятся организации дополнительного образования.

Повышению социального статуса последних способствовала также радикальная реконструкция организационной структуры большинства из них: открытие школ раннего развития детей, преобразование традиционных кружков в студии и клубного объединения, организация психолого-диагностической службы, способной обеспечить консультационную и коррекционную работу с детьми и родителями. Наконец, существенную роль сыграло и обновление образовательных программ, внедрение инновационных технологий обучения и воспитания, привлечение к научно-методической и практической работе высококвалифицированных педагогических кадров.

Все вместе взятое привело к изменению общественного мнения о возможностях дополнительного образования в решении проблемы занятости детей и подростков.

Однако опытным педагогам хорошо известно, что далеко не каждый ребенок способен прижиться в новом для него коллективе. И дело здесь не только в умении руководителя создать доброжелательную обстановку в студии или клубе. Значительную роль играет здесь установка самого ребенка на регулярные занятия в избранной сфере деятельности. Устойчивость же установки зависит от уровня сформированности интереса ребенка к тому виду деятельности,

которым он начинает заниматься в организациях дополнительного образования. И вот тут-то решающим образом могут и должны помочь родители. Именно от них в значительной мере зависит то, как долго их ребенок будет посещать студию, какую роль в его жизни сыграет избранное им творческое дело.

Речь идет о формировании не только у детей, но и у родителей ориентации на успех ребенка, которая может стать существенным фактором его стабильной занятости в свободное время.

Формирование такой установки в процессе занятий в организациях дополнительного образования должно осуществляться дифференцированным образом: с одной стороны, в отношении конкретных навыков определенного вида деятельности; с другой – в отношении общего личностного (эстетического) развития ребенка. Это очень важно подчеркнуть, так как среди родителей весьма распространен следующий совершенно неоправданный стереотип.

Многие считают, что овладение ребенком определенными навыками, особенно художественно-эстетического плана (танцевальными, музыкальными, вокальными, прикладного творчества и т.п.) уже само по себе позволит еще лучше понимать прекрасное и стремиться к нему. На самом деле прямой связи между освоением детьми конкретных приемов в той или иной художественной деятельности и восприятием прекрасного нет. Все зависит от того, как педагог приобщает детей не только к азам определенного вида художественного творчества, но и к тому прекрасному, что окружает их в жизни, в том числе в системе межличностных отношений.

Например, формируя положительную установку на восприятие классической музыки, преодоление комплекса ее непонимания, педагог создает благоприятный фон для общеэстетического развития ребенка, понимания природы прекрасного.

В отношении конкретных навыков вокального мастерства как разновидности музыкального образования ребенка формирование установки на успех предполагает как акцентирование внимания на достижении им определенных положительных результатов, так и осуществление кропотливой индивидуальной и групповой работы по освоению основ вокального искусства.

Еще одним важным фактором стабильности занятий детей в

организациях дополнительного образования является культура межличностных отношений в детском коллективе. Работа в этом направлении – одна из главных воспитательных задач педагогов дополнительного образования.

Дополнительное образование как фактор развития творческих способностей детей с ограниченными возможностями здоровья

Одна из наиболее характерных отличительных особенностей настоящего времени состоит в том, что на рынке образовательных услуг все более востребованными становятся творческие личности, способные сами добывать знания и на их основе порождать новые.

В современных экономических условиях существующая система общего среднего образования не в состоянии реализовать этот социальный заказ должным образом, поскольку рынок не только постоянно повышает, но и видоизменяет требования, предъявляемые к выпускникам школ. А поэтому немаловажная роль в реализации задач данной проблематики принадлежит система дополнительного образования, специфика деятельности которых позволяет успешно содействовать развитию творческих способностей обучающихся на основе свободного выбора многообразных видов и форм творческой деятельности.

Система дополнительного образования детей предоставляет широкие возможности для развития творческих способностей ребенка в различных видах деятельности и областях знаний. Дополнительное образование объективно объединяет в единый процесс воспитание, обучение и развитие.

Дополнительное образование располагает богатыми социально-педагогическими возможностями по развитию творческих способностей, так как позволяет удовлетворять в условиях неформального образовательного процесса разнообразные, зачастую уникальные познавательные интересы личности, поднять его на качественно новый уровень индивидуального развития, открыть массу возможностей для самореализации и самовоспитания. Оно помогает формированию мотивации обучающихся к познанию и творчеству, развитию их способностей и включению его в социум.

Дополнительное образование детей располагает большими возможностями в нахождении ребёнком своей индивидуальности, поскольку базируется на его познавательных, творческих интересах и потребностях. Оно представляет собой тип образования, объединяющий в себе воспитание, обучение и развитие познавательных интересов, творческого потенциала ребёнка, способствующих социализации личности и опирающихся на свободный выбор ребёнком видов деятельности.

Дополнительное образование отличается отсутствием жестких образовательных стандартов, индивидуализация воспитательного процесса, заинтересованность педагога в том, чтобы ребёнок посещал занятия вне прямой зависимости от его успехов.

Сфера дополнительного образования обладает уникальными возможностями в плане социально-педагогической деятельности. Организации дополнительного образования являются важным фактором формирования ребёнка, его возможности раскрыть, реализовать свой творческий потенциал.

В условиях дополнительного образования может быть обеспечено обогащение жизненного опыта каждого ребенка с учетом его задатков в процессе разных видов деятельности, так как она:

предоставляет ему свободу принятия решения о вхождении в образовательное пространство;

обеспечивает возможность выбора деятельности по душе;

обеспечивает диалоговые отношения со сверстниками и взрослыми.

Следствием этого являются более полное самовыражение и самореализация детей, повышение их творческого потенциала.

**Из опыта работы Областного центра творчества детей и
юношества**

г. Петропавловск Северо-Казахстанской области

**«Социокультурная деятельность как средство развития
личности ребенка с ОВЗ»**

На 1 января 2015 года в Северо-Казахстанской области

насчитывается 4605 детей с ограниченными возможностями.

Для обучения детей с ограниченными возможностями функционируют 7 специальных школ, 11 кабинетов психолого-педагогической коррекции; 5 специальных классов при общеобразовательных школах.

Одним из приоритетных направлений в работе Областного центра творчества детей и юношества (г. Петропавловск) является организация социальной реабилитации детей и подростков с ограниченными возможностями, создание для них безбарьерной среды общения со здоровыми сверстниками, направленной на адаптацию обеих сторон к внешним условиям. Возможность проявить свой интеллектуальный, творческий и художественный потенциал значим не только для собственного блага детей и подростков, но и для обогащения нравственного потенциала всего общества.

Педагогами Центра была разработана инновационная социально-педагогическая программа детского милосердия «От сердца к сердцу».

Цель: создать условия для реабилитации и адаптации детей с ограниченными возможностями здоровья через различные виды деятельности, профессионального самоопределения, стимулирования детей и их здоровых сверстников к совместной творческой деятельности, реализации их творческого и интеллектуального

потенциала.

Ежегодно в рамках программы детского милосердия «От сердца к сердцу» проводится областной фестиваль детей с ограниченными возможностями «Надежда».

К традиционным мероприятиям, проходящим в рамках фестиваля относятся: выставка детского творчества

«Мы можем все!», мастерская «Добрые ручки» (совместные занятия детей с ограниченными возможностями и их здоровыми ровесниками), акции «Сюрприз к празднику», «Дети - детям!».

В рамках акций «Радость лечит!», «Творцы радости!» творческие коллективы Центра, областной школы-интерната для детей с нарушением слуха, специальных (коррекционных) интернатных организациях образования представляют совместные концертные

программы. Происходит формирование благоприятного общественного мнения о присутствии детей-инвалидов среди здоровых сверстников. А дети, в свою очередь, приобретают опыт совместных положительных переживаний в процессе творчества. Многие участники фестиваля также добиваются значительных успехов в фестивалях и конкурсах детского творчества, в которых они выступают без «скидки» на уровень здоровья.

С первого года проведения фестиваля «Надежда», его постоянным участником и победителем является ансамбль танца «Пульс» областной школы-интерната для детей с нарушением слуха.

В дальнейшем ансамбль добился убедительных успехов на областных, республиканских и международных конкурсах детского творчества: обладатель Гран-при областного конкурса хореографических коллективов «Каблук» (2014 г.); диплома I степени в номинации «народный танец» (2015 г.).

Лауреат 3 премии в номинации «эстрадный танец», дипломант I степени в номинации «народный танец» международного фестиваля-конкурса хореографических коллективов «Петропавловская весна» (апрель 2014);

1 место - Республиканский фестиваль для детей с ограниченными возможностями «Жұлдызай» (г. Астана, 2014 г);

Дипломант международного фестиваля «Балтийское созвездие» (Санкт-Петербург, апрель 2015 г).

Одним из значимых мероприятий в рамках программы «От сердца к сердцу» является областной конкурс профессионального мастерства «Шебер». Особую социально-педагогическую, гуманистическую направленность конкурсу придает участие в нем воспитанников специальных коррекционных интернатных организациях образования. Участвуя в таком конкурсе, как наш, ребята из КШИ имеют возможность проявить свои способности и определиться в выборе будущей профессии.

Воспитанники областной школы-интерната для детей нарушением слуха, специальных (коррекционных) интернатных организациях образования не раз становились победителями конкурса в номинациях «Столяр», «Слесарь», «Швея», «Кулинар».

Открывая для себя радость творчества, дети и подростки, независимо от их состояния здоровья, меняют свою жизненную позицию, меняют отношение к себе.

Фестивали, праздники и конкурсы, несомненно, содействуют развитию дружеских контактов, взаимопониманию между детьми и подростками, способствуют познанию истории, современной жизни, культурных традиций своего города, региона.

Партнерские отношения ОЦТДЮ налажены с отделом занятости социальных программ, с Центром реабилитации и адаптации детей-инвалидов с поражением опорно-двигательного аппарата, Северо-Казахстанской детской ассоциацией «Жан достар», с детской организацией «Рука в руке» средней школы №13 г. Петропавловск и неправительственной общественной организацией «Поиск молодых и здоровых».

Решение социальных проблем детей с ограниченными возможностями, связанных с включением их в общество, может быть только комплексным, с участием органов управления, социальной защиты населения, экономики, здравоохранения, культуры, образования, а также необходима разработка единой, целостной системы социальной реабилитации. При комплексном взаимодействии различных государственных и общественных структур можно достичь такого уровня адаптации детей с ограниченными возможностями, что они смогут в будущем трудиться и вносить свой посильный вклад в развитие экономики страны.

Реабилитационный досуг как технология социальной адаптации ребёнка в условиях дополнительного образования

Досуг – время вне работы, используемое для привычных занятий. Привычные занятия для многих детей и подростков нашей страны – это занятия спортом, музыкой, театром, исследовательской и художественно-творческой деятельностью. Для этого в стране созданы все условия. Однако, часть юного поколения предпочитает иной вид досуга: пустое хождение по улицам, употребление алкоголя, правонарушения. Чаще всего к такому досугу склонны дети и подростки, оставшиеся вне семейной заботы. Отвлечь внимание детей от асоциальной среды, помочь им выбрать продуктивную деятельность – основная миссия профилактической услуги реабилитационного досуга. Иными словами, под реабилитационным досугом понимается не просто досуговая деятельность, а чётко направленная организация свободного времени детей с целью их психологической и социальной адаптации. Эта реабилитационная технология для работы с детьми обеспечивает их занятость и решает задачи социальной и педагогической реабилитации. Акцент в данной

услуге переносится с достижений в определённом роде занятий на решение актуальных, болезненных для ребёнка проблем.

В отличие от социокультурного досуга, в реабилитационном досуге существует определенная последовательность действий (шагов), способствующих социальной адаптации и реабилитации ребенка. При этом необходимы индивидуальный подход к каждому ребенку, понимание его проблем и умение оказать помощь в их преодолении. Вот почему педагог заинтересован в строго определенной наполняемости группы и регулярной посещаемости занятий.

Качество предоставляемой услуги напрямую зависит от компетентности специалистов, её осуществляющих. Создание профессиональной команды, оснащённой методическим инструментарием и документацией, обладающей необходимыми знаниями и навыками по технологии, личной высокой мотивированностью – такова была основная задача на предварительном этапе.

Под социально-психологической реабилитацией понимается системный процесс восстановления (формирования) способностей индивида, позволяющих ему успешно выполнять различные социальные роли и иметь возможность быть реально включенным в разные сферы социальных отношений и жизнедеятельности. Из этого следует, что реабилитационный досуг – это деятельность, направленная на активацию личностных ресурсов дезадаптированного подростка, коррекцию его ценностных установок и мотиваций, за счет включения в новые позитивно ориентированные отношения, с целью восстановления социального статуса, утраченных или несформированных социальных навыков и последующего успешного включения в социум. Идея реабилитационного досуга заключается в возможности ресоциализации детей и подростков группы риска посредством расширения их способностей к адаптации в социуме через переживание нового опыта, социально ориентированного опыта, для получения которого в повседневной жизни у них нет подходящих условий. Необходимо понимать, что причин девиантного поведения может быть много и не всегда есть возможность их выяснить, но можно предположить, что каковы бы они ни были, подросток может измениться, имеет шанс на лучшую жизнь. Существует огромное множество органов профилактики, которые выполняют свои функции в соответствии со своим этапом. Согласно классификации Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), существуют три этапа профилактики:

1) Первичная профилактика.

Данный этап подразумевает работу с организованными детскими коллективами и общественным сознанием по внедрению идей

здорового образа жизни. Задачей данного этапа так же является оздоровить среду и оказать помощь подросткам, оказавшимся в неблагоприятных условиях жизни и воспитания еще до того, как отрицательное действие этих условий скажется на поведении таких лиц.

2) Вторичная профилактика.

Этот этап направлен именно на работу с детьми группы риска. На данной стадии также осуществляется нормализация условий жизни и воспитания, оздоровление среды. Вместе с тем, существенно увеличивается воздействие на самого подростка. Реабилитационный досуг относится именно к этому этапу профилактики.

3) Третичная профилактика.

Данный этап направлен на профилактику рецидива и предполагает работу с несовершеннолетними, отбывающими наказание в колониях, а так же после освобождения из них, дабы избежать повторного совершения преступлений.

Как видно реабилитационный досуг является отраслью среди целого комплекса профилактических мероприятий, и основная его цель не поиск причин девиантного поведения подростка и их устранение, а открытие и развитие ресурсов подростка получив которые он сам будет способен противостоять дезадаптирующим факторам. Найти и показать ребенку хорошее в нем, значит «пролить бальзам» на болезненные раны его души, подлечить их. Поиск и нахождение положительных и сильных сторон личности (в облике, характере, проявлениях, отношении к чему-либо и кому-либо и т.п.) – это фундамент, на котором строится взаимодействие специалиста в работе с «трудным» (а поэтому несчастным и нуждающимся во внимании, принятии и заботе) ребенком.

Реабилитационный досуг для детей группы риска основывается на следующих принципах, которые делают его уникальным и несхожим с другими профилактическими программами и показывают определенные различия с обычными досуговыми мероприятиями:

Добровольность. Данный принцип предполагает получение согласия несовершеннолетнего на участие в реабилитационно – досуговом процессе. Педагог может работать только с тем подростком, который хочет работать с ним. «Насильно помочь невозможно».

Педагогически организованная среда. Процесс социально-психологической реабилитации ребенка должен происходить в специально подготовленных условиях, направленных на включение дезадаптированного подростка в систему гуманизированных межличностных отношений, опосредованных общественно-полезной деятельностью. В работу должны быть включены профессиональные психологи, педагоги, социальные работники.

Позитивная направленность мероприятий. Сама идея реабилитационного досуга отдает приоритет позитивно-ориентированным воздействиям перед негативно-ориентированными санкциями и наказаниями. Вместо хронических конфликтных взаимоотношений с нормативным социумом у несовершеннолетних вырабатывается позитивная личностная направленность. Это достигается путем ориентации мероприятий программы на принятие, поддержку, поощрение. Создается атмосфера, обеспечивающая личностный рост и развитие.

Дифференцированный подход к реабилитации различных групп детей и подростков, учет их возможностей, интересов и предпочтений. Предполагается наличие спектра дифференцированных досуговых программ и включение ребенка в ту или иную программу с учетом его реабилитационного потенциала (прогноз потенциальных возможностей ребенка к ресоциализации), а так же его личных интересов, увлечений, достоверные сведения о которых можно получить от самого ребенка.

Включение значимого взрослого в социальную сеть подростка.

Как уже говорилось ранее, дети группы риска в большинстве своем лишены социально-одобряемого позитивного взрослого человека, на которого они могли бы опереться в сложную для них минуту, с помощью которого могли бы с легкостью усваивать приемлемые формы поведения. При установлении доверительных и дружественных отношений взаимной помощи и поддержки, таким человеком для ребенка может стать педагог. «Значимый взрослый, войдя в социальную сеть подростка группы риска, становится ее ядром. Через ролевые модели поведения взрослого идет изменение поведения ребенка, через демонстрацию и практическое применение жизненных ценностных установок и моральных норм идет становление и коррекция нормативности у ребенка. Через совместную, стабильную деятельность ребенка и взрослого, где взрослый несет ответственность за ребенка, обеспечивает его безопасность, акцентирует ситуации успешности ребенка, отделяет поступок от личности ребенка, идет процесс построения доверия к взрослому, а через доверие к значимому взрослому восстанавливается доверие к миру».

Активное и ответственное поведение подростка.

В ходе реализации программы реабилитационного досуга воспитанники становятся все более самостоятельными, обучаются принятию и осуществлению ответственных решений. Происходит постепенное снижение роли взрослого и повышение ответственности подростков.

Этапность реабилитационно-досуговых мероприятий.

Процесс реализации реабилитационного досуга строится поэтапно с учетом объективной оценки реального состояния несовершеннолетнего и его закономерной динамики. Выделяются следующие основные этапы реабилитационной деятельности: предварительный этап, адаптационный этап, начальный реабилитационный период, основной реабилитационный период.

Этапы реабилитационной деятельности.

1) Предварительный этап.

Цель данного этапа: найти ребенка и уговорить его поучаствовать в программе.

Чтобы постоянно получать информацию о детях группы риска, организация досуга должна тесно сотрудничать с различными организациями: комиссией по делам несовершеннолетних и защите их прав (КДН), органами и организациями социальной защиты населения, образования, здравоохранения, опеки и попечительства, и др.

Чтобы работа по привлечению детей в досуговое учреждение велась еще более эффективно можно ввести в штат аутрич работника, главная функция которого – привлекать в организацию беспризорных и безнадзорных детей с улицы. Важно помнить то, что большинство детей группы риска считают асоциальное поведение вполне приемлемым и, скорее всего, не будут испытывать явного желания что-то менять в своей жизни на первых порах. Практически невозможно привлечь подростков непосредственно в реабилитационную программу – скорее всего они этого не захотят, им это не нужно, их все устраивает в жизни. Причина проста – они недостаточно мотивированны. И это нормально - они не хотят загружаться и лечиться - они хотят, чтобы было интересно.

Итак, главная задача предварительного этапа – создать мотивацию для подростков к участию в досуговом процессе. Так же на данном этапе необходимо дать почувствовать подростку поддержку, тепло, приятие, показать свою заинтересованность жизнью подростка, уважение к его личности, отсутствие репрессивных мер воспитания. Тот факт, что подростка не осуждают и принимают таким, какой он есть, может так же послужить достаточной мотивацией для дальнейшего участия в программе.

1) Адаптационный этап.

На этом этапе происходит создание устойчивых групп подростков, дифференцированных по возрасту и интересам, т.е. создание детского первичного коллектива. Многие подростки, попадая в новый коллектив, первоначально переживают довольно болезненный процесс адаптации, от которого в значительной степени зависит судьба их пребывания в организации, взаимоотношения с новыми товарищами. «Адаптационный период в первую очередь предполагает

ломку стереотипа «трудный» подросток, то есть в собственных глазах подростка должна быть развенчана вся атрибутика той уличной субкультуры, которая до сих пор для него имела исключительную значимость». Эта ломка происходит в процессе включения подростка в коллективную деятельность, путем замены ложной романтики уличной компании на романтику здорового коллектива. На данном этапе очень важны игры и тренинги на сплочение группы. В этот начальный период подростки осматриваются, усваивают модели поведения, соответствующие нормам организации, находят подходящий круг общения по интересам, знакомятся с правилами организации. Правила должны быть сформулированы четко и позитивно, следует отказаться от употребления запретов и угроз. Главное правило любой организации реабилитационного досуга – прекращение употребления ПАВ (психоактивных веществ, т.е. алкоголь, табак, наркотические вещества и др.) т.к. одной из главных задач реабилитационного досуга является демонстрация трезвых способов получения удовольствия, решения проблем, поведения в стрессовых ситуациях. Очень важно донести до подростка, что, бесспорно, педагог не может требовать от него трезвости всегда и везде - это может быть только пожеланием, но он может установить правило досуговой организации, предполагающее посещение ее только в трезвом виде. В противном случае подросток не имеет право посещать интересные ему мероприятия. Очень важно дать понять человеку, что это не наказание, что отношение педагогов к нему не меняется, и он может вернуться в любой момент, если будет готов соблюдать установленные правила. Это помогает сделать употребление ПАВ подростками более осознанным и учит их заранее думать о возможных последствиях.

Этап адаптации может длиться довольно долго и не все участники смогут его успешно пройти. Следовательно, главная задача организаторов на этом этапе – предотвращение отсева, который, учитывая то, что занятия в организации целиком строятся по принципу добровольности, практически неизбежен. Поэтому в период адаптации нужна особо тщательная индивидуальная работа, выявление тех индивидуальных причин, которые затрудняют адаптацию, а также устройство жизнедеятельности подростков в организации с учетом тех мотивов, которые побудили их стать членами клуба. Необходимо также с первого дня вести контроль за посещением и выяснять причины неявок. Нужно попытаться помочь детям устранить факторы, мешающие регулярному посещению.

3) Начальный реабилитационный период.

Данный этап характеризуется активным включением несовершеннолетнего в коллективную деятельность клуба, принятием коллективных норм, отказом от асоциальных форм поведения, с

заменой их социально-одобряемыми действиями. На этом этапе из всей группы начинают выделяться активные лидеры, ребята начинают раскрываться, показывают те стороны своей личности, которые они так тщательно скрывали под маской «трудного». Наиболее активные подростки начинают брать на себя организаторские функции.

На данном этапе еще возможны рецидивы асоциальных отклонений, которые чаще всего провоцируются инерционностью прежних социальных ожиданий, стереотипных оценок, инерцией общественного мнения, которое сложилось о подростках в коллективе класса, у учителей. Преодолению этой довольно опасной инерции общественного мнения, стереотипных оценок педагогов способствует тесная связь клуба со школой, семьей. Педагогические воспитательные усилия учителей, руководителей клуба, родителей должны направляться и действовать единым фронтом. Так же в этот период нужно обратить пристальное внимание на пассивных подростков, которым трудно влиться в общий реабилитационный процесс, которые не имеют устойчивых серьезных склонностей и интересов. Возможным выходом из ситуации будет закрепление за таким подростком шефа из более активных и авторитетных участников.

В досуговую программу на данном этапе включаются тренинг-испытания, направленные на личностный рост, развитие Я-концепции, укрепление самооценки.

2) Основной реабилитационный период.

Во время процесса основной реабилитации осуществляется развитие навыков сотрудничества, соучастия, сопричастности; воспитывается и укрепляется эмоционально-волевая сфера (эмпатийное восприятие, самоконтроль). Самооценка детей становится более адекватной, появляется потребность следить за своим внешним видом и здоровьем, развивается чувство вкуса. Происходит повышение мотивации к познавательной деятельности, возникает процесс личностного и профессионального самоопределения».

К этому времени бывшие правонарушители начинают выполнять ведущие организационные роли, преодолевают сложившиеся представления о себе как о «трудных» по месту учебы, работы, перестраивают свои отношения с учителями, одноклассниками.

Можно выделить ряд критериев, позволяющих оценить эффективность реабилитационной работы с детьми группы риска:

- желание ребенка изменить свой социальный статус на более приемлемый;
- образование устойчивого подросткового коллектива;
- появление на занятиях программы ребят, пришедших по рекомендациям участников группы;
- изменения или тенденции к изменениям в иерархии ценностей;

- прекращение употребления ПАВ или его более осознанное употребление;

- сформированность навыков эффективного взаимодействия, разрешения конфликтных ситуаций.

Виды реабилитационного досуга:

1) Реабилитационный клубный досуг.

Программа реабилитационного досуга основана на базе специализированного учреждения – клуба, созданного для работы с детьми группы риска, предполагающая разработку целого комплекса реабилитационных мероприятий. Реабилитационная клубная деятельность обязательно включает в себя три составляющие: блок психолого-педагогических услуг, блок рекреационных услуг и социопедагогическую реабилитационную среду.

Первый блок, психолого-педагогических услуг, реализуется через занятие техническим, художественным или прикладным творчеством, а так же спортом, туризмом и обязательно включает в себя систему социально-психологических тренингов. Тренинг – это познание себя и окружающего мира, изменение «Я» через общение в доверительной и неформальной обстановке.

Задачи тренингов для детей группы риска:

Личностное развитие;

Сплочение коллектива;

Поиск новых способов построения деятельности и решения проблем;

Поиск и апробация новых форм взаимодействия;

Поиск и апробация новых форм выражения своих чувств;

Формирование навыков анализа своей деятельности и постановки перед собой задач по изменению.

Второй блок, рекреационных услуг, включает в себя досуговые ритуалы, праздники, обряды, конкурсы, фестивали т.д. Реабилитационная среда обеспечивается с одной стороны, изменением педагогических установок коллектива учреждения, при котором организован клуб, а, с другой стороны, повышением мотивации клиентской группы на успешность и самостоятельность. Мотивацию подростков будет подкреплять наличие статусной структуры и своеобразной «карьерной лестницы» в стенах клуба. Например, кандидат в члены клуба – член клуба – помощник инструктора – инструктор. Для подростков важна знаковость и наличие статусной структуры, помогающей ориентироваться в жизни - ставить задачи, прорабатывать ценности. Если педагоги не вводят иерархии - они образуют свою, основанную на понятных для них ценностях (физическая сила, материальный уровень, уровень асоциальности и т.д.).

Подростковый клуб представляет собой как бы самостоятельную детскую республику, где ребята проигрывают, «репетируют» свои будущие взрослые роли. Однако эта автономия относительная, поскольку в центре коллектива клуба все-таки находится взрослый – воспитатель. В клубе в полной степени реализуется педагогика сотрудничества, что, в свою очередь благоприятно отражается на его психологическом климате.

2) Реабилитационный досуг на базе лагеря во внешкольный период.

Реабилитационный досуг на базе лагеря помогает решить следующие задачи:

- развитие позитивной ориентации несовершеннолетних;
- учебно-педагогическая помощь;
- психолого-педагогическая реабилитация;
- медицинская профилактика и оздоровление участников;
- физическая подготовка и обучение основам выживания участников лагерной смены.

Главной особенностью лагеря для детей группы риска является многодневная оторванность их от социального окружения. Естественным путём формируется психология взаимоотношений, так как интересы группы оказываются в прямой зависимости от деятельности каждого. Подросток начинает самостоятельно соотносить свои поступки с интересами группы. Знания из области абстракции переходят в область конкретных поступков, накапливается позитивный опыт жизни в обществе. Каждый подросток находится в сложной системе отношений, которая постоянно меняется в зависимости от конкретных условий. Всё это позволяет выработать умение принимать ответственные решения, отвечать за свои поступки. Подростки в летнем лагере забывают о дворовых компаниях, где они могли бы совершать асоциальные поступки. Однако существует немалый риск того, что по возвращению домой, в асоциальную среду, подростки снова скатятся к рецидиву отклоняющегося поведения. Поэтому необходимо продолжать работу с семьей подростка и курировать его в дальнейшем.

3) Дневная форма реабилитационного досуга на базе любой досуговой организации.

Этот вид реабилитационного досуга не предполагает создание определенной среды, ориентированной исключительно на детей и подростков группы риска. Данная категория детей может заниматься в досуговых организациях по интересам с обычными детьми и подростками. Это могут быть спортивные секции, театральные студии, школы танцев и др. Реабилитационный эффект достигается при помощи особой тактики ведения занятия педагогами, использование

психологических приемов и методик, внимания к личности ребенка, раскрытие его талантов, акцентирование внимания на успехах ребенка, собственный позитивный пример.

Проблемы и перспективы реализации реабилитационного досуга для детей группы риска.

Реабилитационный досуг для детей группы риска является сравнительно молодой и довольно перспективной профилактической отраслью. В его концепции содержатся новаторские идеи, которые заставляют пересмотреть традиционные взгляды на профилактику отклоняющегося поведения. Среди таких идей прежде всего можно выделить:

1. Отсутствие репрессивных мер воздействие – реабилитационный досуг не предполагает наказание «трудных» детей, их принудительное перевоспитание.

2. Опора на положительные качества подростка, а не демонстрация его негативных черт;

3. Ориентация, прежде всего, на интересы подростка. Концепция реабилитационного досуга не рассматривает подростка как бессознательного, не имеющего собственного мнения ребенка, за которого все должны решать взрослые и грамотные личности. В ней поощряется не пассивное следование за подавляющим большинством, а активная, самостоятельная позиция.

Такая концепция профилактики отклоняющегося поведения несовершеннолетних является во всех смыслах более эффективной, по сравнению с традиционной. Под традиционной профилактической системой я подразумеваю деятельность таких организаций, как комиссии по делам несовершеннолетних (КДН), детская комната милиции и т.д. Репрессивные меры, которые они используют, в большинстве случаев не способствуют изменению в поведении ребенка, а, наоборот, могут вызывать ответную негативную реакцию. Сотрудники этих организаций в большинстве случаев грубо общаются с несовершеннолетними, осуждают их, а иногда ведут себя с ними, как со взрослыми преступниками. Естественно, что ребенок не только их не слушается, но и сделает вопреки, и это будет вполне нормальная реакция, характерная для подросткового возраста.

Концепция реабилитационного досуга предполагает создание мотивации подростка на изменение. Иногда подросток даже не знает, что бывает веселая и интересная жизнь без алкоголя и наркотиков – наша задача ему эту жизнь продемонстрировать. Во многих «трудных» подростках заложен огромный потенциал, ему нужно только помочь проявиться.

Из всего выше сказанного можно сделать вывод о том, что программы по реализации реабилитационного досуга следует внедрять

и распространять на все более и более обширное количество детей и подростков. У этого профилактического направления существуют огромные перспективы развития.

Однако развитие данного направления требует не малых вложений со стороны правительства.

Из опыта работы Реабилитационного центра для детей с ограниченными возможностями, инвалидов Жамбылской области

Реабилитационный центр – это большая семья. Семья – самое главное в жизни для каждого из нас. Семья – это близкие и родные люди, те, кого мы любим, с кого берем пример, о ком заботимся, кому желаем добра и счастья. Именно в семье мы учимся любви, ответственности, заботе и уважению.

Цель Центра - оказывать необходимую помощь детям с различными нарушениями в развитии и их семьям.

На 1 января 2015 года в Центре насчитывается 210 детей с ограниченными возможностями.

В Центре работают специалисты разного профиля: дефектологи – это олигофренопедагоги и сурдопедагоги, логопеды, психологи, социальные педагоги, массажист, инструктор ЛФК, врач-невропатолог, врач-психиатр.

В Центре созданы условия приближенные к домашним, способствующие социальной реабилитации и адаптации детей.

В Центре работают 16 групп кратковременного пребывания, т.е. каждый ребенок приходит к нам 2-3 раза в неделю на 3-4 занятия:

- младшие группы от 3 до 5 лет – 6 групп, из них 5 групп с казахским и 1 группа русским языком обучения;
- средние группы от 5 до 7 лет – 6 групп, из них 3 группы с казахским и 3 группа русским языком обучения;
- школьные группы от 7 до 9 лет – 2 группы, из них 1 группа с казахским и 1 группа русским языком обучения;
- школьные группы от 10 до 13 лет – 1 группа с казахским языком обучения;
- школьные группы от 13 до 15 лет – 1 группа, с русским языком обучения.

Дети раннего возраста от 0 до 3-х лет и подростки от 15 до 18 лет посещают индивидуальные занятия.

Главная цель деятельности педагогов - это формирование наибольшей работоспособности, самостоятельности у детей, развитие у них познавательных возможностей, коррекция поведения, привитие социально-значимых навыков и умений, т. е. интеграция в общество.

По причине заболевания многие воспитанники испытывают затруднения в самообслуживании, выполнении культурно-гигиенических процедур, у большинства слабо развиты память, мышление, у многих имеются физические недостатки.

Поэтому главное в работе - это индивидуальный подход к детям. При проведении занятий педагоги ориентируются на самочувствие детей, их настроение, желание заниматься, готовность к восприятию материала.

Педагогами Центра, логопедами, сурдопедагогами, олигофренопедагогами, психологами, социальными педагогами разрабатываются индивидуально-развивающие программы с учетом

возможностей и потребностей каждого ребенка, и реализуется на индивидуальных, групповых и подгрупповых занятиях.

Воспитанники Центра с удовольствием посещают коррекционно-развивающие занятия.

Высшей формой самостоятельности детей является творчество. Педагоги всегда поддерживают творческую инициативу детей. Специальные педагоги пробуждают интерес к нему, создают творческие ситуации в игровой, художественно-изобразительной деятельности, в словесном творчестве. В увлекательной творческой деятельности перед детьми возникает проблема самостоятельного определения замысла, способов и форм его воплощения.

Занятия лечебной физкультурой посещают дети, имеющие медицинские показания, а в спортивных соревнованиях участвуют все наши воспитанники.

Дети с удовольствием выступают с концертами, участвуют во всех праздничных, развлекательных и спортивно-оздоровительных мероприятиях, которые организуют и готовят педагоги.

Тематические праздники в реабилитационном центре всегда ждут с большим нетерпением, как дети, так и взрослые. Дети показывают свои способности, а родители могут увидеть порой даже самые скрытые таланты своих детей.

Все мероприятия в реабилитационном центре посвящаются семье. Но самым весёлым, добрым и запоминающимся был праздник, состоявшийся в Международный женский день. Мама – это самый главный и дорогой человек в жизни для каждого из нас. Это человек, которого мы любим, с кого берем пример, о ком заботимся, кому желаем добра и счастья.

На этом празднике подводились итоги работы всего реабилитационного центра. Для выступления дети и родители готовили костюмы, детки изготовили в подарок для мам красивые цветы. Праздник проходил в виде театрализованного представления, где каждый из ребят был актером. Танцы - всегда украшение праздника. После танцев каждый участник праздника подарил своей маме цветочек, изготовленный своими руками.

Музыкальный руководитель проводит интересные занятия, планирует их по возрастам. Развивает чувство ритма, речь

(посредством логоритмических игр и упражнений), развивает эмоциональные ощущения от восприятия и исполнения музыки, пения и элементарной хореографии, прививает коммуникативные навыки, воспитывает чувства партнерства. У большинства детей сейчас отсутствует страх сцены, публики.

Олигофренопедагоги проводят коррекционно-развивающую работу с учетом характера нарушений, структуры дефекта, возрастных особенностей и свойств личности каждого ребенка. Основным направлением работы педагогов дефектологов являются: развитие познавательной деятельности.

Чтобы дети умели связно выразить свои мысли, чисто говорить, с ними

занимаются логопеды. Они ведут индивидуально-групповые занятия по исправлению дефектов устной речи, консультируют родителей.

Педагоги - психологи осуществляют эффективные коррекционные мероприятия, способствующие повышению у ребенка уровня произвольной регуляции психических процессов и поведения, а также обеспечивающие успешную социальную адаптацию ребенка в социуме. Ими проводится психологическое консультирование родителей о психическом развитии ребенка, особенностях поведения, об эмоциональных отклонениях и т.д.

Обязательным в коррекционной работе всех специалистов реабилитационного центра являются **следующие направления:**

- развитие речи;
- развитие познавательной деятельности;
- развитие общей и мелкой моторики;
- социально-бытовая ориентировка;
- развитие эмоционально-волевой сферы;
- самообслуживание;
- игровая терапия.

Медицинскую реабилитацию в Центре осуществляют медсестра, массажист, инструктор по лечебной физкультуре. Медицинским аспектом комплексной реабилитации является восстановительное лечение, направленное на восстановление утраченной или выработку несуществующей функции у детей-инвалидов. Он включает в себя массаж, лечебную физкультуру. Данные специалисты обеспечивают поэтапное выполнение индивидуальных программ реабилитации детей с ограниченными возможностями, посещающих РЦ. Врач-психиатр и

врач-невропатолог при необходимости направляют детей в лечебные организации для получения узкоспециализированной медицинской помощи. Систематически наблюдают за динамикой психофизического развития детей и проводят консультации с родителями.

Социальные педагоги работают с семьями, консультируют по вопросам, связанным с правом граждан на социальное обслуживание и защиту их интересов, помогают справиться с проблемами, контролируют родителей, не выполняющих свои обязанности. Специалисты являются посредниками между Центром и семьей. Проводится работа с неблагополучными семьями. Они проводят коррекционные занятия по развитию социальных, коммуникативных навыков, по самообслуживанию, по ручному труду, по ознакомлению с окружающей средой, по социально-бытовой ориентировке.

В Центре на собраниях для родителей ведется разъяснительная и воспитательная работа с родителями по отношению к выполнению обязанностей по содержанию, воспитанию несовершеннолетних детей.

На машине привозят детей с ДЦП с дальних районов города и после занятий развозят их по домам. Также на машине дети ездят в детский юношеский центр на концерты, в парк на аттракционы и т.д. Это помогает нашим воспитанникам чувствовать себя увереннее, осознавать свою причастность к общему делу, чувствовать себя равноправным членом общества и испытывать удовольствие от общения друг с другом.

Одно из любимых мест отдыха воспитанников – сенсорная комната. Сенсорная комната – это маленький рай, где все журчит, звучит, переливается, манит, ненавязчиво заставляет забыть страхи, успокаивает. Специальное оборудование, установленное в сенсорной комнате, воздействует на все органы чувств ребенка. Лежа в «сухом бассейне» или на мягких пуфиках в атмосфере медленно плывущего света, под успокаивающую музыку, вдыхая ароматы лечебных трав, ребенок словно попадает в сказку. В такой комнате создается ощущение полной безопасности, комфорта, загадочности, что наилучшим образом способствует установлению спокойных, доверительных отношений между ребенком и специалистом, что особенно важно при реабилитационной работе с детьми с ограниченными возможностями.

Опыт работы Центра показывает, что состояние любого ребенка с нарушениями в развитии при постоянной квалифицированной помощи обязательно улучшается.

Мы такие разные, но Центр объединил и детей и взрослых. Педагоги Центра – просто проводники, помогающие детям раскрыть то, что им дано от Бога. Коллектив специалистов Центра всегда находится в творческом поиске.

Сегодня реабилитационный центр для детей это уютный, добрый дом, где их всегда ждут, с профессиональным и человеческим вниманием относятся к их проблемам, а главное – любят, как родных.

Задачи дополнительного образования по социальной реабилитации детей с ограниченными возможностями здоровья

Среди многочисленных проблем детства особую остроту приобретают проблемы детей-инвалидов, которые без специальной подготовки не могут расширить границы доступного им мира, приобщиться к современным достижениям цивилизации, найти себя в

предстоящей взрослой жизни. Дети с ОВЗ не имеют возможности посещать досуговые организации образования из-за отдаленности от культурно-просветительных центров, занятости родителей, транспортной инфраструктуры, проблемы социума. В связи с этим, данная категория детей не может получить дополнительное образование в художественных, музыкальных школах, станциях технического творчества, центрах экологии и туризма, нет возможности обучения профессии.

Существует ряд вопросов, которые диктуют необходимость инклюзивного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья, особенно, в условиях сельской малокомплектной школы. Но, вместе с тем, практика работы некоторых образовательных и общественных организаций показывает, что дети с ограниченными возможностями здоровья способны заниматься в драматических, танцевальных кружках и спортивных секциях, участвовать в конкурсах и олимпиадах, реализовывать себя в живописи и музыке. В этих случаях школьники с ограниченными возможностями здоровья испытывают меньшее чувство неполноценности, психологического дискомфорта, впоследствии легче интегрируются в общество. Таким образом, назрела необходимость ориентировать государственную систему дополнительного образования на работу с детьми с ограниченными возможностями здоровья.

«Дополнительное образование компенсирует ограниченность школьного образования путем реализации досуговых и индивидуальных образовательных программ, дает возможность

каждому ребенку удовлетворить свои индивидуальные познавательные, эстетические и творческие запросы. Дополнительное образование не только расширяет знания о творческих возможностях и творческом потенциале обучаемых, но и обеспечивает возможность успеха в избранной сфере деятельности. Тем самым способствует развитию таких качеств личности, которые важны для успеха в любой сфере деятельности, создает возможность круга общения на основе общих интересов, общих ценностей».

В данном определении автор обозначил основные ведущие потребности, которые испытывают дети-инвалиды в плане воспитания и образования. Личность ребенка с ограниченными возможностями здоровья, его потребности и интересы должны быть в центре воспитательного и образовательного процесса, смысл которого не в коррекции отдельных функций, а в реализации целостного подхода к ребенку, развитию всех его потенциальных возможностей: физических и психических, необходимых для самостоятельной и полноценной жизни.

Постановка цели определяется потребностью ребенка, его родителей, поэтому конкретные практические цели дополнительного образования многообразны, подвижны, изменчивы во времени, зависят от условий, обстоятельств и ожидаемых результатов.

Анализ работы организаций дополнительного образования, динамики социальных взаимодействий семьи, школы, организации дополнительного образования и других социальных институтов, опыта практической деятельности различных видов организаций образования по развитию личности ребенка позволяет констатировать наличие ряда нерешенных проблем.

Не определена роль организаций дополнительного образования в коррекции детей с ОВЗ; отсутствует концептуальная модель педагогического сотрудничества участников коррекционно-развивающего процесса ребенка с ОВЗ в условиях дополнительного образования детей.

Обостряет проблему сложившийся в новых социальных условиях и комплекс противоречий, требующих эффективного и скорейшего разрешения:

между требованиями, которые предъявляет современная социальная ситуация к ребенку с ограниченными возможностями здоровья и его возможностями реализовать себя вне системы

традиционного обучения;

между потребностями семьи, воспитывающей ребенка с ОВЗ, в коррекционно-развивающей помощи и отсутствием апробированной системы этой работы вне системы специального образования, предусматривающей сотрудничество (взаимодействие) с ребенком других субъектов коррекционного процесса (семьи, организаций дополнительного образования, общественных организаций и др.);

между социально-педагогическими возможностями искусства и его слабом использовании в компенсаторно-коррекционной работе с детьми с ОВЗ во внешкольной деятельности. Возможности дополнительного образования в реализации принципов инклюзивного образования безграничны. Программы дополнительного образования детей ориентированы на развитие личности и творческого потенциала ребенка, иногда на коллективный результат, который достигается через разнообразие дарований детей.

Дополнительное образование детей в современной школе

Современная педагогика характеризует термином “дополнительное образование” всю ту сферу образования, которая находится за пределами общеобразовательного государственного стандарта.

По своему содержанию дополнительное образование детей является всеохватывающим. В окружающей нас действительности, будь то живая или неживая природа, система общественных отношений, сфера сознания, нет ничего такого, что не могло бы стать предметом дополнительного образования. Именно поэтому оно в состоянии удовлетворять самые разнообразные интересы личности.

В настоящее время дополнительное образование детей представлено целым рядом направлений. Основными среди них принято считать следующие:

- художественно-эстетическое;
- научно-техническое;
- спортивно-техническое;
- эколого-биологическое;
- физкультурно-оздоровительное;
- туристско-краеведческое;
- военно-патриотическое;
- социально-педагогическое;
- культурологическое;
- экономико-правовое.

Этот список является открытым и может быть пополнен в соответствии с запросами детей и их родителей. А организация дела зависит, в конечном счете, от самих педагогов и администрации школ.

Реализуя задачи дополнительного образования, школа пытается разрешить существующее противоречие между необходимостью, с одной стороны, осваивать образовательный стандарт, а с другой – создавать условия для свободного развития личности, что является основой гуманизации образования, провозглашенной в качестве важнейшего принципа реформы образования. Гуманистическая педагогика отличается направленностью на принятие ребенка как личности и индивидуальности, на защиту его права на саморазвитие и самоопределение. Оказалось, что именно дополнительное образование наиболее полно отвечает этим критериям. Оно по самой своей сути является личностно ориентированным, в отличие от базового образования, продолжающего оставаться предметно ориентированным, направленным на освоение школьного стандарта. Только органичное сочетание в школьных стенах обоих видов образования может помочь развитию как отдельного ребенка, так и всего образовательного организация. Понимание этого – основа преодоления школьными педагогами психологического барьера на пути восприятия дополнительного образования наравне с основным. Это очень трудно! Трудно, в первую очередь, школьным учителям, которые стараются учитывать содержание основного образования в своей внеурочной деятельности (что важно для создания целостного образовательного пространства), но при этом действуют зачастую назидательно, выстраивая и эту работу по классно-урочному принципу. Изменить же способ осуществления дополнительного образования оказывается не всегда им под силу. Но это и неудивительно. Этому надо учить! И пока в педвузах, институтах усовершенствования учителей к этому только готовятся, **необходимо создавать совместные методические объединения школьных учителей и педагогов дополнительного образования.** Такой опыт накоплен, к примеру, в учебно-воспитательных комплексах; он может быть полезен и учителям-предметникам, и классным руководителям, и педагогам-организаторам, и школьным психологам.

Понятие «группы риска». Научные подходы к работе с детьми «группы риска». Дети «группы риска»: терминологический анализ

Анализ развития дополнительного образования детей показывает, что сегодня в общеобразовательной школе существует четыре основных модели его организации.

Первая модель характеризуется случайным набором кружков, секций, клубов, работа которых не всегда сочетается друг с другом. Вся внеклассная и внеурочная деятельность школы полностью зависит от имеющихся кадровых и материальных возможностей; стратегические линии развития дополнительного образования не прорабатываются. К сожалению, пока что это наиболее распространенная модель. Но даже и такой вариант дополнительного образования в школе имеет определенный смысл, поскольку способствует занятости детей и определению спектра их внеурочных интересов.

Вторая модель отличается внутренней организованностью каждой из имеющихся в школе структур дополнительного образования, хотя как единая система оно еще не функционирует. Тем не менее, в таких моделях встречаются оригинальные формы работы, объединяющие как детей, так и детей, и взрослых (ассоциации, творческие лаборатории, “экспедиции”, хобби-центры и т. п.). Нередко в таких школах сфера дополнительного образования становится открытой зоной поиска в процессе обновления содержания основного образования, своеобразным резервом и опытной лабораторией последнего. В результате те образовательные области, которые вначале изучались в рамках дополнительных образовательных программ, затем входят в базисный учебный план школ.

Третья модель организации дополнительного образования строится на основе тесного взаимодействия общеобразовательной школы с одним или несколькими организациями дополнительного образования детей или организацией культуры – центром детского творчества, клубом по месту жительства, спортивной или музыкальной школой, библиотекой, театром, музеем и др. Такое сотрудничество осуществляется на регулярной основе. Школа и специализированная организация, как правило, разрабатывают совместную программу деятельности, которая во многом определяет содержание дополнительного образования в данной школе. При этом в практической реализации дополнительных образовательных программ значительно возрастает роль специалистов этих организаций. Как показала практика, обучение детей по новым дополнительным образовательным программам положительно влияет на рост интереса школьников к гуманитарным предметам основной школы, а главное –

создает основу допрофессиональной подготовки старшеклассников по ряду направлений художественно-прикладной деятельности.

Четвертая модель организации дополнительного образования детей в современной школе существует в учебно-воспитательных комплексах (УВК). На сегодняшний день модель является наиболее эффективной с точки зрения интеграции основного и дополнительного образования детей, поскольку в ней органично сочетаются возможности обоих видов образования. В УВК, как правило, создается солидная инфраструктура внешкольного дополнительного образования, на основе чего появляются условия для удовлетворения разнообразных потребностей ребенка и его реального самоутверждения.

Чаще всего УВК существуют в виде стационарного соединения в единую организационную структуру организаций основного и дополнительного образования. Например, в самой школе может функционировать профильная организация дополнительного образования — художественная, музыкальная, спортивная школа, центр технического творчества обучающихся и т. п. Также в одно целое со школой может быть объединен многопрофильный центр детского творчества, включающий целую сеть кружков, студий, секций, клубов. Общеобразовательная школа может входить и в состав еще более сложных объединений, например: школа – организация дополнительного образования – вуз.

Организация учебно-воспитательных комплексов особенно эффективна для удаленных от центра районов современных крупных мегаполисов, а также для небольших городов, где УВК играют роль культурных центров для значительной части населения.

Интеграция различных видов образования создает целый ряд преимуществ и для детей, и для педагогов, и для социума в целом. Так, у детей и подростков формируется устойчивый интерес к различным направлениям дополнительного образования, предлагаемым Дворцом и клубами. Повышение интереса у детей стабилизирует состав творческих коллективов Дворца, особенно в старшей возрастной группе. Все это позволяет стабильно удерживать детей и подростков в рамках воспитательного пространства социально-педагогического комплекса и постоянно расширять это пространство.

Органичное сочетание в учебно-воспитательных комплексах основного образования с многопрофильным дополнительным создает реальную основу для формирования совершенно нового типа образовательного пространства — гуманистической социально-педагогической среды, способствующей разностороннему личностному развитию каждого ребенка, поиску путей его самоопределения, возникновению благоприятного социально-психологического климата

как в отдельных детских коллективах, так и на уровне школьного коллектива в целом.

В УВК по единому плану работают большие педагогические коллективы, где, кроме школьных учителей, есть специалисты по дополнительному образованию детей, работники культуры. Нередко здесь образование строят, идя не от урока к внеурочной деятельности, а наоборот. Вторая, внеурочная, половина дня оказывает существенное влияние на первую, занятую уроками. Причем это влияние разнопланово. Во-первых, дополнительное образование оказывает воздействие *на образовательный процесс* школы. Дополнительные образовательные программы:

- углубляют и расширяют знания обучающихся по основным и факультативным предметам;
- делают школьное обучение личностно-значимым для многих обучающихся;
- стимулируют учебно-исследовательскую активность школьников;
- повышают мотивацию к обучению по ряду общеобразовательных курсов.

Во-вторых, школьное дополнительное образование оказывает существенное воспитательное воздействие на обучающихся: оно способствует возникновению у ребенка потребности в саморазвитии, формирует у него готовность и привычку к творческой деятельности, повышает его собственную самооценку и его статус в глазах сверстников, педагогов, родителей. Занятость обучающихся во внеучебное время содействует укреплению самодисциплины, развитию самоорганизованности и самоконтроля школьников, появлению навыков содержательного проведения досуга, позволяет формировать у детей практические навыки здорового образа жизни, умение противостоять негативному воздействию окружающей среды. Массовое участие детей в досуговых программах способствует сплочению школьного коллектива, укреплению традиций школы, утверждению благоприятного социально-психологического климата в ней.

Жаль, что воспитательные возможности дополнительного образования до сих пор осознаются педагогами в недостаточной мере. Как показывает опыт УВК и других школ с развитой системой дополнительного образования, школьные учителя тогда начинают по-настоящему ценить внеурочную деятельность детей, когда она позитивно сказывается на их учебных достижениях. Именно тогда педагоги постепенно начинают воспринимать занятия школьников художественным или техническим творчеством, спортом или туризмом

как факторы, содействующие предметному обучению и личностному развитию детей.

Многие учителя понимают, что между знаниями, которые даются в школе, и теми, что нужны учащимся в жизни, пока имеется большой разрыв. Это суждение разделяют и сами школьники, которые сегодня больше всего ценят здоровье, уверенность в себе, любовь, то есть ценности индивидуально-психологического плана. Следом идут: интересная работа, материальный достаток, дружная семья, домашний уют. Причем интересно, что отдых и развлечения как жизненные ценности ставятся обучающимися на одно из последних мест в ранжировании.

Молодежь равнодушна к образованию, но хотела бы, чтобы оно было более жизненным и личностно ориентированным. Очевидно, что одно только базовое образование не в состоянии решить эту проблему. Поэтому так важно уметь использовать огромные возможности дополнительного образования, благодаря которому ученик действительно получает возможность самостоятельно выбирать вид деятельности, определить свой собственный образовательный путь.

Таким образом, **дополнительное образование в школе способно решить целый комплекс задач**, направленных на гуманизацию всей жизни школы:

- выровнять стартовые возможности развития личности ребенка;
- способствовать выбору его индивидуального образовательного пути;
- обеспечить каждому ученику “ситуацию успеха”;
- содействовать самореализации личности ребенка и педагога.

Конечно, далеко не все школы способны сегодня решать эти задачи. Однако совершенно очевидно и то, что наступило время, когда нельзя рассчитывать только на учебный процесс. Его эффективность в обеспечении современного качества образования не безгранична, особенно в рамках классно-урочной системы. **Пора преодолеть стереотип восприятия дополнительного образования как второстепенного и понять, что оно объективно обладает возможностью объединять в единый процесс обучение, воспитание и развитие ребенка.**

В заключение приведем несколько практических рекомендаций по организации дополнительного образования детей в общеобразовательной школе.

Внедряя формы дополнительного образования в своей школе, проведите анализ по следующим направлениям:

- внимательно проанализируйте цели и задачи своей школы;

- выявите (при помощи анкетирования) запросы детей и родителей на дополнительные образовательные услуги;
- выпишите уже имеющиеся факультативные курсы и кружки для детей;
- проанализируйте творческий потенциал учителей, родителей, старшеклассников;
- проанализируйте материально-технические возможности школы;
- изучите дополнительные образовательные услуги, предлагаемые ближайшими организациями дополнительного образования, продумайте возможные варианты совместной работы с ними;
- изучите должностные обязанности педагога-организатора и педагога дополнительного образования;
- изучите основные нормативные документы по организации дополнительного образования детей (законы, приказы, инструкции, распоряжения).

Составив представление о социальном заказе на дополнительные образовательные услуги и о реальных возможностях школы, **попытайтесь составить общую схему дополнительного образования в вашей школе.**

Для этого нужно ответить на следующие вопросы:

1. Какие формы и направления дополнительного образования детей можно осуществлять непрерывно от младшего звена к старшему на базе вашей школы?
2. Какие направления дополнительного образования можно вывести на базу специализированных организаций?
3. Насколько избранные формы и направления дополнительного образования способствуют реализации целей и задач школы?
4. Как научить младших школьников свободно ориентироваться в формах и направлениях дополнительного образования?
5. Какую допрофессиональную подготовку можно дать через дополнительное образование в соответствии с запросами обучающихся?
6. Какие направления дополнительного образования можно реализовать с помощью учителей, приглашенных специалистов, родителей, старшеклассников?
7. Какова исходная материально-техническая база школы? Как ее можно использовать в сфере дополнительного образования детей? За счет чего ее можно развить и усовершенствовать?

Ответив на эти вопросы, **составьте расписание работы блока дополнительного образования**, увязав его с расписанием основных занятий.

Предлагаемые действия являются лишь первым шагом на пути создания целостной системы дополнительного образования в школе. Главное - сделать его. Дальнейшее будет зависеть от вашего желания, настойчивости и способности увлечь за собой всех тех, кому небезразлично, какое развитие получают наши дети в современной школе.

Понятие «группы риска».

Научные подходы к работе с детьми «группы риска».

Дети «группы риска»: терминологический анализ

Понятие «группа риска» первоначально использовались в медицине. В конце 60-х годов XX в. они были перенесены в психологию, переосмыслены и постепенно распространены с анализа патологии на проблемы психического развития ребенка в рамках нормы, например, те или иные трудности в поведении, обучении и формировании личности. В советский период, в контексте приоритета общественных интересов, понятие «группа риска» определяло категорию детей, поведение которых могло представлять потенциальную опасность для окружающих и общества в целом, поскольку противоречило общепринятым социальным нормам и правилам. В последние годы эта категория детей рассматривается специалистами, прежде всего, с точки зрения того риска, которому они сами подвергаются в обществе: риска потери жизни, здоровья, нормальных условий для развития.

Олиференко Л.Я., доктор педагогических наук, в своих работах, посвящённых исследованию методологии работы с детьми группы риска, считает, что само понятие «дети группы риска» имеет различные трактовки и нуждается в уточнении и развитии. Так в своей работе «Социально-педагогическая поддержка детей группы риска» она пишет, что «слово риск означает возможность, большую вероятность чего-либо, как правило, негативного, нежеланного, что может произойти или не произойти. Поэтому когда говорят о детях группы риска, подразумевается, что эти дети находятся под воздействием нежелательных факторов, которые могут сработать или не сработать».

Речь идёт о двух сторонах риска.

С одной стороны, это риск для общества, который создают дети данной категории. Следует отметить, что понятие «группа риска» появилось ещё в советский период именно в контексте приоритета общественных интересов. Это понятие позволяло выделять категории людей, семей поведение которых могло представлять определённую опасность для окружающих и общества в целом, поскольку

противоречило общепринятым нормам и правилам.

Однако в последнее время эта категория детей рассматривается специалистами прежде всего с точки зрения того риска, которому постоянно подвергаются они сами: риска потери жизни, здоровья, нормальных условий для полноценного развития».

Разные учёные выделяют различные группы факторов, позволяющих отнести детей и подростков к данной категории. Так, по мнению Е.И. Казаковой, можно назвать три основные группы фактора риска, которые создают вероятностную опасность для ребёнка: психофизические, социальные, педагогические.

Близок к этому подход В.Е. Летуновой, которая выделяет следующие группы факторов риска:

- медико-биологические (группа здоровья, наследственные причины, нарушения в психическом и физическом развитии, условия рождения ребёнка, заболевания матери и её образ жизни, травмы внутриутробного развития и т.д.);

- социально-экономические (многодетные и неполные семьи, несовершеннолетние родители, безработные семьи, семьи, ведущие аморальный образ жизни; неприспособленность к жизни в обществе: бегство, бродяжничество, безделье, воровство, мошенничество, драки, убийства, попытки суицида, агрессивное поведение, употребление спиртных напитков, наркотиков);

- психологические (отчуждение от социальной среды, неприятие себя, невротические реакции, нарушения общения с окружающими, эмоциональная неустойчивость, неуспех в деятельности, неуспех в социальной адаптации, трудности общения, взаимодействия со сверстниками и взрослыми);

- педагогические (несоответствие содержания программ образовательного организация и условий обучения детей их психофизиологическим особенностям, темпа психического развития детей и темпа обучения, преобладание отрицательных оценок, неуверенность в деятельности, отсутствие интереса к учению, закрытость для положительного опыта, несоответствие образцу школьника).

Итак, в работе были отражены основные подходы к определению «группы риска». Дети группы риска является не менее многозначным понятием, изучаемым с точки зрения разных подходов.

В научной литературе понятие «**дети группы риска**» имеет ряд синонимических определений: «дети в трудной жизненной ситуации», «дети в особо трудных жизненных обстоятельствах», «дети, оставшиеся без попечения родителей», «дети в социально опасных условиях», «дети, нуждающиеся в общественном воспитании», «дети, нуждающиеся в помощи государства». Изучив работы исследователей,

можно сделать вывод, что существует два подхода к определению «детей группы риска».

Согласно правовому подходу, понятие «дети группы риска» приравнивается к принятому в законодательстве понятию «детей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации». В данном случае риск можно понимать как риск таких детей для общества. Беспризорники, безнадзорные, дети сироты и т.д. вследствие невозможности самостоятельно справиться с трудностями жизни, незащищённые государством, потерявшие контакт с обществом, не способны полноценно социализироваться, реализоваться и быть нужными данному обществу. Они нуждаются в государственной помощи и поддержке.

Категории детей, находящихся в трудной жизненной ситуации:

- дети, оказавшиеся в экстремальных условиях;
- дети, имеющие недостатки в психическом или в физическом развитии;
- дети-инвалиды;
- дети - жертвы насилия;
- дети, проживающие в малоимущих семьях;
- дети - жертвы вооружённых и межнациональных конфликтов, экологических и техногенных катастроф, стихийных бедствий;
- дети, находящиеся в специальных учебно-воспитательных учреждениях;
- дети, жизнедеятельность которых нарушена в результате сложившихся обстоятельств и которые не могут преодолеть данные обстоятельства самостоятельно или с помощью семьи;
- дети, отбывающие наказание в виде лишения свободы в воспитательных колониях;
- дети, оставшиеся без попечения родителей;

Говоря о социально опасном положении принято рассматривать два случая:

- 1) Семья, находящаяся в социально опасном положении
- 2) Несовершеннолетний, находящийся в социально опасном положении

-3-й случай подразумевает:

Семья, где родители или законные представители несовершеннолетних:

- а) не выполняют своих обязанностей по воспитанию, обучению и (или) содержанию детей
- б) отрицательно влияют на поведение детей или жестоко обращаются с ними.

Семья, имеющая детей, находящихся в социально опасном

положении.

-3-й случай подразумевает:

Лицо в возрасте до 18 лет, которое вследствие безнадзорности или беспризорности находится в обстановке:

а) не отвечающей требованиям к его воспитанию или содержанию

б) представляющей опасность для его жизни или здоровья

Лицо, совершающее правонарушение или антиобщественные действия.

Исходя из выше написанного, можно сделать вывод, что социально опасное положение ребёнка так или иначе связано с безнадзорностью или беспризорностью. Необходимо определить эти два немаловажных понятия:

Безнадзорный - несовершеннолетний, контроль за поведением которого отсутствует вследствие неисполнения или ненадлежащего исполнения обязанностей по его воспитанию, обучению и / или содержанию со стороны родителей или законных представителей, либо должностных лиц.

Беспризорный - безнадзорный, не имеющий места жительства и (или) места пребывания.

Дети-сироты и социальное сиротство.

На сегодняшний день в официальных документах, используются понятия «дети-сироты» и «дети, оставшиеся без попечения родителей»:

- дети-сироты - лица в возрасте до 18 лет, у которых умерли оба или единственный родитель;

- дети, оставшиеся без попечения родителей, - лица в возрасте до 18 лет, которые остались без попечения единственного или обоих родителей, в связи с отсутствием родителей или лишением родительских прав, ограничением их в родительских правах, признанием родителей безвестно отсутствующими, недееспособными (ограниченно дееспособными), находящимися в лечебных организациях, объявлением их умерших, отбыванием ими наказания в организациях, исполняющих наказание в виде лишения свободы, нахождением в местах содержания под стражей, подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений; уклонением родителей от воспитания детей или от защиты их прав и интересов, отказом родителей взять своих детей из воспитательных, лечебных организаций, организаций социальной защиты населения и других аналогичных организаций, а так же в иных случаях признания ребёнка оставшимся без попечения родителей в установленном законом порядке

Но существует огромное количество детей, имеющие «номинальных» родителей и лишённые должной заботы и внимания с

их стороны уходят на улицу, образуя армию безнадзорных и беспризорных детей. Трудности с определением их числа отчасти зависят от смещения понятий «уличных» и «беспризорных» детей. Понятие «уличные дети» гораздо шире по своему значению и включает в себя различные категории детей, которые можно классифицировать в соответствии с двумя критериями:

1. степень вовлечённости ребёнка в уличную жизнь;
2. степень сохранности у детей социальных связей с «нормальными» социальными институтами (семья, школа, детские организации).

В соответствии с этими критериями выделяют следующие группы детей:

- я группа - дети подростки, у которых продолжительность непрерывного проживания в условиях улицы не менее 6 месяцев;
- я группа - дети и подростки, которые пребывают на улице в светлое время суток. Постоянное проживание на улице непродолжительно;
- я группа - старшие подростки и совершеннолетние, у которых продолжительность непрерывного проживания на улице составляет от суток до месяца.

Подобная классификация детей по группам, каждая из которых предполагает свои, особые технологии социальной работы, необходима для эффективной работы с ними. Таким образом создаются типологизации, основывающиеся на различных критериях. Например, для классификации «уличных детей» применяется «индекс благополучия», т.е. степень включённости ребёнка в позитивные развивающиеся среды.

Опираясь на конвенцию о правах ребёнка в рамках этого исследования к категории социальных сирот можно отнести детей, «которые временно или постоянно лишены своего семейного окружения или которые в собственных интересах не могут оставаться в таком окружении».

Законы создают правовую основу системы государственного обеспечения детей, оставшихся без попечения родителей. Эта система включает: совокупность норм, гарантирующих соблюдение прав и законных интересов детей, оставшихся без попечения родителей; совокупность норм, обеспечивающих использование различных форм устройства детей-сирот и детей, лишённых попечения родителей; специальные организационные структуры.

Существующее законодательство в соответствии с Конвенцией о правах ребёнка предусматривает различные формы устройства детей, оказавшихся без попечения родителей: усыновление (удочерение); установление опеки или попечительства; передача на воспитание в

приёмную семью; передача на воспитание в специальные организации для данной категории детей и другие. Законодательство также предусматривает создание особых структур, функцией которых является защита прав детей, оставшихся без попечения родителей. Это - органы опеки и попечительства, а также воспитательные, лечебные и другие организации для детей, оставшихся без попечения родителей. Органы опеки и попечительства выявляют детей, оставшихся без попечения родителей, ведут учёт таких детей, избирают формы их устройства, осуществляют последующий контроль за условиями их содержания, воспитания и образования. Органы опеки и попечительства являются частью органов местного самоуправления.

Существует и другой подход к определению исследуемой категории детей. Дети группы риска рассматриваются, наравне с детьми-инвалидами, детьми-сиротами и детьми-правонарушителями, как объекты социально-педагогической деятельности.

Так, доктор психологических наук Шульга Т.И. к детям группы риска относит следующие категории детей:

- дети с проблемами в развитии, не имеющими резко выраженной клинико-патологической характеристики;
- дети, оставшиеся без попечения родителей в силу разных обстоятельств;
- дети из неблагополучных, асоциальных семей;
- дети из семей, нуждающихся в социально-экономической и социально-психологической помощи и поддержке;
- дети с проявлениями социальной и психолого-педагогической дезадаптации.

В свою очередь исследователь А.Л. Лихтарников изучал данную категорию детей как «трудных», с точки зрения педагогики. Дети «группы риска» - это такая категория детей, которая требует особого внимания со стороны педагогов, воспитателей и других специалистов.

К ним относятся:

- дети с нарушениями в аффективной сфере;
- педагогически запущенные дети;
- дети с задержкой психического развития;
- дети с проблемами в развитии (олигофрены);
- дети с психопатоподобным поведением и многие другие.

Изучив литературу по дефектологии и психологии, оказалось, что к данной категории можно отнести и леворукого ребенка, детей с эмоциональными нарушениями. В последнее время о трудных школьниках пишется и говорится немало. Как правило, так называют неуспевающих, недисциплинированных школьников, дезорганизаторов, то есть не поддающихся обучению и воспитанию учеников. «Трудный» подросток, «трудный» школьник стали модными

словами. Считается, что большинство несовершеннолетних правонарушителей являлись в прошлом трудными учениками.

Когда говорят о трудных детях, обычно имеют в виду педагогическую трудность. При этом чаще всего берется за основу одна сторона явления - трудность работы с этими детьми и не рассматривается вторая - трудность жизни этих детей, трудность их взаимоотношений с родителями, учителями, товарищами, сверстниками, взрослыми.

Трудные дети часто не столько не хотят, сколько не могут хорошо учиться и вести себя должным образом.

Состав трудных детей далеко неоднороден, и причины этой трудности неодинаковы. Трудность школьников обуславливается тремя основными факторами:

- педагогической запущенностью;
- социальной запущенностью;
- отклонениями в состоянии здоровья.

Поскольку ребёнок, имеющий риск в поведении, обучении, отношениях, часто называется трудным, исследователь А.Л. Лихтарников провёл опрос 200 учителей образовательных организаций с целью выяснить, что они подразумевают под словом «трудный». Оказалось, что чаще всего речь идёт о ребёнке, с которым трудно взаимодействовать на уроке, так как он постоянно самоутверждается, спорит, ведёт борьбу с педагогом, бунтует, настаивает на своей правоте, но при этом не осознаёт своей ответственности ни за слова, ни за поступки и действия. Получается что «трудным» ребёнок становится тогда, когда взрослые не могут найти к ним подход.

Таким образом, можно заключить, что такие категории детей, как дети-инвалиды, дети-сироты, дети-правонарушители, характеризуются тем, что их положение законодательно и нормативно регулируется государством, существуют специальные органы и ведомства (сферы образования, здравоохранения, социальной защиты, внутренних дел), которые выявляют таких детей и устанавливают их статус, а так же специальные организации для таких детей. Что же касается последней выделенной категории - дети группы риска, к которой обычно относят детей из неблагополучных семей, плохо успевающих в школе, характеризующихся различными проявлениями девиантного поведения, то эта категория рассматривается как «неофициальная». С подобной позиции можно отметить, что отличительной особенностью детей группы риска является то, что юридически они могут считаться детьми, не требующих особых подходов, но фактически в силу причин различного характера, от них не зависящих, эти дети оказываются в ситуации, когда не реализуются в полной мере их базовые права, закреплённые конвенцией ООН о правах ребёнка и другими

законодательными актами, - право на уровень жизни, необходимый для их полноценного развития, и право на образование.

Работа с детьми «группы риска».

Деятельность социального работника с детьми «группы риска» включает в себя множество различных направлений. Это и индивидуальная работа с ребёнком, это и работа с его окружением – друзьями, школьными товарищами и приятелями. В работу социального работника, которую он проводит с детьми «группы риска» входит и его совместная деятельность с педагогами ребёнка – они могут дать ценную информацию о познавательной активности ребёнка, о его успехах в учебной деятельности. В деятельность социального работника с детьми «группы риска» обязательно должна входить работа с семьёй ребёнка.

Социальная работа с детьми «группы риска» должна носить комплексный характер и разворачиваться во всех формах социальной, педагогической и психологической помощи.

Работа с детьми «группы риска» включает:

- социально-педагогическую диагностику обучающихся и их семей, постановка «социального диагноза»;
- выявление всех проблемных подростков группы, изучение положения подростка в семье;
- изучение интересов и склонностей, способностей обучающегося, возможное включение его во внеурочную кружковую деятельность.

Мероприятия по оказанию помощи семье подростка «группы риска» проводятся социальным педагогом и (или) педагогом-психологом в соответствии с нормами профессиональной этики.

Помимо запланированных мероприятий по оказанию помощи семье подростка «группы риска» могут возникнуть ситуации, когда семье требуется экстренная (внеплановая) помощь.

В рамках своей компетенции специалист может оказать такую помощь самостоятельно, при необходимости привлекает специалистов.

Технологии социально-педагогического сопровождения детей «группы риска».

Дети «группы риска», как правило, лишены нормальных условий для развития, что и приводит к негативным последствиям психологического и социального характера. Такой ребенок нуждается в помощи, направленной, с одной стороны, на изменение трудной жизненной или социально опасной ситуации, в которой он оказался, а с другой - на минимизацию его социальных, психологических и педагогических проблем и трудностей с целью их поэтапного освоения и разрешения.

Именно такой комплексный социально-педагогический подход в работе с этой категорией детей и должен быть положен в основу разработки социально-педагогических технологий работы с ними. При этом необходимо учитывать, что социально-педагогическая работа с детьми «группы риска» имеет две основные составляющие:

- выявление детей этой категории в детской среде и организация работы с ними;
- непосредственная индивидуальная или групповая работа с детьми.

Комплексность проблем, которые требуют решения в процессе социально-педагогической работы с детьми «группы риска», требует участия в этой деятельности разных специалистов. Однако ведущая роль принадлежит социальному педагогу, и прежде всего социальному педагогу общеобразовательной организации. Это обусловлено тем, что в поле зрения общеобразовательных организаций находятся практически все дети, поскольку они обязаны посещать школу. Даже если ребенок не обучается в школе, она имеет возможности и полномочия выявлять таких детей, проживающих в микрорайоне, который она обслуживает. Поэтому только школа может обеспечить наиболее полное выявление детей, оказавшихся в социально опасной ситуации.

Каждая из выделенных составляющих работы социального педагога должна быть обеспечена своими социально-педагогическими технологиями, которые соответственно можно разделить на две группы:

- организационные социально-педагогические технологии;
- социально-педагогические технологии индивидуальной работы.

Организационные социально-педагогические технологии. В целом они направлены на выявление детей «группы риска», диагностику их проблем, разработку программ индивидуально-групповой работы и обеспечение условий их реализации. Эти функциональные направления деятельности социального педагога обуславливают необходимые этапы и составляющие социально-педагогической технологии.

1. Формирование банка данных детей и подростков «группы риска». Данная функция выделяется в деятельности социального педагога как ключевая, так как позволяет организовать взаимодействие различных структур, решающих проблемы несовершеннолетних. Инициатива создания целостного банка данных должна принадлежать социальному педагогу и осуществляться им совместно с инспекторами отделов предупреждения правонарушений несовершеннолетних, участковыми инспекторами органов внутренних дел, с представителями органов опеки и попечительства управления

образования, социальной защиты, здравоохранения и комиссии по делам несовершеннолетних. В целостный банк данных включаются сведения о проживающих на микрорайоне образовательного организация (как обучающихся в нем, так и не обучающихся) детей и подростках:

- из семей, находящихся в социально опасном положении;
- безнадзорных или беспризорных;
- занимающихся бродяжничеством или попрошайничеством;
- содержащихся в социально-реабилитационных центрах для несовершеннолетних; социальных приютах; центрах помощи детям, оставшимся без попечения родителей; специальных учебно-воспитательных и других организациях для несовершеннолетних, нуждающихся в социальной помощи и (или) реабилитации;
- употребляющих наркотические средства или психотропные вещества без назначения врача либо одурманивающие вещества;
- совершивших правонарушение, повлекшее применение меры административного взыскания;
- совершивших правонарушение до достижения возраста, с которого наступает административная ответственность;
- освобожденных от уголовной ответственности вследствие акта об амнистии или в связи с изменением обстановки, а также в случаях, когда признано, что исправление несовершеннолетнего может быть достигнуто путем применения принудительных мер воспитательного воздействия;
- не подлежащих уголовной ответственности в связи с недостижением возраста, с которого наступает уголовная ответственность, или вследствие отставания в психическом развитии, не связанного с психическим расстройством;
- обвиняемых или подозреваемых в совершении преступлений, в отношении которых избраны меры пресечения, не связанные с заключением под стражу;
- получивших отсрочку отбывания наказания или отсрочку исполнения приговора;
- состоящих на учете в отделе профилактики правонарушений несовершеннолетних;
- состоящих на внутришкольном учете;
- состоящих на учете в комиссии по делам несовершеннолетних.

При формировании банка данных уточняются следующие позиции:

- каковы основания постановки на учет;
- какие структуры работают с подростком;
- какая работа проводится для разрешения проблемы;
- что еще можно предпринять для разрешения данной проблемы;

- нет ли детей, которые имеют основания, но на учет не поставлены.

На данном этапе работы социальный педагог выступает в качестве исследователя и организатора должностного, подчас формального взаимодействия различных организаций, призванных оказывать помощь детям. Формируя банк данных, специалист соблюдает принципы конфиденциальности и тайны ребенка, информацией пользуется только для служебных целей. Осуществляя сбор данных, социальный педагог дифференцирует проблематику детей и молодежи, ситуаций, в которых они оказались, и тем самым осваивает необходимый элемент профессиональной адаптации - эмоциональное принятие и переживание детских проблем.

2. Диагностика проблем личностного и социального развития детей и подростков, попадающих в сферу деятельности социального педагога. Данная функция необходима для уточнения социальных и психолого-педагогических особенностей каждого ребенка, сведения о котором поступили в банк данных. Для этого социальный педагог работает с ребенком, с классным руководителем, учителями, родителями с целью выяснения ситуации, в которой находится ребенок.

Дети с ограниченными возможностями здоровья как социально уязвимая группа. Развитие творческих способностей детей с ограниченными возможностями здоровья

Дети с ограниченными возможностями - дети с физическими и (или) психическими недостатками, имеющие ограничение жизнедеятельности, обусловленное врожденными, наследственными, приобретенными заболеваниями или последствиями травм, подтвержденными в установленном порядке.

К термину "дети с нарушениями в развитии" относятся дети, у которых физические и психические отклонения приводят к нарушению общего развития.

В психолого-педагогической литературе используется несколько понятий той категории детей, которые относятся к системе специального образования.

Дети с нарушениями в развитии - дети, отстающие в физическом и психическом развитии вследствие органического поражения центральной нервной системы и вследствие нарушения деятельности различных анализаторов (слухового, зрительного, двигательного, речевого). Дети с отклонениями в развитии - дети, которые имеют перечисленные выше отклонения, но степень их выраженности ограничивает их возможности в меньшей степени, чем у детей с

нарушениями в развитии.

Дети с ограниченными возможностями здоровья - дети, у которых нарушения в развитии предоставляют им возможность пользоваться социальными льготами и пособиями. Таких детей всегда называли детьми-инвалидами. Сейчас в психолого-педагогической литературе также часто используется термин "проблемные дети".

В основе педагогической классификации таких нарушений лежит характер особых образовательных потребностей детей с нарушениями в развитии и степень нарушения.

Здесь различают следующие категории детей с нарушениями в развитии:

- 1) дети с нарушениями слуха (глухие, слабослышащие, позднооглохшие);
- 2) дети с нарушениями зрения (слепые, слабовидящие);
- 3) дети с нарушениями речи;
- 4) дети с нарушениями интеллекта (умственно отсталые дети);
- 5) дети с задержкой психоречевого развития (ЗПР);
- 6) дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата;
- 7) дети с нарушениями эмоционально-волевой сферы;
- 8) дети с множественными нарушениями (сочетание 2-х или 3-х нарушений).

Лица с ограниченными возможностями имеют функциональные затруднения в результате заболевания, отклонений или недостатков развития, состояния здоровья, внешности, вследствие неприспособленности внешней среды к их особым нуждам, из-за предрассудков общества в отношении к инвалидам.

Современные взгляды на ограничение возможностей у людей основываются на его понимании не как патологического состояния, но как процесса, при котором нарушения телосложения, функций организма или условий окружающей среды снижают активность человека и затрудняют его социальную деятельность. Причиной ограниченных возможностей может стать недостаток или несовершенство образовательных программ, медицинских и социальных услуг, необходимых конкретному ребенку, подростку или взрослому человеку.

Модели в общественном сознании по отношению к человеку с ограниченными возможностями жизнедеятельности.

В истории развития человеческой цивилизации отношение общества к людям с ограниченными возможностями жизнедеятельности выражалось в форме, манере общения с ними.

«Больной человек» в соответствии с этой моделью лица с ограниченными возможностями – больные люди. Это означает, что человек рассматривается как объект лечения.

Не отрицая значимости медицинского обслуживания этих людей, следует видеть, что в контексте образовательного поля природа ограниченных возможностей связана с затруднениями в обучении и социализации.

Поэтому образовательные программы для таких лиц должны предусматривать не столько уход и лечение, сколько обучение и развитие.

Модель «Недочеловек». Человек с отклонениями в развитии этой модели рассматривается как неполноценное существо, приближающееся по своему уровню к животному. Следствием этого стало создание негуманных условий жизни и применение негуманного обращения по отношению к лицам с ограниченными возможностями.

Модель «Угроза обществу». Существовало представление, что некоторые категории лиц с отклонениями в развитии представляют угрозу обществу (умственно отсталые, глухие, лица с психическими расстройствами). Невежество породило мнение, что эти люди могут не только быть источником заболеваний, но и «наслать порчу», «накликать несчастье», нанести материальный и моральный ущерб. Вследствие этого общество предпринимало меры, чтобы оградить себя от этой потенциальной «угрозы», создавая интернаты, закрытые организации призрения, часто в удалённых от общества местах, иногда со строгим режимом содержания в них. Обучение в этом случае либо отсутствовало, либо было недостаточным.

Модель «Объект жалости». Эта модель оказывает разрушительное влияние на развитие личности человека, на его стремление к самореализации. В рамках этой модели к человеку с ограниченными возможностями подходят как к маленькому ребёнку, который не вырастет, оставаясь в детском возрасте навсегда. Главной задачей в такой модели видится только защита человека с ограниченными возможностями от «плохого» окружающего мира через обособление его от общества, создание комфортной среды обитания, а не обеспечение помощи в образовании и развитии.

Модель «Объект обременительной благотворительности». Сложные экономические условия в ряде стран мира не позволяют придерживаться неизменно благоприятной экономической политики в отношении лиц с ограниченными возможностями. Траты на их содержание рассматриваются как экономическое бремя, которое пытаются уменьшить через сокращение размеров оказываемой помощи.

Модель «Развитие». Эта модель предполагает наличие у лиц с ограниченными возможностями способностей к образованию и развитию. Согласно этой модели общество ответственно за более полное развитие ребёнка с ограниченными возможностями; обществу

вменяется в обязанность создание условий, благоприятных для развития и коррекционно-педагогической помощи таким детям. Человек с ограниченными возможностями согласно этой модели имеет те же права и привилегии, что и все остальные члены общества: право жить, учиться, работать в своей местности, жить в своём доме, выбирать друзей и дружить с ними, право быть желанным членом общества.

Анализ развития специального образования показывает, что в 90-е г.г. XX столетия приоритетным направлением выдвигается идея интегрированного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья.

В системе образования интеграция означает возможность минимально ограничивающей альтернативы (т.е. выбора) для лиц с ограниченными возможностями здоровья: получение образования в специальном (коррекционном) образовательном организации или, с равными возможностями, в образовательном организации. Концепция интеграции давала возможность детям с ограниченными возможностями здоровья обучаться в условиях массовых общеобразовательной школы.

Инклюзивное (включенное) образование – термин, используемый для описания процесса обучения детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных школах.

Инклюзивное образование (фр. *Inclusif* - включающий в себя, лат. *Include* - заключаю, включаю) — процесс развития общего образования, который подразумевает доступность образования для всех, в плане приспособления к различным нуждам всех детей, что обеспечивает доступ к образованию для детей с особыми потребностями.

В его основу положена идеология, которая исключает любую дискриминацию учеников, но в то же время создает особые условия для детей, имеющих особые образовательные потребности. Эта теория признает, что все дети могут полноценно учиться, а их отличительные особенности достойны уважения.

Еще Л.С. Выготский указывал на необходимость создания такой системы обучения, в которой ребенок с ограниченными возможностями здоровья не исключался бы из общества детей с нормальным развитием. Он считал, что задачами воспитания ребенка с нарушением в развитии является его включение в жизнь социума и осуществление компенсации его недостатка каким-либо другим путем.

Инклюзивное образование стремится развить методологию, направленную на детей и признающую, что все дети - индивидуумы с различными потребностями в обучении.

Инклюзивное образование старается разработать подход к преподаванию и обучению, который будет более гибким для

удовлетворения различных потребностей в обучении. Если преподавание и обучение станут более эффективными в результате изменений, которые внедряет инклюзивное образование, тогда выиграют все дети (не только дети с особыми потребностями).

Восемь принципов инклюзивного образования:

ценность человека не зависит от его способностей и достижений;

каждый человек способен чувствовать и думать;

каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным;

все люди нуждаются друг в друге;

подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений;

все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников;

для всех обучающихся достижение прогресса скорее может быть в том, что они могут делать, чем в том, что не могут;

разнообразие усиливает все стороны жизни человека.

Таким образом, инклюзия – это процесс развития предельно доступного образования для каждого в доступных организациях образования, формирование процессов обучения с постановкой адекватных целей всех учеников, процесс ликвидации различных барьеров для наибольшей поддержки каждого учащегося и максимального раскрытия его потенциала.

На современном этапе развития страны общественное сознание постепенно переживает радикальные изменения по отношению к лицам с ограниченными возможностями здоровья.

Чаще всего под «людьми с ограниченными возможностями» в научной литературе принято понимать людей, которые имеют те или иные ограничения в повседневной жизнедеятельности, связанные с физическими, психическими или сенсорными дефектами.

В Словаре по социальной работе человек с ограниченными возможностями определяется как тот, "кто не способен выполнять определенные обязанности или функции по причине особого физического или психического состояния или неспособности. Такое состояние может быть временным или хроническим, общим или частичным".

В настоящее время каждый десятый в населении Земли, т.е. более **500 млн. человек** имеют те или иные ограничения в повседневной жизнедеятельности, связанные с физическими, психическими или сенсорными дефектами. Среди них не менее **150 млн. детей**. Каждая четвертая семья сталкивается, так или иначе, с проблемой инвалидности.

Рост инвалидности в большинстве стран мира связан с усложнением производственных процессов, увеличением

транспортных потоков, военными конфликтами, ухудшением экологической обстановки, значительным распространением вредных привычек (табакокурение, применение алкоголя, наркотиков, токсических веществ) и другими причинами.

Развитые цивилизованные страны стремятся решить социальные проблемы, связанные с ростом числа лиц с ограниченными возможностями на основе научного подхода к постановке и решению этих проблем, использования материально-технических средств, детально разработанного юридического механизма, общенациональных и общественных программ, высокого уровня профессиональной подготовки специалистов и т.д.

И, тем не менее, несмотря на предпринимаемые усилия и значительный прогресс медицины, количество лиц с ограниченными возможностями медленно, но стабильно растет. Так, например, детей, нуждающихся в специальном обучении, ежегодно становится больше на **3-5%**.

Дети с особенностями развития имеют множество ограничений в различных видах деятельности. Они не самостоятельны и нуждаются в постоянном сопровождении взрослого. Они лишены широких контактов, возможности получать опыт от других сверстников, которые есть у обычного ребенка. Их мотивация к различным видам деятельности и возможности приобретения навыков сильно ограничены. Трудности в освоении окружающего мира приводят к возникновению эмоциональных проблем у таких детей (страх, тревожность и т. д.). Часто мир для них кажется пугающим и опасным. Невозможность выразить свои переживания, например, в игре, как это происходит у обычных детей, приводит к возрастанию эмоционального напряжения, как следствие, к возникновению поведенческих проблем. Это становится серьезным препятствием в развитии ребенка. Также нужно отметить, что познавательная активность ребенка зависит от уровня активности, а у ребенка с особенностями развития собственная активность снижена. Ему необходимы танцы, зарядка, лыжные походы, пешие прогулки и другие виды физических нагрузок, именно они поднимают общий уровень активности ребенка, оказывают положительное влияние на тонус организма, стимулируют творческую активность.

Творчество - это непереносимое условие успешной самореализации личности, позволяющее проявить себя в современном мире, в разнообразных жизненных ситуациях. Вовлекать детей в творческую деятельность нужно, и чем раньше, тем лучше. Вкладывая себя в творческую деятельность, человек изменяется, совершенствуется. Способность к творческой деятельности вызывает успех, который, в свою очередь, поддерживает интерес к процессу творчества.

Развитие творческих способностей у детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) является нормой и не зависит от деформации в его развитии (физические недостатки, умственная неполноценность).

Социализация ребенка с особенностями в развитии средствами художественного творчества понимается как процесс вовлечения и приобщения ребенка к сфере образного восприятия и понимания окружающего мира. Степень вовлеченности ребенка к сфере образного восприятия и понимания окружающего мира является одним из главных факторов его социализации, в процессе которой немаловажное значение приобретает факт развития его самосознания посредством надлежащего образного воздействия.

Ребёнок, участвуя в творческой деятельности, может пройти путь от интереса, через приобретение конкретных навыков, к профессиональному самоопределению. Развивая творческие способности у детей с ОВЗ, создаем условия для успешной адаптации их в социуме.

Очень важно при работе с детьми такой категории учитывать рекомендации педагогов-психологов (У. Глассер, Р. Кэмпбелл, М. Максимов, В. Сатир и другие).

1. Начинать разговор с похвалы.
2. Обращать внимание на ошибки только косвенным образом.
3. Не критиковать и не делать замечания, вспоминая об ошибках.
4. Предоставлять детям возможность сохранить престиж в глазах других.
5. Не приказывать, а задавать вопросы.
6. Выражать одобрение по поводу каждой удачи.
7. Создавать детям хорошую репутацию.
8. Постоянно поощрять детей, делая любую ошибку легко исправимой.
9. Добиваться того, чтобы ребенок был рад сделать то, что вы ему предлагаете.

Какое же главное условие развития способностей? Необходимо в качестве обязательного, неременного условия - удовольствие от умственной деятельности, ярко выраженные положительные эмоции. Необходимо, чтобы ребенок получал радость, удовольствие от самого процесса интеллектуальной деятельности. Если этого нет, и ребенок выполняет умственную деятельность по любым другим мотивам, например, из-за послушания, из желания получить награду, из страха наказания, то знания ребенок таким путем, конечно, получит, но к способности это не будет иметь ни малейшего отношения.

Детское творчество специфично. Нередко оно является результатом ориентировочно-исследовательских действий. В нем

проявляется стремление ребенка выразить словами свое отношение к окружающему, свое мироощущение, передать в содержании рисунка, рассказа, конструкции и пр. свои впечатления, переживания, представления и т.д.

Детское творчество тесно связано с игрой, и грань между ними, не всегда правда отчетливая, прокладывается целевой установкой – в творчестве поиск и сознание нового обычно осмысленны, как цель, игра же изначально таковой не предполагает.

В связи с этим на занятиях организации дополнительного образования надо использовать творческие задания, как часть игры, где ребенок выполняет различные роли - конструктора, художника.

Ребёнок, участвуя в творческой деятельности, может пройти путь от интереса через приобретение конкретных навыков к профессиональному самоопределению, что так же важно для успешной социализации. Развивая творческие способности у детей с ограниченными возможностями здоровья, дополнительное образование создает условия для успешной адаптации в социум.

Из опыта работы Центра внешкольной работы г. Уральск Западно-Казахстанской области

Творческая социокультурная деятельность детей с ограниченными возможностями здоровья

С 2010 года Центр внешкольной работы г. Уральск работает в режиме создания безбарьерной среды для детей с ОВЗ. За последние пять лет Центр оказал услуги более 100 детям с особыми потребностями и их родителям.

Деятельность по развитию творческих способностей детей с ОВЗ проходит в следующих формах:

- кружковая работа;
- сказкотерапия;
- психологические тренинги «Мостик доверия»;
- групповые занятия психолога «Жизнь - радуга»;
- индивидуальные, групповые консультации психолога, социального педагога;
- спортивные турниры по шашкам, шахматам, тоғызқұмалақ;

участие в досуговых мероприятиях: акции, выставки декоративно-прикладного, изобразительного творчества, фестивали детского творчества, семейного творчества «Мәлдір бұлақтан ...», «Папа, мама, я - дружная семья!»;

участие детей в городском и областных этапах Республиканского конкурса «Жұлдызай».

Для специалистов (социальные работники, педагоги, психологи, логопеды, дефектологи), работающих непосредственно с детьми этой категории, ежемесячно проводятся обучающие семинары-практикумы.

Включение в инклюзивное образовательное пространство детей с ограниченными возможностями здоровья позволило Центру совместно с Детским и молодежным общественным объединением «Достық алаңы» (ДМОО) при финансовой поддержке ОФ «Бота» «Сорос Казахстан» принять участие в реализации социальных проектов «На пути к мечте!», «Первые шаги к инклюзивной школе».

ДМОО «Достық алаңы» было создано в 2011 году на базе Центра внешкольной работы, в состав которого вошли педагоги, воспитанники «Школы лидеров детских объединений г. Уральск» Центра внешкольной работы.

Молодежная организация создана с целью привлечения грантовых средств для создания и развития безбарьерной среды для детей с ОВЗ.

Идея проекта: создание инклюзивного образовательного пространства путем предоставления вариативных форм обучения для детей данной категории.

Деятельность по проекту

В рамках социальных проектов были установлены 6 пандусов, приобретен художественный материал для проведения кружковых занятий.

В 2011-2013 годах был арендован транспорт для перевозки детей с ОВЗ на занятия кружков, секций и массовые мероприятия.

Деятельность Центра по развитию творческих способностей особых детей в инклюзивной среде продолжена и в 2014-2015 г.г. В преддверии Международного дня защиты детей с 15 по 30 мая 2014 года в Центре внешкольной работы проходила благотворительная акция «Дерево желаний». Наши воспитанники, участники проекта «На пути к инклюзивной школе», написали письма о своих сокровенных желаниях и повесили конверты с письмами на дерево. Исполнить

желания особых ребят помогли индивидуальные предприниматели, бизнесмены г. Уральск. Ананьин Дамир (9 лет) диагноз ДЦП получил в подарок спортивный костюм и ортопедическую обувь, дом моды «Айя» подарил воспитанникам стилизованные концертные платья. Саше Осинковой (7 лет) ТОО «Талап» подарил прогулочную коляску для ребенка-инвалида. Пожелания всех ребят принявших участие в акции «Дерево желаний» были исполнены.

Волонтерами и педагогами Центра ведется подготовительная работа по проведению 25 апреля 2015 года благотворительной акции «Книга в подарок детям с особыми потребностями».

Сегодня более 70 детей с нарушением опорно-двигательного аппарата и их родители на равных со здоровыми сверстниками посещают следующие кружки «Бисероплетение», «Изобразительное искусство», «Декоративно-прикладное творчество», «Вокал», «Хореография», «Компьютерная грамота», клубы «Школа юного акына», «Школа лидеров», секции по шашкам, шахматам, тоғызқұмалақ. Ребята принимают активное участие в во всех мероприятиях Центра, фестивалях и конкурсах городского и областного уровней. Названные формы работы с детьми и их родителями позволили педагогическому коллективу Центра восполнить существующий дефицит социального и педагогического внимания к проблемам детей-инвалидов и заметно оптимизировать их воспитание и обучение. Из опыта работы Центра стало очевидно, что дети, имеющие инвалидность, так же способны и талантливы, как и обычные дети.

Центр внешкольной работы г. Уральск открыл своим воспитанникам окно в мир творчества. Особая роль принадлежит сотрудничеству педагогов с семьями, родителями детей, поэтому важным направлением деятельности Центра является работа социальных педагогов с родителями. Родители должны иметь отчетливое представление об особенностях воспитания и обучения особого ребенка, чтобы

предотвратить или сгладить проявления возможных негативных социальных и педагогических последствий ограниченных возможностей ребенка. Чем раньше родители осознают необходимость не только лечения, но и обучения, тем больших успехов они добьются. Центр дал возможность путем реализации досуговых и индивидуальных образовательных программ удовлетворить познавательные и эстетические запросы детей с ОВЗ, расширил познания о творческих возможностях ребенка, обеспечил дальнейший успех в избранной сфере деятельности, сформировал новый круг общения, способствовал вовлечению в творческую деятельность не только ребенка, но его ближайшего окружения.

Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья: зарубежный опыт. Инклюзивное образование в Казахстане

Инициатором реализации равных прав детей с ограниченными возможностями здоровья в системе образования является Организация Объединенных Наций, которая обращает пристальное внимание государств и правительств на вопросы обеспечения прав данной категории детей на получение ими качественного и доступного образования.

С 1948 года был принят целый ряд международных законодательных документов, являющихся нормативной базой для обеспечения всеобщего доступа к образованию. Однако в ранних инициативах, в которых было провозглашено право ребенка с ограниченными возможностями здоровья на образование, вопрос об удовлетворении и развитии их потребностей, возможностей в целом рассматривался как символический принцип.

В ряде стран мира, начиная примерно с 1970-х гг., велась разработка и внедрение пакета нормативных актов, способствующих расширению образовательных возможностей инвалидов. В современной образовательной политике США и Европы получили развитие несколько подходов, в том числе: расширение доступа к образованию {widening participation), мейнстриминг {mainstreaming), интеграция, инклюзия, т.е. включение (inclusion). Мейнстриминг предполагает, что ученики-инвалиды общаются со сверстниками на праздниках, в различных досуговых программах; если же они и включены в классы массовой школы, то, прежде всего для того, чтобы расширить возможности социальных контактов, а не для достижения образовательных целей. Интеграция означает приведение потребностей

детей с психическими и физическими нарушениями в соответствии с системой образования, остающейся в целом неизменной, не приспособленной для них; дети с инвалидностью посещают массовую школу, но не обязательно учатся в тех же классах, что и все остальные дети. "Включение", или инклюзия" - наиболее подходящий термин, который толкуется следующим образом: это реформирование школ и перепланировка учебных помещений так, чтобы они отвечали нуждам и потребностям всех детей без исключения.

Важным правовым документом в определении равных возможностей в области начального, основного и среднего и высшего образования для детей, молодежи и взрослых, имеющих инвалидность, явились «Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов», принятые Организацией объединенных наций 20 декабря 1993 года. Правило 6 призывает государства «стремиться к постепенной интеграции системы специальных учебных заведений в систему общего образования».

Ярким событием для мирового педагогического сообщества стала Всемирная конференция по образованию лиц с особыми потребностями, прошедшая в 1994 году в Испании (г. Саламанка). «Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями», принятая представителями 92 правительств и 25 международными организациями, является одним из основополагающих международных документов. В педагогику был введен термин «инклюзия» и провозглашен принцип инклюзивного образования. Ценность данного документа заключается в том, что в нем содержатся принципы предложения и продвижения законодательных инициатив в сфере инклюзивного образования. Инклюзивное образование предусматривает не только активное включение и участие детей с ограниченными возможностями здоровья в обычном образовательном учреждении, но предполагает перестройку системы массового образования и учебно-воспитательного процесса с целью создания условий для реализации образовательных потребностей всех категорий детей.

Последующее принятие Дакарской рамочной концепции действий (Dakar Framework for Action), Целей развития тысячелетия в образовании (Millennium Development Goals on Education) предлагают наиболее полный и современный подход, призванный обеспечить образование для всех к 2015 году.

Как показывают исследования, процесс инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями здоровья в разных странах мира реализуется с учетом их социокультурной и политической специфики. Общим для всех стран является положение о

том, что в процессе исторического развития система образования детей с ограниченными возможностями здоровья прошла путь от позиции неприятия и изоляции данной категории детей как «угрозы всеобщей дегенерации» на позицию инклюзии. И в первую очередь, это обусловлено переориентацией идеологии общества по отношению к людям, в особенности, к детям с ограниченными возможностями здоровья, документальными свидетельствами которой явилось принятие целого ряда законодательных актов, обеспечивающих право на образование данной категории детей, начиная уже с 18 века.

На современном этапе специальные школы и интернаты признаются сегрегационными. В этой связи развивается система образования для детей с особыми потребностями по типу «включения в общий поток», или интеграции. Эксперты ЮНЕСКО на совещании по специальному образованию (1980) утверждают: «главное – содействовать максимальной интеграции инвалидов в общество. В противном случае возникают нежелательные явления и психологические барьеры». Общество, воодушевленное идеями о безбарьерном мире для инвалидов, об интеграции детей с проблемами в общеобразовательные учреждения, выступает за сокращение числа специальных школ и перевод значительного числа обучающихся в общеобразовательную среду, открытие классов для ранее необучаемых глубоко умственно отсталых детей.

Для реализации равных прав на образование детей с ограниченными возможностями и их социальной адаптации создаются условия с учетом особых потребностей детей, наравне со специальным образованием реализуется политика инклюзивного образования.

Проведение в жизнь идеи инклюзии является стратегической задачей современной государственной образовательной политики во всем мире.

Конвенция «О правах ребенка» (1989) определяет право неполноценного в умственном или физическом отношении ребенка на особую заботу, обеспечение доступа к образованию, профессиональной подготовке к трудовой деятельности, медицинскому обслуживанию, восстановлению здоровья и т. п.

Согласно Саламанкской декларации о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями (Саламанка, Испания, 7—10 июня 1994 г.):

каждый ребенок имеет основное право на образование, должен иметь возможность получать и поддерживать приемлемый уровень знаний;

каждый ребенок имеет уникальные особенности, интересы, способности и учебные потребности;

необходимо разрабатывать системы образования и выполнять

образовательные программы так, чтобы принимать во внимание широкое разнообразие этих особенностей и потребностей;

лица, имеющие особые потребности в области образования, должны иметь доступ к обучению в обычных школах;

обычные школы должны создать им условия на основе педагогических методов, ориентированных, прежде всего, на детей с целью удовлетворения этих потребностей.

Таким образом, обычные школы с такой инклюзивной ориентацией являются наиболее эффективным средством борьбы с дискриминационными воззрениями, создания благоприятной атмосферы, построения инклюзивного общества и обеспечения образования для всех; более того, они обеспечивают реальное образование для большинства детей.

Инклюзивное образование - совместное обучение и воспитание лиц с ограниченными возможностями, предусматривающие равный доступ с иными категориями обучающихся к соответствующим образовательным учебным программам, коррекционно-педагогическую, психологическую и социальную поддержку развития посредством обеспечения специальных условий (Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.01.2014 г.).

В соответствии с поручением Главы государства в 2004 году в целях научно - методического обеспечения системы социальной и медико-педагогической поддержки детей с ограниченными возможностями постановлением Правительства Республики Казахстан республиканский научно-практический центр социальной адаптации и профессиональной реабилитации был преобразован в национальный научно-практический центр коррекционной педагогики, где ведется научно-исследовательская работа по развитию специального образования и переходу к инклюзивному образованию, разработке специальных учебных программ, учебников и учебно-методических комплексов. Развитие системы инклюзивного образования одно из приоритетных направлений Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы. Права детей с ограниченными возможностями на получение равных прав к качественному образованию закреплены законодательством Республики Казахстан. В нашей стране функционирует 39 специальных детских садов и 315 специальных групп, в которых получают воспитание и образование более 15 тысяч детей дошкольного возраста, 106 специальных школ и 1219 специальных классов при общеобразовательных школах, где обучаются около 25 тысяч детей школьников. В настоящее время коррекционно-педагогическую поддержку детям с ограниченными возможностями оказывает 17

реабилитационных центров, 133 кабинета психолого-педагогической коррекции, 558 логопедических пунктов при школах.

В республике насчитывается 138 513 детей с ограниченными возможностями в возрасте до 18 лет, что составляет 2,8 % от общего числа детского населения. В том числе, детей школьного возраста — 93 740 детей, дошкольного возраста — 44 773. По специальным учебным программам обучается более 62 тысяч учащихся, по специальным дошкольным программам — более 27 тысяч детей. Кроме того, в системе ТИПО подготовку кадров из числа лиц с ограниченными возможностями ведут 178 колледжей. Контингент данной категории студентов составляет около 3 тысяч человек.

Доступ к образованию детям с ограниченными возможностями обеспечивает и система электронного обучения, дистанционное образование. С 2011 года в рамках госпрограммы дети, обучающиеся на дому, получают необходимые программно-технические средства. Для детей с нарушением опорно-двигательного аппарата приобретаются индивидуальные средства передвижения, специальные клавиатуры и манипуляторы, для детей с нарушением слуха — слуховые аппараты, звукоусиливающая система с микрофоном, тифлотехнические средства. Для обеспечения доступа к обучению важны средства информационного обеспечения, в том числе принтеры и Брайлевские дисплеи, читающие машины и увеличивающие устройства, электронные лупы, мобильные устройства увеличения экрана с речью и др. Компьютерной техникой и оборудованием за счет республиканского бюджета обеспечены более 6 тысяч детей-инвалидов, обучающихся на дому.

На данный момент почти половина специальных организаций образования в республике оснащена мультимедийными образовательными системами, стимулирующими познавательное развитие детей с ограниченными возможностями. В 20 % специальных школ установлены интерактивные доски. Доступ к интернету имеет около 95 % специальных школ. 41 % специальных организаций образования оснащены логопедическими тренажерами, 37% — слухоречевыми тренажерами.

В Астане инклюзивное образование реализуется в школе-гимназии № 65. Это экспериментальная площадка Национального научно-практического центра коррекционной педагогики. Здесь функционирует 11 инклюзивных классов (два с государственным языком обучения и 9 — с русским языком обучения), в которых обучаются 20 школьников с нарушениями слуха, зрения и ДЦП. Для их обучения созданы соответствующие условия: «безбарьерная среда», материально-техническое оснащение учебных кабинетов, коррекционные и реабилитационные мероприятия. Для оказания

медицинской помощи детям в медпункте школы имеется специальное оборудование (кушетка для массажа, аппарат для УФО-терапии «Солнышко», ультразвуковой ингалятор и др.) и медикаменты для сезонной витаминизации. Учебные кабинеты оборудованы специальными партами и стульями, вертикализаторами.

При организации учебного процесса в инклюзивных классах учитывается специфика детей с ограниченными возможностями, и на этой основе выработана стратегия синхронизации обучения с обычными детьми. Расписание занятий школы № 65 соответствует общеобразовательным нормативно-правовым актам. Учителя, ведущие занятия в инклюзивных классах, занимаются календарно-тематическим планированием, в рамках которого отдельно планируется работа с детьми с ограниченными возможностями в рамках общеобразовательного учебного процесса и варьируется время, затраченное на тех или иных учащихся в соответствии с их успеваемостью и способностями. Детям с отклонениями в развитии уделяется немного больше внимания, что связано с особенностями восприятия ими материала. Но на общеобразовательный процесс и успеваемость других детей это не влияет.

Инклюзия детей с нарушениями физического здоровья в общеобразовательных классах требует дополнительного тьюторского и педагогического сопровождения этих детей. В школе практикуется модель двухуровневого сопровождения в зависимости от потребностей ученика. Ученик сопровождается тьютором, главная задача которого — оказывать ребёнку физическую поддержку, помогать ему перемещаться, чувствовать себя уверенно в классе и в школе. Кроме того, некоторым детям с особенностями развития требуется тьютор, обладающий методиками специальной коррекционной педагогики. Например, для учащихся с нарушением слуха в школе предусмотрены штатные единицы сурдопедагогов.

Дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата доставляются в школу и обратно на инвентакси.

Кроме того, в целях социальной адаптации детей с нарушениями слуха в школе-гимназии № 65 ведется начальная допрофессиональная подготовка — проводятся обучающие семинары-тренинги и мастер-классы по парикмахерскому искусству и маникюру для учащихся старших классов, а также по профилям: деревообработка, декоративно-прикладное искусство. Также в школе работает театр мимики и жестов.

В 27 общеобразовательных школах республики (26 – государственные школы, 1 – частная школа) в обычных классах наравне с детьми с нормой развития обучается 96 детей с нарушениями развития.

По данным областных психолого-медико-педагогических

консультаций (ПМПК) в стране зарегистрировано 138 513 детей с ограниченными возможностями, это составляет 2,8% от всего детского населения страны. В системе образования по специальным общеобразовательным учебным программам обучается **62130** (66,2%) детей школьного возраста. Обучаются на дому **8387** (8,9%) детей.

Одним из направлений работы в этой сфере является начало процесса внедрения в школах республики системы инклюзивного образования – обучения детей с ограниченными возможностями в общих школах вместе со сверстниками. Согласно Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы планируется к 2020 году увеличить до 70% долю школ, создавших условия для инклюзивного образования от их общего количества.

Потребности гуманизации системы образования в стране актуализируют поиски передовой педагогической практики и в **системе дополнительного образования.**

Создание условий для развития творческой активности школьников, способствующих их жизненному и профессиональному самоопределению, является важным направлением деятельности системы дополнительного образования детей.

Сфера дополнительного образования детей обладает уникальными возможностями в плане социально-педагогической деятельности, развития и воспитания многогранной личности, удовлетворения её потребностей, интересов, стремления к творчеству, является важным фактором формирования личности ребёнка, его возможности раскрыть, реализовать свой творческий потенциал.

Широкий спектр образовательных услуг, отсутствие жёсткой регламентации деятельности, гуманистическое взаимодействие участников образовательного процесса являются главными достоинствами организаций дополнительного образования детей. Что, в свою очередь, создаёт атмосферу, максимально благоприятную для проявления и развития творческой активности как обучающихся, так и самого педагога, который может апробировать в своей работе новейшие достижения педагогической науки.

Определённое место в дополнительном образовании занимают центры детского и юношеского творчества, кружки, студии, которые различными средствами призваны формировать духовную культуру, воспитывать музыкально-эстетический вкус, активизировать творческое развитие детей.

Организация наставничества и волонтерства в работе с детьми, оказавшимися в трудной жизненной ситуации

В период кардинальных социально-экономических изменений проблемы нравственности имеют решающее значение для формирования общественного сознания. Особое значение приобретает значение морально-нравственных ценностей, так как они имеют большое значение в становлении личности подростков.

В современных условиях в образовательной и воспитательной системе нашей страны возрастает необходимость интеграции в учебно-воспитательный процесс разнообразных инновационных форм работы с обучающимися, направленных на развитие ценностных мировоззренческих установок и формирование активных, ответственных и компетентных граждан.

Одним из наиболее эффективных и целесообразных средств формирования у обучающихся социального опыта и воспитания гуманности, морально-нравственных ценностей является наставничество и волонтерство, как инновационный воспитательный подход в обучении и воспитании школьников.

Отсутствие условий для социализации детей и подростков, оказавшихся в трудной жизненной ситуации создает высокую степень угрозы приобщения их к криминогенной среде, употреблению алкоголя, ведет к асоциальному поведению.

В этой связи развитие волонтерской деятельности в организациях образования, организация наставничества с детьми и подростками, оказавшимися в трудной жизненной ситуации, представляется одним из наиболее эффективных средств формирования у них социального опыта, воспитания гуманности, морально-нравственных ценностей.

Формируя нравственный потенциал подростка, необходимо стремиться к тому, чтобы не только дать представление о высших человеческих ценностях, но и помочь осознать эти ценности и в собственной жизни, пробудить желание жить в соответствии с ними, формировать духовные потребности, обеспечивающие мотивацию деятельности и поступков.

«С наставником можно за полгода научиться большему, чем без него за всю жизнь! И научиться именно тому, что нужно для достижения успеха...».

Наставничество, как и тренерство, невероятно мощная форма личного развития, которая может привести к реальным результатам.

Наставничество / тренерство применяется различными людьми для разных целей.

Наставничество - волонтерский вид деятельности социально активных людей, готовых понять, принять и помочь. Наставничество можно рассматривать как метод психолого-педагогического сопровождения подростков групп риска. Метод наставничества – способ непосредственного и опосредованного личного влияния на человека (подростка). Добровольчество существует везде, где есть люди, которые заботятся о других и о проблемах общества. Наставничество сложный процесс добровольческой (волонтерской) деятельности и может рассматриваться, как способ:

- строить социальные отношения;
- применять на практике свои моральные и религиозные принципы;
- получать новые навыки;
- найти поддержку и друзей;
- почувствовать себя способным что-то совершить.

Наставничество как вид волонтерской (добровольческой) деятельности заключается в том, что:

- это эффективный способ решать сложные проблемы отдельного человека, общества и окружающей среды. Именно благодаря добровольчеству наставников многие тупиковые ситуации находят выстраданные решения;

- это механизм, с помощью которого люди могут прямо адресовать свои проблемы тем, кто может их решить;

- это движение с целью добиться большего влияния на собственную жизнь. Помогая другим, наставники-волонтеры обретают уверенность в своих способностях, обучаются новым навыкам, закладывают новые социальные связи;

- это возможность найти себя и заложить в свою жизнь те ценности и привычки, которые позволяют человеку вести здоровую, продуктивную, насыщенную жизнь.

Основными принципами наставничества являются:

- личностный поход к подростку, реализуемый в формуле: любить, понимать, принимать, сострадать, помогать;

- системность - необходимость всестороннего анализа проблемы социальной дезадаптации подростка и применения системы мероприятий, адекватных выявленной проблематике;

- оптимистическая гипотеза - вера в подростка, опора на положительное в нем, формирование деятельностного подхода «сделай себя личностью сам»;

- объективность подхода к подростку - знание многообразных аспектов жизнедеятельности школьного коллектива и каждой личности, выработка непредвзятых рекомендаций, учет возрастных особенностей личности (индивидуальных черт, склонностей, нравственной позиции);

- коммуникативность - способность к быстрому и оперативному общению, налаживанию связей и координации со всеми субъектами социально-психолого-педагогического сопровождения (администрацией школы, педагогами, родителями, врачами, социальными педагогами, психологами, юристами, местными органами и другими категориями) для быстрого нахождения средств социально-педагогической и других видов помощи ребенку;

- неразглашение информации о ребенке и его семье;

- уважение достоинства и культуры всех народов;

- оказание взаимной помощи, безвозмездные услуги лично, либо организовано в духе партнерства и братства;

- превращение наставничества в элемент личного совершенствования, приобретения новых знаний и навыков, выявления способностей, стимулируя для этого инициативу и творчество людей, давая каждому возможность быть созидателем, а не пользователем;

- стимулирование чувства ответственности.

Особенности деятельности наставника с детьми, оказавшимися в трудной жизненной ситуации

Наставник – это волонтер, сопровождающий любого человека, нуждающегося в помощи и поддержке, оказавшимся в трудной жизненной ситуации. Волонтеры (в пер. с англ. Volunteer - доброволец) - это люди, делающие что-либо по своей воле, по согласию, а не по принуждению. Они могут действовать либо неформально, работать бесплатно как в государственных, так и в частных организациях медицинской, образовательной сферы или социального обеспечения, либо являться членами добровольческих организаций. Волонтерство - добровольная работа за идею.

«Наставник - это, прежде всего социальный аниматор, который может совершенствовать, строить те социальные отношения, которые своими смыслами и красотой захватят, привлекут к нравственным ценностям и выборам проблемного ребенка».

Наставник - уважаемый и авторитетный человек, способный к осуществлению связи между всеми институтами общества, помощи подростку советом и делом, содействием в решении вопросов его жизнеустройства (бытового, трудового).

При организации добровольческой службы необходимо достаточное время уделять формированию у новичков-добровольцев представлений о роли и месте добровольчества в современном обществе, определять идеологию волонтерства. Начать такую работу можно с определения самого понятия «доброволец (волонтер) наставник».

Доброволец (или волонтер) - это альтруист, который по зову сердца безвозмездно занимается социально значимой деятельностью и осознает свое значение для общества.

Доброволец - человек, который в свое свободное время делает нечто полезное для других, не получая за это для себя прибыли.

Доброволец - человек, не имеющий каких-либо особых для добровольца профессиональных навыков, способный бескорыстно передавать определенную информацию, обладающий социальными жизненными навыками необходимыми для успешной адаптации в современном мире, способные делиться своим опытом и оказывать помощь тем, кто в этом нуждается.

Доброволец - человек, способный «отдавать», не требуя ничего взамен.

Наставники, работающие с детьми и подростками групп риска на добровольной основе (или по совместительству с имеющейся работой, учебой в университете), безусловно мотивированы. Какова их мотивация? Ведь они исполняют роль достаточно тяжелую, неоплачиваемую, требующую отдачи сил, многочасовую, эмоционально и физически трудную.

Целью работы наставника является оказание социально-психолого-педагогической помощи и поддержки детям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации.

Дети, находящиеся в трудной жизненной ситуации, – дети, которые самостоятельно не в состоянии решить проблемы жизнедеятельности, возникшие у них под воздействием тех или иных обстоятельств.

Однако необходимо иметь в виду, что каждый ребенок в разные периоды своей жизни, а также в зависимости от социальных условий, в которых он может оказаться по независящим от него причинам, может оказаться в трудной жизненной ситуации, и соответственно, будет нуждаться в помощи и защите в разной степени. В связи с этим трудные жизненные ситуации детей классифицируются следующим образом:

- дети, оставшиеся без попечения родителей;
- дети, проживающие в малоимущих семьях;
- дети-жертвы вооруженных и межнациональных конфликтов;

- дети из семей беженцев и вынужденных переселенцев;
- дети, оказавшиеся в экстремальных условиях;
- дети-жертвы экологических и техногенных катастроф;
- дети-жертвы стихийных бедствий;
- дети-инвалиды;
- дети, имеющие недостатки в психическом и (или) физическом развитии;
- дети с отклонениями в поведении;
- дети, жизнеспособность которых объективно нарушена в результате сложившихся обстоятельств;
- дети-жертвы насилия;
- дети, отбывающие наказание в виде лишения свободы в воспитательных колониях;
- дети, находящиеся в специальных учебно-воспитательных организациях.

Следует заметить, что предложенная классификация не является исчерпывающей – можно выделить смешанные типы или более детально дифференцировать выделенные группы.

Задачи наставника:

- установление контакта с подростком и с другими специалистами;
- обучение социальным и практическим навыкам подростка группы риска, необходимым для адаптации в обществе;
- забота о быте подростка;
- отслеживание социальных контактов;
- формирование ближайшего окружения;
- помощь в получении образования;
- развитие кругозора;
- правовая поддержка;
- помощь в организации досуга;
- контроль за соблюдением принудительных мер воспитательного воздействия (ограничения пребывания на улице, обязанность учиться);
- помощь в гражданском, личностном, профессиональном определении подростка;
- помощь в конфликтных ситуациях в школе, на работе.

Наставниками могут стать:

- родственники и соседи;
- представители трудовых коллективов;
- педагоги;
- ветераны;
- студенты;

- руководители и должностные лица местных органов (медицинские работники, специалисты и т.д.).

Наставник может научит подростка:

- видеть и понимать проблему;
- принимать ее;
- разрешать ее;
- или осознавать неспособность справиться с ней самостоятельно и тогда обращаться за помощью.

Девиз наставников: «Мы открываем ВМЕСТЕ то, что ЗНАЮ Я».

Задача наставника: «Научить подростка «ходить» самостоятельно, при этом надо показать ему «свет в конце туннеля». Другими словами подростку необходимо овладеть социально-жизненными навыками для успешной социально-психологической адаптации и интеграции. У подростка, оказавшего в трудной жизненной ситуации должна быть возможность обратиться за помощью к значимому человеку, которым чаще является сверстник или референтная группа сверстников, родители и учителя зачастую в этот критический период для подростка группы риска не являются авторитетными. А что, если сверстник – девиант или референтная группа сверстников окажется асоциальной? Необходим «социальный аниматор», которым станет - наставник. Наставник способный стать значимым «взрослым» для подростка, способный найти подход, раскрыть его возможности и интересы сможет оказать социально-психолого-педагогическую помощь и поддержку. Обязательным условием во взаимоотношении подростка и наставника является - доверие. На основе доверительных отношений возможно «пройти путь вместе» опираясь на шаги сотрудничества.

Шаги сотрудничества

1. Наставник проясняет подростку личное восприятие своей жизненной ситуации: что ему нравится в своей жизни, что не нравится, чтобы он хотел изменить;

2. наставник интересуется планами подростка на будущее: кем бы хотел стать, какие у него мечты, каким он представляет себя через 5-10 лет;

3. наставник предлагает свою помощь в достижении желаний подростка. Картина мира у подростка группы риска часто противоречива, необходимо указывать на эти противоречия. Наставник ориентируется на близкие цели подростка;

4. наставнику иногда приходится самому предлагать различные варианты ближайшего будущего, основываясь на интересах подростка;

5. наставник сам может устраивать мероприятия: организует походы в кино, в музей, театры, цирк, поход в лес и т.д. Такие мероприятия укрепят взаимоотношения, расширят кругозор подростка;

6. при появлении у подростка готовности пойти в кружок, секцию, клуб наставник помогает ему в реализации этого желания, общается с руководителем, помогает в адаптации;

7. наставник может выступать посредником между подростком и обществом;

8. наставник входит в контакт с семьей только при согласии подростка. Часто подростки могут решить, что контакт наставника с родителями приведет к наказанию, вызовет их гнев;

9. наставник может привлекать подростка к организации праздников, акций, спортивных мероприятий. Все это расширяет кругозор, повышает самооценку, улучшает отношение к наставнику.

Формы и методы деятельности наставников

В процессе взаимодействия с несовершеннолетними наставник подбирает наиболее эффективные формы работы, это могут быть индивидуальная, групповая и смешанная формы работы с несовершеннолетним.

Наставническая деятельность включает в себя следующие направления:

- профориентационная работа;
- работа с семьей подростка;
- работа с педагогическим коллективом;
- работа со сверстниками, одноклассниками;
- работа со следующими организациями: служба занятости, КДН, спортивные школы, клубы по месту жительства и др.

Методы работы наставника с детьми, оказавшимися в трудной жизненной ситуации:

- наблюдение;
- курирование – способ сохранения и поддержания контакта наставника и подростка, контроля ситуации со стороны наставника;
- интервенция – специфический способ «вхождения» в личностное пространство для минимизации (устранения) негативной адаптации и стимулирования позитивной адаптации личности в изменяющихся ситуациях;
- коррекция – процесс исправления тех или иных нарушенных функций;

- психолого-педагогическая поддержка – своевременное позитивное воздействие педагога (наставника) и родителей (взрослых) на подростков с целью выработки у них адекватной самооценки, способности противостоять негативному влиянию окружающих, эмоциональному шантажу, рэкету и оказание психологической помощи в решении этих проблем;

- психологическая помощь – это особая деятельность наставника, осуществляемая в процессе решения жизненно важной задачи, возникающей у подростка группы риска при непосредственном взаимодействии;

- реабилитация – это система мероприятий по восстановлению психических функций, организованная определенным образом, оптимизирующая жизнь личности в соответствии с ее потребностями и способностями;

- социально-психологическая профилактика – это предупреждение возможных негативных последствий поведения, нежелательных для обучения и развития подростков;

- социально-психологическое сопровождение – протекающий во времени процесс создания социально-психологических условий изменения;

- консультирование – превентивная, упреждающая помощь, предотвращающая развитие нежелательных осложнений;

- тренинг – многофункциональный метод преднамеренных изменений психологических феноменов человека, группы и организации с целью гармонизации профессионального и личностного бытия человека.

В функциональные обязанности наставника можно включить: создание и поддержание связей между подростком группы риска, школой, семьей и местом проживания, подготовка его к интеграции в самостоятельную жизнь и поддержка подростка в его жизнеустройстве после выпуска. Наставник может выполнять функции руководителя службы сопровождения подростка, осуществлять психологическое сопровождение, оказывать помощь в ориентации в хозяйственно-бытовых вопросах, передавать подросткам умение эффективного взаимодействия со всеми службами (социальные службы, школы, специальные учебные заведения и т.п.).

Виды деятельности наставника:

- аналитическая деятельность наставника. Наставники постоянно находятся в процессе аналитической деятельности. При заполнении дневника каждый наставник анализирует ситуацию, в которой находится подопечный подросток группы риска;

- реабилитационная деятельность направлена на возвращение подростка группы риска к обычной деятельности (учебной, трудовой), к прежним своим обязанностям, на преодоление дезадаптации;

- профилактическая деятельность направлена на профилактику девиантных форм поведения. Первая форма психопрофилактики – организация социальной среды на основе представления о ее детерминирующем влиянии на формирование девиаций. Вторая форма – информирование, включающее попытки воздействия на когнитивные процессы личности с целью повышения способности к принятию конструктивных решений. Третья форма социально-психологической профилактики – активное обучение социально-важным навыкам (через групповые тренинги);

- информационная деятельность наставника заключается в расширении кругозора подростка, в развитии его общей осведомленности, а также в получении необходимых знаний;

- социальная деятельность наставника направлена на вовлечение подростка группы риска в различные социальные институты, привлечения подростка к социально одобряемым формам деятельности.

Координация и подбор педагогов для наставничества

Координация деятельности наставников – это функция, при которой все, вовлеченные в процесс наставники, работают для достижения общей цели, осуществляя систематический анализ проблем и ситуации, поиск необходимой информации и информирование для выбора наиболее эффективных форм работы с подростком. С одной стороны старший наставник (куратор) координирует работу наставника, с другой наставник координирует свою работу со специалистами сопровождения в школе.

Система координации специалистов в школе предполагает тесное сотрудничество и взаимодействие специалистов сопровождающих подростка группы риска: завуч по УВР, школьный психолог, социальный педагог, классный руководитель, учителя - предметники.

Включая в эту систему наставника, мы предполагаем тесное его взаимодействие с психологом, социальным педагогом и классным руководителем на этапе диагностики и планирования программы индивидуального социально-психолого-педагогического сопровождения подростка.

В период реализации программы сопровождения наставник сотрудничает с классным руководителем и родителями подростка группы риска (по возможности). Старший наставник, напрямую взаимодействует с завучем по УВР. Наставник является важным, часто

связующим звеном подростка, реализующим совместную программу сопровождения.

Основным критерием отбора наставников является мотивированность на волонтерскую деятельность. Люди, стремящиеся стать наставниками могут иметь различные мотивы волонтерской (наставнической) деятельности:

- альтруизм, то есть желание «бескорыстно делать добро» (но часто бывает так, что человек при этом имеет и свой личный интерес);
- чтобы компенсировать отсутствие чего-либо в личной жизни наставника;
- чтобы приобрести и осмыслить свой собственный опыт;
- когда у человека много свободного времени возникает потребность иметь цель в жизни и роль в обществе;
- для самовозвеличивания;
- для приобретения практического навыка в работе с подростками.

Никто из тех, кто становится наставником для детей и молодежи групп риска, не делает это чисто из альтруистических побуждений. Наставники должны получать что-то взамен либо на личном уровне, либо в более широком смысле - быть признанным в их сообществе или стране. Не важно, какие бывают мотивы, если мы их понимаем. В очень редких случаях волонтерами-наставниками становятся, чтобы использовать других людей в корыстных целях. Тогда необходимо вовремя обнаружить людей с такой мотивацией, чтобы их исключить. Мотивы волонтерства, наставничества чаще являются смесью альтруистических и «корыстных» интересов, к которым относятся как личные потребности наставников, так и потребности их семей, друзей и соседей.

Студенты-наставники объясняют свою мотивацию не наличием свободного времени, а желанием помочь подростку, желанием приобрести новые навыки и чему-то научиться. Качества, необходимые наставнику, студенты выбирали из списка качеств необходимых специалистам, работающим с детьми. Были выделены самые важные на взгляд студентов качества. Они считают, что для успешной реализации программы сопровождения наставник должен обладать гибким и критическим мышлением, коммуникативными и организаторскими способностями; быть толерантной и эмпатийной личностью; иметь развитую интуицию и рефлексивность, быть личностью эмоционально устойчивой.

Гибкость мышления – это умение быстро оценивать ситуацию, быстро обдумывать и принимать необходимые решения, легко переключаться от одного способа действий на другой.

Критичность мышления характеризуется умением не считать верной первую, пришедшую в голову мысль, способность подвергать критическому рассмотрению предложения и суждения других, принимать необходимые решения, только взвесив все «за» и «против».

Коммуникативные способности мы рассматриваем, как умение говорить простым понятным для подростка языком о сложных вещах, быть открытым и искренним при общении, уметь слушать и слышать собеседника.

Толерантность – терпимость к мнениям, взглядам и поведению, отличным от собственного, даже неприемлемым для наставника.

Эмпатийность – эмоциональная отзывчивость на переживание других, способность к сочувствию. Наставник не должен обладать высоким уровнем эмпатии, т.к. чрезмерная эмоциональная отзывчивость может эксплуатироваться эгоистически воспитанными подростками, которые могут воспользоваться их добротой для реализации собственных целей. Наставнику необходимо иметь специальную подготовку по психолого-педагогическим дисциплинам.

Интуиция – своеобразный тип мышления, при котором отдельные звенья процесса мышления проходят бессознательно.

Рефлексивность – способность к осмыслению собственной деятельности.

Эмоциональная устойчивость – способность психики сохранять функциональную активность в условиях воздействия стрессоров, фрустраторов как в результате адаптации к ним, так и в результате высокого уровня развития эмоционально-волевой саморегуляции.

Наставниками могут быть студенты 3-5 курсов, обучающихся на факультетах социальная педагогика, психология, начальные классы, социальная работа и т.п. Из опыта работы мы сделали вывод, что при отборе наставников из студентов третьего курса к ним необходимо на испытательный срок прикреплять старшего наставника. Студенты третьего курса испытывают сложности в сопровождении подростка группы риска и это объясняется недостаточным опытом при работе с детьми и подростками. Студенты третьего курса еще не имеют опыта работы в летнем лагере и практика часто носит только ознакомительный характер.

Подготовка и обучение наставников.

Одной из важнейших задач наставничества мы считаем развитие профессионального самосознания наставников - студентов, осваивающих специальность «социальный педагог», развития у них профессионально значимых практических знаний, умений навыков. На наш взгляд, это должно проявляться в эффективной организации ими своей профессиональной деятельности, т. е. в системном видении цели, процесса и результата своего дела, четкой профессиональной позиции,

выборе оптимального уровня энергетических затрат для реализации своих целей, задач, их адекватности ситуации. В проблемных случаях наставник – будущий социальный педагог - должен уметь управлять своими эмоциями, регулировать свою деятельность, не уходить от ответственности, определять перспективу исходя из смысла ситуации, по мере необходимости влиять на обстоятельства.

Развить такой уровень профессионального мастерства, на наш взгляд, может индивидуальная и групповая рефлексия, самопрограммирование, групповые интерактивные и проблемные семинары. Анализ исходных данных (отсутствие у студентов практического опыта педагогической работы, за исключением практики в летних оздоровительных лагерях, теоретический уровень их представлений о предстоящей деятельности) показал, что разовый подход к проведению занятий может решить, да и то частично, только ситуативные проблемы.

Коренных, устойчивых изменений в профессиональном развитии наставников это не произведет. Стала очевидной необходимость разработать систему учебных занятий в несколько этапов и направлений, в основе которой - работа проблемных семинаров по текущим, конкретным проблемам наставников.

Важно было учесть, что особенность студенческой аудитории наставников состоит в том, что они еще не отягощены практическими стереотипами профессиональной деятельности, открыты любому опыту, его творческому переосмыслению и освоению. Это снимает проблемы отстраненности, агрессивности и критичности в восприятии ими нового материала. Но в то же время мы имеем дело с развивающейся профессиональной субъектной идентичностью. В этой группе во время занятий преобладает доверие к ведущему, его опыту и знаниям, отсутствует агрессивность, участники проявляют высокую заинтересованность и активность в поиске эффективных способов поведения и управления ситуациями. Это требует особой ответственности от организаторов, умения правильной организации групповой и индивидуальной рефлексии, чтобы помочь начинающим специалистам отделять «зерна от плевел» в своем и чужом опыте.

Волонтерство (от лат. voluntarius— добровольно) — это широкий круг деятельности, включая традиционные формы взаимопомощи и самопомощи, официальное предоставление услуг и другие формы гражданского участия, которая осуществляется добровольно на благо широкой общественности без расчёта на денежное вознаграждение.

Активное волонтерское движение в Астане официально началось с VII Зимних Азиатских Игр. На сегодняшний день в Астане существует Национальная Волонтерская Сеть, сформированная в 2010 году с целью формирования и поддержания культуры волонтерства. За

3-летний период существования НВС провела большую работу по обучению волонтеров. В 2010 году были проведены тренинги для волонтеров конференции стран ЭСКАТО, в 2011 году НВС обучила более 200 волонтеров лидеров групп к VII Зимним Азиатским играм, а также подготовила добровольцев для форума ОБСЕ, в 2012 году был организован отбор и тренинги для волонтеров к очередной сессии Ассамблеи народа Казахстана и многих других мероприятий. Помимо этого на постоянной основе проводятся Школы волонтеров.

Кроме организационного волонтерств, существует и социальное. Общественный Фонд "Best For Kids"(<http://www.bestforkids.kz/>) создан для социализации детей из детских домов. Волонтеры Фонда проводят мастер-классы, тренинги, спортивные и культурные мероприятия для детей двух детских домов - Аккольского и Жолымбетского, находящихся в 120-140 км от Астаны. Для того, чтобы стать волонтером, достаточно иметь желание помогать или делать дела во благо общества.

Использованная литература

1. Государственная программа развития на 2011-2020 годы. // МОН РК, Астана, 2011.
2. Послание Главы государства Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее».
3. Акатов А. «Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья». Изд. Владос. 2003.
4. Дементьева Н. Ф., Багаева Г. Н., Исаева Т. А. «Социальная работа с семьей ребенка с ограниченными возможностями», Институт социальной работы, М., 1996.
5. Дополнительное образование: опыт и перспективы развития / Под науч. ред. С.В. Сальцевой. - М., 1997.
6. Евладова Е. Б., Логинова Л. Г., Михайлова Н. Н. Дополнительное образование детей. М.: ВЛАДОС, 2002.
7. Развитие дополнительного образования в общеобразовательном учреждении. Е.Б. Евладова, Л.А. Николаева.- М.: ФМО РФ, Институт общего образования, 1996.
8. Ребенок в инклюзивном дошкольном образовательном учреждении», Москва, 2010.
9. Староверова М.С. Методическое пособие. Инклюзивное образование. Настольная книга педагога, работающего с детьми с ОВЗ. Владос, 2012.
10. Теплов Б.М. Избранные труды. - М., Педагогика, 1985 (тт.1-2).
11. Словарь основных понятий по социальной реабилитации детей с ограниченными возможностями здоровья. (под редакцией Гуслияковой Л.Г.). Барнаул, 1997.
12. Аверин, А.Н. Социальная защита отдельных категорий населения: учебное пособие/А.Н. Аверин. - М.: Изд-во РАГС, 2009 - 116 с.
13. -Дополнительное образование детей. Словарь-справочник./ Авт.-сост. Д.Е. Яковлев.- М.: Академия, 2002.
14. Яковлев Д.Е. Внешкольное (дополнительное) образование в социальном пространстве// Учёные записки МГПИ. М., 2003.
15. Яковлев Д. Взаимодействие социального педагога и педагога дополнительного образования// Социальная педагогика.- 2005.- №2.- с. 48.